

A
BORSODI
TÁJHÁZ
KÖZLEMÉNYEI
23–24

**A Borsodi Tájház
közleményei
23–24**

**A Borsodi Tájház
közleményei
23 – 24**

2008

A BORSODI TÁJHÁZ KÖZLEMÉNYEI 23–24

12. évfolyam 1–2. szám
2008

Szerkeszti:

HADOBÁS PÁL

Technikai munkatárs:

SLEZSÁK ZSOLT

A borítón:

A Vadászy-ház helyreállított homlokzata.

A hátsó borítón:

Dr. Ravasz István ünnepi beszédét tartja a Hősök Napján.

© MKKM, Edelény

HU ISSN 1418 – 2211

Felelős kiadó: HADOBÁS PÁL, *a Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum igazgatója.*

Készült az edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum számítógépes szövegszerkesztőjén 2008-ban.

Nyomdai munkák: K-B Aktív Kft. Gyorsnyomda és másolószolgálat,
Miskolc. Felelős vezető: Kása Béla.
www.konyvmuhely.hu

MEGEMLÉKEZÉSEK

Hősök Napja

2008. május 25-én Edelényben rendezték meg az Észak-Magyarországi Hősök Napi központi ünnepséget Edelény Város Önkormányzata, a Bajtársi Egyesületek Országos Szövetsége és a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Országos Nemzeti Szövetsége szervezésében. Az alábbiakban Dr. Ravasz István, a Hadtörténeti Múzeum tudományos titkára ünnepi beszédét közöljük.

„Mert azt mondta az Úr, sem a vékabeli liszt el nem fogy, sem a korszóbeli olaj meg nem kevesül addig, míg az Úr esőt ad a földnek színére. És Ő elméne, és az Illés beszéde szerint cselekedék, és evék mind ő, mind amaz, mind annak háznépe, naponként. A vékabeli liszt nem fogyott el, sem pedig a korszóbeli olaj nem kevesült meg, az Úrnak beszéde szerint, amelyet szólott Illés által.”
(*Királyok Könyve I. 17. 14-16.*)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A magyar lélek kapui kitarulnak, mikor hőseire emlékezik, akik hazájuk védelmében ontották vérüket. Az ilyen alkalom nagy ünnep egy nép, de főként egy kisebb közösség, jelesül egy város életében. Nagyszerű pillanat, a magvetés és az aratás magasztos találkozója. A magvetés a múlt hőseinek halála, az aratás a jelen megélése: íme, élünk.

A magvetés és az aratás szent találkozója az élet kenyerének ünnep megszegése. Most is az élet kenyerét tartjuk kezünkben. Ez, és a felolvasott Ige jelképes értelme egy csodát és egy parancsot állít elénk: a liszt csodáját és a kovász parancsát.

A liszt csodáját a sareptai özvegy története jeleníti meg, amidőn egy rettentő istenítélet nyomán minden elfogyott, csak egy marék liszt maradt a szegény öregasszony vékájában. Az volt a legnagyobb kérdés: meg lehet-e menteni az életet vele?

A nagy összeomlás után nem maradt több egy vékabeli lisztnél. Másoknak dúsgazdag aratás jutott, ott is arathattak, ahol nem vetettek. Egy keserű nemzet elvesztette magvetését, ami könnye és vére volt, egy hosszú évezre- den át.

Összes öröksége csupán egy marék liszt maradt. Egyetlen kérdés, egyetlen feladat hárult reá: magának a pusztá létnek kérdőjele. S hatvan esztendő megadta rá a feleletet: a vékabeli liszt nem fogyott el. Istennek hála, a magyar nemzet életének fonala nem szakadt hamvában.

E magasztos pillanatban ne kérdezzük, ki tette e csodát? Jönnek majd kései történetírók, s a boldogabb nemzedékeknek elmondják, kiket illet a nemzet hálája. Ma pedig nyugodjunk meg abban, hogy semmivel sem lesznek nagyobbak, akiket méltatlanul magasztalnak, és semmivel sem lesznek kisebbek, akiknek nevét elhallgatják. E magasztos ünnepen adjunk hálát annak, aki a nemzetek sorsát intézi, akit önnön valóságában sosem láthatunk, de akinek jelenlétét minden pillanatban érezzük, mert itt van közöttünk. Ne ki, a mindenség urának köszönjük, hogy a véka liszt nem fogyott el, hogy mindennapjainkban és ünnepeinkben megtapasztalhatjuk: íme, élünk!

A megmaradó liszt csodája átutal a kovász nagy parancsára. „Hasonlatos a mennyeknek országa a kovászhoz, melyet vevén az asszony, három mérce lisztbe elegyítve, míg nem az egész megkele.”

Az élet megvan tehát, ám a maroknyi liszt magasabb minőség után kiált, a nemzet az erkölcsi méltóság javai után áhítozik. Új birodalmakat akar hódítani a műveltség, a lelki nemesség és az erkölcsi tisztaság világában. Aranya nincs: szava és jelleme legyen nemesfém. Vasa nincs: az igazság legyen hadereje. Hatalma pedig becsülete legyen, mellyel tud élni, s ha kell, halni. Ez legyen kovásza a három mérce lisztbe.

Erre biztat múltunknak az a nagy tanúsága, hogy e nemzet kenyerét mindig a magasabb rendű élet kovásza formálta. Ilyen kovász volt a kereszténység, amely átjárta a magyar művelődést; a reformáció, amely millió gondolatcsírával kelesztette a magyar élet téstáját; a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István vezérelte reform, mely a Kelet népét öntudattal lelkesítette át, s részére tervet és feladatot adott. S végezetül ilyen kovász volt a nagy fájdalmak élesztője, a hősök halálának oltóanyaga; a sok álom, eszmény, bizonyágtétel, mellyel a nemzet nagyjainak éltető hatása áthívította és megkelesztette a keserű magyar életet.

Tisztelt Ünneplő Közönség!

1925-1945 között május utolsó vasárnapján rendszeresen megünnepelték a Hősök Napját. Az előzmények az I. világháború éveire nyúlnak vissza. 1915-ben báró Abele Ferenc vezérkari őrnagy a frontról levelet intézett gróf Tisza Istvánhoz, amelyben javasolta a miniszterelnöknek, hogy „Az országgyűlés már most hozzon egy törvényt, amellyel az állam minden községben egy szép köemléket állít, amelyre [...] elesett hőseit név szerint bevési...”

Abele báró 1916 végén Zita királynén keresztül IV. Károlyhoz fordult. A koronázása előtt álló király levelet fogalmaztatott a magyar miniszterelnöknek, akinek beterjesztése alapján a Képviselőház elfogadta a törvényjavaslatot.

Az 1917: VIII. törvénycikk elrendelte, hogy „Minden község (város) anyagi erejének megfelelő, méltó emléken örökítse meg mindazoknak nevét, akik lakói közül [...] a hazáért életüket áldozzák fel.” Még tartott a háború, amikor megkezdődött a ma is látható hősi emlékművek felállítása.

Az 1918-1919-es kaotikus események csak kevésbé befolyásolták a hősi emlékművek építését. Sőt: a trianoni diktátummal elvesztett területeken is folytatódott azok létesítése, legfeljebb lassúbb ütemben. Még azokban a községekben is avattak emlékműveket, amelyek lakossága nem magyar volt.

Horthy Miklós országglásának hatodik esztendejében kibővítették az 1917-es törvényt. 1925. május 1-jén a honvédelmi és a belügyminiszter 1924.XIV. törvénycikkre hivatkozó közös közrendelete a Hősök Emlékünnepé néven (március 15. és augusztus 20. mellett) nemzeti ünnepé nyilvánította május mindenkori utolsó vasárnapját.

Az 1925-től rendszeressé váló Hősök Napján ünnepi istentiszteletet celebráltak, s imát mondtak a hősi halottakért. A városi tanácsok és a községi előjáróságok ünnepséget tartottak, s megkoszorúzták a hősi emlékműveket. A rendezvényeken a honvédség, a közbiztonsági testületek, a bajtársi egyesületek és a fiatalok szervezetei díszelgő osztagokkal vettek részt. Budapesten, a Hősök terén a Hősök Kövét a Honvéd Vezérkar főnöke koszorúzza meg, a Kormányzó nevében és jelenlétében.

Magyarország 1941-től belépett az újjáéledő világháborúba. Ismét voltak hősi halottak és katona-áldozatok. 1942-ben a belügy- és honvédelmi miniszter elrendelte nevük felvését a Nagy Háborús hősi emlékművekre, s hogy emléküknék is adózzanak az ünnepségeken.

1944-ben volt utoljára monumentális rendezvénysorozat. 1945-ben még megemlékeztek a Hősök Napjáról, de már sokkal szerényebb keretek között. Már nem számított nemzeti ünnepnek. Az új hatalomnak nem volt ínyére ez az ünnep, hiszen azokról a magyar honvédekről szólt a megemlékezés, akik – legnagyobbbrészt – a szovjet hadsereg ellen harcolva estek el. 1946-tól elmaradtak a hivatalos megemlékezések.

Magyarországon 1989. május 29-én rendeztek ismét nyilvános megemlékezést, Szekszárdon. Az első állami szintű rendezvényre 1990-ben került sor. Ettől kezdve sorra avatják az új hősi emlékműveket. Hol különállót, hol a Nagy Háborús nevek mellé vésik fel a totális háborúban elesetteket. Azóta a Hősök Napja ismét minden évben megrendezésre kerül. 2001-ben visszamerték az állami ünnepek sorába. Politikamentes ünnep, amely alapvetően a megemlékezést szolgálja. A megemlékezést, amelynek ki kell terjednie minden katonára, aki a magyarság érdekében áldozta életét, bármely korban oltalmazta is a szabadság eszméjét és a hon lakosait. Azokról is meg kell emlékeznünk, akik az országra törő idegen hatalmak ellen emelték fel óvón kardjukat, de azokról is, akik a magyar nemzet szabadságának kivívására cserélték fel láncikat fegyverekre. Akkor is, ha a nemzet szabadságküzdemei mindig együtt jártak magának a nemzetnek a meghasonlásával.

A meghasonlás, s a keserűség, amely a forradalmak, szabadságharcok velejárója, életérzése volt a forradalmi lelkesedés mellett, szükségessé teszi, hogy a magyar theodiceáról is beszéljünk. Miért van az, hogy a magyar a fájdalom népe? Miért, hogy a tragikum vele jár, s miért, hogy a két versben, amelyben a magyar nemzet léte titkát kiálltotta el e két jajszó olvasható:

„Megbűnhődte már e nép a múltat s jövődöt” illetve: „Népek hazája nagy világ, hozzád bátran kiált: egy ezredévi szenvedés kér éltet vagy halált!”

E nemzeti alaphangulat kiemeli a magyart a többi nemzet közül. E sorsbeszéddel közelebb jutottunk a nemzethalálhoz, mint bármely más nemzet. Ez nem hangulat és romantika, ez történelmi valóság, ami törvénybe foglalható. Törvénye pedig így hangzik: a magyar nemzet mindig létében volt fenyegetett, és mindennapi kérdése a lét és nemlét kérdése volt.

Az ázsiai pusztákon nála hatalmasabb népek útjába került. Szednie kellett a sátorfáját. Végzetes és csodálatos módon választotta ki e helyet, hol megtelepedett. Sehol sem lehetett volna annyi veszedelemnek kitéve, mint a Kárpátok medencéjében. A vezérek korában a portyázás halálos kockázat volt, amely felemészthette volna a nemzetet. Miután Szent István a Nyugathoz csatlakozott, nyilvánvalóvá vált, hogy életmentő lépése is halálos veszedelmet jelenthet. Megindult a küzdelem a keleti magyar természet és a német-római kultúrkör között. hogy ez milyen erőfeszítést kívánt a nemzet-től, arról Szent Istvántól Nagy Lajoson át Hunyadi Mátyásig minden magyar király, Koppánytól Szilágyi Mihályon át Apafi Mihályig minden magyar felkelő emléke sokat regél. A keleti magyar, a népvándorlás egy kései csapataként a Kárpátok bérceinek szent koszorújában megtelepedve védelmezője lett a Nyugatnak azokkal a keletről átsapó hullámokkal szemben, amelyeknek ívét a tatár Batu kántól Kara Musztafán, a Bécset utolsóként ostromló török nagyvezíren át Burlakov generálisig, a hazánkban „ideiglenesen” állomásozó szovjet haderő utolsó parancsnokáig rajzolhatjuk meg.

E sorsfeszültség megosztotta a nemzetet. Volt, aki a Nyugathoz csatlakozott, mert a keresztyén kultúrát akarta megvédeni, akár magyarsága árán is, s volt, aki a Kelet mellé sorakozott, mert magyarságát akarta megőrizni, akár a keresztyén kultúrkör ellenében is. Mihelyst e feszültség oldódni látszott, rögtön megjelent egy új: a Habsburg-uralom létérdeke szembefordult a magyar nemzet életérdekével.

E folyamatba illeszthetők a magyar szabadság zászlaját magasra emelő időszakok, így Báthori István, Bocskai István, Bethlen Gábor, Rákóczi György, Thököly Imre, II. Rákóczi Ferenc heroikus vállalkozásai, s az 1848-49-iki forradalom és szabadságharc. S e sorozatba illeszkedik az 1848-as forradalmárok és honvédek dédunokáinak más történelmi környezetben, más folyamatok eredőjeként, más ellenség ellen kirobbant 1956-os forradalma és szabadságharca.

S itt kell emlékeznünk azokra a hősökre is, akik az 1914-1918-as Nagy Háborúban és az 1939-1945-ös Totális Háborúban áldozták életüket a haza védelmének oltárán.

Tisztelt Hallgatóim!

Azt, hogy a magyarság egy lelki test, egy művelődési egység, egy élő közösség, a XX. századi világháború helyezte ismét előtérbe. Azóta tapasztalhattuk meg, hogy a magyar nemzet három létformában él. Egyik az anyaországi csonka törzs, új hajtásokkal keresve az életadó napot. A másik a kisebbségi magyarság, erős nemzeti érzésű államok keretei között. A harmadik a világban szétszórt magyarság, Fokföldtől Kanadáig, Mexikótól Sydneyig.

A csonka törzs máig a lét vagy nemlét próbatételét állja. A kisebbségek helyzetükben hordják fenyegetettségüket, mert nincs a világon olyan többség, amely beleolvadással ne fenyegetné a kisebbséget. A diaszpóra sorsa olyan, mint a tűzből pattant szikráé: él még egy ideig, de már a tűz nem táplálja őt, noha ő még a tűz fényének növelésére feszíti erejét.

A háromgerezdű magyarság szellemi közösség, lelki egység. A magyarság ismeret, történeti és jelen tények ismerete; a magyarság érzés, kibeszélhetetlen érzések akarattá egyesülő összessége, akarat, cselekvés és erkölcs; a magyarság mindezekből tudatosuló lelki valóság; a magyarság lélek.

A magyar lélek gyökere a magyar öntudat. Ismerete mindannak, ami magyar, természetben, történelemben, művészi alkotásokban, erkölcsi parancsolatokban. A magyarság hivatástudat és szolgálat, életfeladat, ételszabály. Forrás, mederfolyam és torkolat azon lélek számára, amelyet Isten magyarnak rendelt, s úgy rajzolta előre pályafutását, mint a Tisza folyását. A mai alkalom pedig azt mutatja nekünk, hogy ez a háromgerezdű magyarság lélekben csak együtt lehet egész. Mindegyik felelős a másikért, mindegyik mérhetetlenül sokat tehet a másikért.

A diaszpóra szemléltető képet hinthet szét, mit jelent a magyar ember, nemzet, műveltség, lélek. Ezzel a nemzet szolgálatának egyik legnagyobb értékét teremtheti meg. A kisebbségi magyarság gigászi feladata, hogy megmaradjon magyarnak. Minden nemzedékének legnagyobb feladata megszerezni és továbbadni a követő nemzedékeknek a magyar műveltséget. Végül a törzsnek magának visszanyesettségében is gondoskodnia kell hát arról, hogy a magyar öntudat tiszta és fényes legyen, feladata alkotni egy olyan nemzetet, amely rendben, szabadságban, kenyérben, keresztyén erkölcsben és magyar lélekben a magyar ember önazonosságát táplálja. A magyarságot táplálja, de úgy, ahogyan azt Szent István meghatározta számára, befogadóan. Minden más nemzeti testet és jogos nemzeti öntudatot befogadóan. Mert nincs százmillió nemzetünk, mögöttünk nem áll szuronyerdő és rakétasorfal. Mert mi csak igazságot, becsületet tudunk adni, s szankciót csak a keresztyéni erkölcs világtrendjéből meríthetünk. Mert így

újra megtalálhatjuk önmagunkat és újra megtalálhatjuk egymást. Mert így „...a magyar név megint szép lesz, méltó régi nagy híréhez!”

Isten adja, hogy úgy legyen!

Ahogy minden magyar katona elmondhatta hősi halálának pillanatában, utolsó leheletével, miközben lelke felfelé szállt Teremtő Istenéhez és Csaba királyfihoz a Hadak Útjára:

Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország föltámadásában.

Ez az én vallásom, ez az én életem,
Ezért a keresztet vállaimra veszem,
Ezért magamat is reá feszíttetem.

Szeretném harsogni kétkedők fülébe,
Szeretném, égetni reszketők lelkébe,
Lángbetűkkel írni véres magyar égre:

Ez a hit a fegyver, hatalom és élet,
Ezzel porba zúzod minden ellenséged,
Ezzel megválthatod minden szenvedésed.

E jelszót ha írod lobogód selymére,
Ezt ha belevésed kardod pengéjébe,
Halottak országát feltámasztod véle.

Harcos, ki ezt hiszed, csatádat megnyerted,
Munkás, ki ezt vallod, boldog jövőd veted,
Asszony, ki tanítod, áldott lesz a neved.

Férfi, ki ennek élsz, dicsőséget vettél,
Polgár, ki ezzel kelsz, új hazát szereztél,
Magyar – e szent hittel mindent visszanyertél.

Mert a hit az Erő! Mert aki hisz, győzött,
Mert az minden halál és kárhozat fölött
Az élet Urával szövetséget kötött.

Annak nincs többé rém, mitől megijedjen,
Annak vas a szíve minden vésszel szemben,
Minden pokol ellen, mert vele az Isten!

Annak lába nyomán zöldül a temető,
Virágdíszbe borul az eltiport mező,
Édes madárhangtól hangos lesz az erdő.

Napsugártól fényes lesz a háza tája,
Mézes a kenyere, boldogság tanyája,
Minden nemzetségén az Isten áldása.

Magyar! Te most árva, elhagyott, veszendő,
Minden nemzetek közt lenn a földön fekvő,
Magyar, legyen hited, tied a jövőndő.

Magyar, legyen hited és léssen országod,
Minden nemzetek közt az első, az áldott,
Isten a mit neked címeredbe vágott.

Szíved is dobogja, szavad is hirdesse,
Ajkad ezt rebege reggel, délben, este,
Véreddé, hogy váljon az ige, az eszme:

Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország föltámadásában!

(Papp Váry Elemérné: Hitvallás)

Fotók: Slezsák Zsolt.

Kessler Hubert Emlékház Jósvafőn

Dr. Kessler Hubert mérnök, barlangkutató Nagyszébenben született 1907. november 3-án. Egyetemi tanulmányait a Budapesti Műszaki Egyetemen kezdte, ahol mint általános mérnök 1932-ben végzett, majd a Tudományegyetemen földrajz, földtan, őslénytan tárgyából 1936-ban szerzett oklevelet. Doktori disszertációját „Az Aggteleki barlangrendszer hidrográfija” címmel 1938-ban védte meg. 1935-1945 között az aggteleki Baradla-barlang igazgatója volt. Jósvafőn a barlangbejárat közelében épített magának házat. A második világháború után vagyonából kiforgatva sok megaláztatást kellett elviselnie. Néhány éven át segéd munkásként, villanyszerelőként dolgozott, s szívesen vállalt olyan munkát, ahol hegymászó technikai ismereteit hasznosíthatta: így villámhárítót szerelt, tetőfedéssel foglalkozott. 1949-től 1965-ig a VITUKI Karszt- és Forráskutató osztályának vezetője, majd 1966-tól 1972-ig – nyugdíjba vonulásáig – az ALUTRÖSZT főhidrológusa volt. A Természetvédelmi Hivatal keretén belül 1975-ben létrehozott Barlangtani Intézet első megbízott igazgatója volt, majd 1989-ig szaknácsadóként segítette a barlangvédelem munkáját.

Mint a Baradla igazgatója, jelentős sikereket ért el a terület idegenforgalmának fejlesztésében. Megalapozott terveinek, kitartásának és jó szervezőképességének köszönhetően igazgatósága alatt bevezették a villanyvilágítást a Baradlában, tervei alapján felépült az aggteleki Barlangszálló és a jósvafői Tengerszem-szálló. Szerteágazó tudományos munkásságot folytatott. Számtalan írása jelent meg különböző szaklapokban. Budapesten hunyt el 1994. február 1-jén.

(Hadobás Pál: Edelény és környéke az irodalomban. Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum. Edelény, 2005. 128-130. p.)

„**Kessler Hubert**-nek nem volt gyermeke, nem volt olyan közeli hozzátartozója, akire örökösként tudott volna tekinteni. Pedig foglalkoztatta a kérdés, mi lesz a sorsa élete során összegyűjtött értékeinek. Nem gondolt a köz számára történő adakozásra, életművének megörökítésére, inkább szerette volna házának értékét még az életben élvezni. Egy olyan megoldás foglalkoztatta, hogyan lehetne eltartási szerződést kötni az állammal, vagy egy állami szervezettel. Javaslatát már 1981-ben megjelentette a Magyar Nemzetben. A Természetvédelmi Hivatalban is felvetette ezt a lehetőséget, de jogszabályi háttér és feltehetően anyagiak hiányában az nem valósult meg. Néhány, munkára vonatkozó dokumentumot ugyan átadott a Természetvédelmi Hivatal részére, de ezek főként másolatok voltak.

Halálát követően egyértelművé vált, hogy özvegye a ház örökösödési adójának kifizetése, később fenntartása érdekében kénytelen lesz megválni egy-egy tárgytól, emléktől. Ekkor született meg a gondolat, hogy legalább néhány személyes értékét, a barlangokhoz kapcsolódó emlékeit és dokumentumait meg kellene menteni az utókor számára. Az özvegy elfogadta azt a javaslatot, hogy anyagi ellenszolgáltatás fejében, míg ő él, érintetlenül hagyja Kessler Hubert dolgozószobáját. A Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulattal kötött, közjegyzővel hitelesített megállapodás rögzítette azt is, hogy a Természetvédelmi Hivatal biztosította anyagi támogatás fejében férje – listába vett – barlangkutató hagyatékát halála után a természetvédelemre hagyja, azon kikötéssel, hogy azt a köz számára hozzáférhetővé kell tenni.

Kessler Hubertné bár jóval fiatalabb volt férjénél, csak öt évvel élte őt túl. 1999-ben bekövetkezett halála után örököse (testvérének fia) a megállapodásban foglaltakat maradéktalanul betartotta, és az ott szereplő tárgyakat a természetvédelem részére átadta. A ház és a többi ingóság eladásra került. Sajnos az 1994-ben született megállapodás hiányos volt, szerénységből és ismerethiány miatt több mindenre nem tért ki, így számos tárgy, többek között Kessler személyes iratai is ma ismeretlen helyen vannak.

Az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság 1999-ben dr. Kessler Hubert Jósvalfő posztumusz díszpolgárává választása alkalmával határozta el, hogy a hagyaték elhelyezésére azt a házat teszi alkalmassá, ahol Kessler Jósvalfőn megkezdte sikeres pályafutását.

Az emlékház épületét dr. Kessler Hubert a könyvének honoráriumából építette 1935-ben. A házhelyet Abaúj-Torna vármegye biztosította részére. Az épületet 1936-ban alacsonyabb tetőszerkezettel és kisebb szélességben hátul megtoldották, az előterében pedig garázsépületet létesítettek. Ez utóbbit azonban a Tengersizem Szálló építéskor elbontották. A ház 1945-ben, a front átvonulásakor jelentősen megsérült, de állapotáról és a javításokról bővebb információ nincs. A hátsó toldalékot – a háborút követően, vagy az 1960-as években – lebontották és az épületet teljes szélességében meghosszabbították. A szálloda felé eső oldalhoz 1979-ben egy 10 méternél magasabb kéménnyel ellátott olajkazánt és kapcsolódóan irodahelyiséget emeltek.

Az épület kezdetben Kessler Hubert lakásaként és barlangpénztárként üzemelt, majd azt egészen 2003-ig részben lakásként, részben irodaként, öltöző-mosdóként használták. A kazánházat és a kéményt 2003-ban eltávolították. Az épületet a Baradla Vörös-tó – Jósvalfő közötti rekonstrukciójának

ideje alatt 2004-2005-ben a kivitelezést végző Nova-Alpin Kft. bérelte és irodaként, lakásként használta, majd a barlangvezetők tartózkodási helyeként, raktárként egészen 2007 végéig működött.

Az emlékház létrehozása érdekében az ANP megbízása alapján Szablyár Péter 2002-ben elkészítette a ház állapotának felmérését és javaslatot tett a belső tér kialakíthatóságára. Az épület felújításához és a kiállítás berendezéséhez szükséges anyagi fedezet megteremtése érdekében az ANP Igazgatóság a javaslat átdolgozásával több pályázatot is előkészített, de a megvalósításra végül is, Tolnay Zsuzsa menedzselésében, az Interreg IIIA HUSKUA 05/02/069 kódszámú projekt keretén belül kerülhetett sor 2008-ban. A Körtvély Sándor tervei alapján, a Nova-Alpin Kft. által kivitelezett beruházás során az épületet (annak állapota miatt) teljesen elbontották, és a külső arculat megtartása mellett újjáépítették. A hátsó részt, a biztonságos közlekedés kialakítása érdekében 1,5 m-rel meghosszabbították.

A belső elrendezés a sokszori átépítés miatt már úgyszemint volt rekonstruálható, így ott a kiállítás céljainak megfelelően egységes teret alakítottak ki. Az egyirányú közlekedés biztosításához az emeletről a hegy felé ajtót nyitottak, így a vendégek a kiállítás megtekintését követően a hátsó támfal mögé helyezett sétányon jutnak vissza a ház melletti pihenőhöz vagy a barlang bejárata elé.

Az emlékház bejárata mellett Domokos Béla alkotása, Kessler Hubert bronz portréja látható. A földszinten az érdeklődő eredeti dokumentumok és másolatok segítségével ismerkedhet meg a ház történetével, a Törőfejtölgy fejlődésével, valamint általános képet kap a Baradla kialakulásáról, látványos képződményeiről, a feltáró és tudományos kutatásról, elővilágáról, régészeti leleteiről, védelméről, a munkálatokat végző személyekről, a turizmus fejlődéséről, neves látogatóiról és arról, milyenek látták a művészek a természet e ritka alkotását.

Az emeleten fényképek, tervek, könyvek, cikkek, festmények, szobrok és egyéb személyes tárgyak segítségével elevenedik meg Kessler Hubertnek, a Baradla mindmáig legeredményesebb igazgatójának az élete, születésétől egészen élete alkonyáig. Látható gyermekként szülei társaságában, majd feleségével: Szekula Máriával, aki a kutatásokban hű társa volt. A hegymászót, a neves barlangkutatót, a tudományos kutatót, a Baradlát és az idegenforgalmat fejlesztő igazgatót, a barlangok hasznosítását szorgalmazó és a barlangügyet népszerűsítő szakembert, az újító hidrológust, társadalmi munkásságát, kitüntetéseit, publikációs tevékenységét korhű dokumentumok állítják elénk. Saját bútoraival, tárgyaival, felesége szobraival és festményeivel berendezett emlékszobája egykori környezetét idézi.

A kiállítás témáihoz kapcsolódó filmek, fényképek, dokumentumok közti válogatáshoz, a riportok meghallgatásához számítógép nyújt segítsé-

get. Többek között látható Kessler Hubert, amint életéről mesél, vagy hallható, amikor arról beszél, hogyan lett barlangkutató, vagy arról, mi az, amiről könyveiben nem olvashatunk. Végiglapozhatók fotóalbumai a gyermekkortól egészen az 1980-as évek végéig, és megtekinthetők a barlangokban készített felvételei is. Akit a publikációk érdekelnek, nemcsak a bibliográfiái hivatkozások között keresgélhet, hanem a cikkeket is elolvashatja.

A kiállítás anyagát összeállította Székely Kinga, kivitelezte a KIÁLL Kft. (terv: Héjjas Pál; grafika: Imre Olga és Juhász Mihály; makett: Szűcs Péter). Megnyitására 2008. július 25-én került sor, ahol az egykori „főnök” dr. Rakonczay Zoltán nyugalmazott miniszterhelyettes, a magyar természetvédelem kiemelkedő egyénisége tartott ünnepi beszédet.”

(A fenti részletet Székely Kinga: Kessler Hubert a barlangkutató, Aggteleki Nemzeti Park Igazgatósága, Jósvalfő, 2008. című, az emlékház avatására megjelent könyvéből vettük át.)

Fotók: Hadobás Pál.

TÖRTÉNELEM

Tomka Gábor

Adatok a szendrői kora újkori erődítések építés- és hadtörténetéhez

A szendrői várakkal a szakirodalom Borovszky Samu 1908-ban megjelent tanulmánya óta nem foglalkozott behatóan. Ez az oka annak, hogy a legalapvetőbb topográfiai viszonyok körül is bizonytalanságok és téves elképzelések tarthatják magukat. A szakirodalomban szétszórtan megjelent adatok segítségével, az 1997 óta a Felső várban, 2002 tavaszán az Alsó vár kis területén végzett régészeti feltárások eredményeként, valamint a 2001-ben megkezdett levéltári kutatások alapján néhány kérdésre ma már nagy biztonsággal adható meg a válasz.

Továbbra is bizonytalanság övezi a legkorábbi vár helyét és építésének korát. A XIV. század közepén a vár királyi tulajdonban volt¹. Királyi várnagyát, Cselenfi Sándor fia Jánost először 1355-ben említik.² Szendrőn működött Máté nevű nemtelen várnagy is, talán még a XIV. század első felében, hiszen déd- és ükunokája 1406-ban hivatkozott rá.³

Az Anjouk erős kormányzata alatt nehezen volna indokolható várépítés Szendrőn, ezért elképzelhető az is, hogy – mint ahogy gyakran történt – esetleg egy korábban (XIII. század második felében, XIV. század elején) felépített magánvárat szerzett meg a király, s bízta várnagyai kezére. Bizonyosnak látszik, hogy a XIV. századi vár nem a későbbi Felső vár helyén, azaz nem a Várhegyen keresendő, ugyanis sem XIV., sem XV. századi leletanyag nem került az ásásokon elő. Mivel az ásás nemcsak a délkeleti és a déli bástya területére terjedt ki, hanem a keleti várudvar nagy részére is, nehezen képzelhető el, hogy az összes középkori emlék a feltáratlan területen bújta volna meg. Ha állt volna középkori vár a Várhegyen, akkor azt bizonyára a hegy közepén emelkedő magaslaton kereshetnénk, ahol azonban szintén csupán kora Újkori leletanyag bukkant napvilágra. A régészeti feltárás eredményeit támasztja alá az is, hogy az alább ismertetendő XVI. századi források soha nem emlegetik a dombtetőn álló középkori várat. Egyik lehetőségünk, hogy a XVI. századi Bebek-vár, azaz a XVII. századi Alsó vár, majd az ennek helyére épített, és részleteiben ma is álló Csáky-kastély helyén keressük a középkori vár maradványait. A 2002 tavaszán az Alsó várban (*Hősök tere* 5.) végzett feltárás nem hozott felszínre a XV. századnál korábbi leleteket. Mivel azonban a régészeti kutatás (melynek fő célja a kas-

tély építéstörténetének tisztázása volt), csupán 9 m²-es felületen tárt fel középkori rétegeket, semmi esetre sem lehet kizárni azt a lehetőséget, hogy a legkorábbi szendrői vár mégiscsak a későbbi Alsó vár helyén állt.

Felmerülhet a szendrőládi várrom és a középkori szendrői vár azonosításának lehetősége is. E vár nevét nem ismerjük, kora szintén bizonytalan, mérete, felmért formái alapján elsősorban XIII-XIV. századi datálása tűnik valószínűnek⁴. A várrom bejárásakor talált egyetlen cseréptöredék készítésének kora szintén e két évszázad valamelyikére tehető. Bár a Ládi család által birtokolt Lád a XIII. században Szendrőtől független helyiségnek mutatkozik⁵, később e falu a szendrői váruadalomhoz tartozott, ezért egyelőre nem zárható ki teljes bizonyossággal annak lehetősége, hogy a legkorábbi szendrői vár a mai Szendrőlád határában épült fel, s csak később (legvalószínűbben a XV. század első felében) került a kordivatnak jobban megfelelő, könnyen megközelíthető Alsó vár helyére. Bár a középkori várak egyik lehetséges fejlődési sémájába a fenti áthelyeződés jól illeszkedne, rá kell mutatni e feltevés gyengéjére is: a szendrőládi vár Ládtól délre, azaz Szendrővel ellentétes irányban helyezkedik el. Mivel semmi sem indokolja annak feltételezését, hogy a középkori Lád nem a mai Szendrőlád helyén terült el, csak igen nehezen képzelhető el, hogy Szendrő és a szendrőládi vár úgy tartozzon közös faluhatárba, hogy Lád abból kimaradjon. Ha viszont eredendően Lád határában állt a vár, akkor miért nevezték volna Szendrőnek? Mivel korai levéltári forrás előkerülése aligha valószínű, a legkorábbi szendrői vár elhelyezkedésének kérdésére a választ csupán az Alsó vár helyén végzendő további régészeti kutatásoktól várhatjuk.

A vár és bizonyára a település életében is fordulatot jelenthetett, midőn – feltehetően Zsigmond király uralmának kezdetén, sok más erősséggel együtt –, Szendrő is magánbirtokos kezére jutott⁶. A várat és a hozzá tartozó uradalmat a pelsőci Bebek István országbíró fiai: László és Ferenc szerezték meg⁷. 1404. június 22-én pelsőci Bebek Ferenc Szendrőről keltez⁸: feltehető tehát, hogy a vár már ekkor sem csupán uradalmi központ, hanem – legalábbis időlegesen – a birtokos egyik lakóhelye is. Ez aligha változott a XV. század folyamán, hiszen 1467-ben Bebek István fia György lakóhelye is Szendrő várában volt,⁹ sőt 1561-ben Bebek Ferenc fia Györgyöt is itt találta meg a jászói konvent embere¹⁰.

Szendrő várának története a XVI. század közepétől fonódott össze szorosán az ország történetével. I. Ferdinánd már 1545-ben megkísérelte elragadni a Szapolyai-párti Bebek Györgytől a várat: Balassa Menyhért ostroma azonban sikertelen maradt.¹¹

Bebek György több előkelő társával együtt 1563 nyarán a füleki bég fogságába esett.¹² A kassai főkapitányságon attól tartottak, hogy Bebek várait a török elfoglalhatja, vagy erővel, vagy váltságdíj gyanánt. Ezt megelő-

zendő, Zolthay István vezetésével katonaságot telepítettek Szendrőbe. Ekkor 200 huszár, 200 Landsknecht és Bebekék 100 lovasa vigyázta a várat. A királyi csapatok még 1564 márciusában is itt állomásoztak.¹³ Végül Miksa király 1565-66-ban, hogy helyzetét az északkeleti országrészben megerősítse, Lazarus von Schwendi hadvezérrel Bebek várait elfoglaltatta¹⁴, s 1567 januárjában már a szendrői német gyalogok is részt vettek Bebek György szadvári várának ostromában.¹⁵

A tizedlajstromok szerint a szendrői őrség fenntartására a szepesi kamarára Csehi, Galvács, Meszes, Szalonna, Martonyi és Lád falvak jövedelmét rendelte.¹⁶ A várkapitány a korábban Dobó István mellett Egerben szolgált Zolthay István lett, aki 1571-ig szolgálta Szendrőn Miksa királyt.¹⁷ Rövidesen elkezdték a vár újjáépítését is: 1568 márciusában az udvar utasítást küldött a szepesi kamarának, hogy a szendrői vár építéséhez szükséges összegek folyósításáról gondoskodjon.¹⁸ Az építkezést meg is kezdték, azonban a beruházás pénzügyi okok miatt megakadhatott, mert Lazarus von Schwendi ez év május 29-én megsürgette az építkezés befejezését, s utasította a szepesi kamarát, hogy elsősorban a debreceni polgárok által befizetett 4000 tallér felét folyósítsák. Ennek az utasításnak sok fogamatja nem lehetett, mert 1569 májusában megismételték.¹⁹ Ennek ellenére az építkezés teljesen nem állt le, hiszen 1568 júniusában Secco kapitányt három építómesterrel küldték Szendrő várába, s a Kamara utasítást kapott, hogy számukra négy lovas kocsit biztosítson.²⁰ Zolthay István a fundáló mesternek nem minden igényét tartotta megadhatónak.²¹ Ez év folyamán a kivitelezéshez Szendrőbe küldték Bartolomeo di Ponte kőművest és két társát, akik még 1569 tavaszán is itt dolgoztak.²² Bizonyára a következő években is Szendrőben munkálkodhattak, mert di Ponte (*Depont*) és két társa számára kiutalandó 52 Ft járandóság kifizetésére 1572 januárjában szólították fel a szepesi kamarát.²³ Di Ponte később Egerben is dolgozott: Ottavio Baldigara építész 1573 júniusában írt beadványában megjegyezte, hogy fizetés és ellátás hiányában abahagyta az egri váron végzett munkát.²⁴

A már 1568 óta a váron dolgozó Martinus Seccot a kamara 1570. július 1-étől a szendrői vár építészévé (*architectus*) nevezte ki, s járandóságát 50 rénes forintban állapította meg.²⁵ Az olasz Secco családnak több tagja is a Habsburgok számára dolgozott: 1571 áprilisában az udvar értesíti a szepesi kamarát, hogy Joannes Secco királyi építésznek nagybátyja, Martinus Secco közbenjárására, szülőföldjének meglátogatása céljából hat hónapi szabadságot enged, s utazásához hátralékos fizetéséből 40 forintnyit kiutalni rendel.²⁶ Miként ez Domokos György kutatásából ismert²⁷, más olasz várépítő mesterek is hazalátogattak Itáliába, s családi kapcsolataik ápolása mellett bizonyára módjuk nyílt a látottak, hallottak alapján mérnöki tudományuk továbbfejlesztésére is. A mester távollétében tisztázták a kifizetett és hátralé-

kos járandóságait, s az egyik parancslevélből²⁸ úgy tűnik, hogy Secco mester keresztnéve Joannes Martinus. Ezek alapján felvethető, hogy a Joannes illetve, Joannes Baptista Secco nevek akár a szendrői építésszt is jelölhetik. Itáliai útja után, 1571 novemberében ismét munkába állt, heti 1 tallér fizetését folyósítani kezdték.²⁹ Secco viszonya a szendrői provizorral nem lehetett teljesen felhőtlen: 1572 januárjában – nyilván Secco panaszára – abból támadt perpatvar, hogy az udvarbíró 54 Ft értékű élelmiszer-járandósága helyett 10 Ft pénzt adott ki neki.³⁰ Új építkezések mellett a régi épület karbantartásáról is gondoskodni kellett: a kapitányi szállás tetőzete beázott, ami a boltzatok megrongálódásával fenyegetett. A vár annyira romos volt, hogy felmerült, hogy érdemes-e egyáltalán hozzáfogni költséges helyreállításához.³¹ 1572 augusztusában a szendrői vár romos épületeinek részleges kijavításáról rendelkeztek, mivel „jelen körülmények között az egész helyreállítására nem kerülhet sor”.³² Johannes Rueber kassai főkapitány sürgősebbnek ítéltette meg Kálló erősítését, mert 1573-ban az utalványozott 1000 aranyat Szendrő helyett az említett vár erősítésére költötte, s ezért a szepesi kamarának újabb 1000 arannyal kellett Szendrő erősítéséhez hozzájárulnia.³³ Szendrőn az 1570-es években nemcsak kő- és téglafalakat, hanem sövényfalánkot is emeltek, legnagyobb valószínűséggel nem a vár, hanem a városka körül. Ursinus Ferenc udvarbíró jelentése szerint a Zolthayt felváltó Panka Péter kapitány Sory Pál erdejét vágatta ki, s ebből építtette a sövényfalánkot. A károsult panaszt tett, mert 150 Ft értékű kártérítését nem kapta meg.³⁴ A sövény azonban rövidesen pusztulásnak indult, amint azt a várvizsgálók már 1588-ban megállapították.³⁵

Rudolf király trónra lépte után, 1577-ben átfogó haditanácsot tartottak a törökökkel szemben folytatandó politika meghatározására. Miután a védekező taktikát szorgalmazó javaslatot fogadták el, sorra vették az egyes végvárokon végzendő munkálatokat. Előírták Szendrő további kiépítését a korábbi tervek szerint. A régi várat lebontásra ítélték, az újban élmezési raktár és fegyvertár felépítésére adtak utasítást. 6000 tallérból és a vármegyék ingyen munkájával egy nyár alatt befejezhetőnek vélték az építkezést. A szendrői kapitányra bízta a környező kisebb erősítések: Krasznahorka, Szádvár, Putnok, Balog, Csetnek irányítását. Az építkezéseket elvileg Johannes Planken főhadiszertárnok-helyettesre, de ennek távollétében gyakorlatilag a Szendrőn szolgáló Domingo Carogora bízta.³⁶

A szendrői kőművesek vezetője 1578-ban a feltehetően Carogoval azonosítható³⁷ Domenicus de Loreaco volt, akinek több mint 189 rénes forintot kitevő hátralékos kifizetésének folyósításáról a szepesi kamarának kellett gondoskodnia.³⁸ A mester legalább 1582-ig dolgozott az építkezésen.³⁹

Az 1577 után felgyorsuló építkezések számadáskönyvei ránk maradtak: így tudható pontosan a vár építéséhez felhasznált deszkák, lécek, zindelyek

mennyisége, az ezekhez elhasznált szegek száma, valamint a beépített téglák mennyisége.⁴⁰ 1578-ban a vár építéséhez Abauj, Torna, Szepes, Sáros vármegyéket, valamint Eperjes, Lőcse, Szeben, Bártfa városok ingyenmunkáját rendelte az országgyűlés.⁴¹ Ez évben löportornyot falaztak fel, s elkészítettek egy kaput is.⁴² 1581 augusztusának elején Szendrőben tűzvész tombolt, melyben nemcsak a mezőváros és a vár épületei, hanem az udvarbíró háza és a raktár is leégett.⁴³ Ősszel Ernő főherceg elrendelte, hogy a szendrői élelmezési raktár (*Proviathanus*) újjáépítését a következő év tavaszára halasszák.⁴⁴ 1582-ben például az előző év építkezéseiből – többek között – 80 lécet, 32 deszkát, 47000 db téglát, 5 hosszú létrát, mészhordó ládát, csákányokat, kapákat, lapátokat, kalapácsokat és ékeket, 14000 zsindelet, 12500 zsindeleyszöveget vételezhetett be Gabriel Wagner építési írnok. A mészégetéshez a környező falvakból vásároltak tüzfát. Ez évben az árok kiásása és a sánc feltöltése május 21-étől december 8-ig folyt, s csupán júliusban és augusztus első felében szünetelt. Az árkokban cölöpökből álló gátakat alakítottak ki, és a nagy bástya melletti gát egymással összekapcsolt cölöpeit meg is vasalták. Ez évben a parancsnoki épületben új szobát építettek, új őrház és kovácsműhely is készült. Megújították a magyar előváros palánkját, valamint a középső magyar városrész Bebek alatt épült, ám összedőlt kerítését is.⁴⁵ 1582-ből ismerjük Szendrő várához tartozó falvakat: Gömör megyében: Kövi, Rákos, Nandrás, Szirk, Gacsalk, Rozsosznya, Pelsőc, Páskaháza, Taplóca, Gömör, Pelsőcardó; Borsod megyében: Abod, Edelény, Sáp, Kurittyán, Görömböly, Sajóvamos, Pálfalva.⁴⁶ Szendrő várának fontosságát jelzi, hogy az 1587-es országgyűlés tárgyalásain három vár erősítését emelték ki: Kanizsa és Érsekújvár mellett Szendrőét.⁴⁷

Az irodalomban megjelent eltérő vélekedések miatt⁴⁸ szót kell ejteni az 1570-es, 80-as években épített vár helyéről. Nem értek egyet azzal az eddig elfogadott véleménnyel, hogy miután a császári csapatok elfoglalták Bebek Györgytől Szendrőt, hozzáfogtak volna a Felső vár kiépítéséhez. Az alább ismertetendő források szerint a Felső vár kiépítésének megkezdésére az 1580-as évek végéig nem került sor.

Az 1577-es tanácskozáson szó van arról, hogy a szendrői várat „belső harántvédekkel” kell megerősíteni, hogy a hegyek felől az ellenség ágyú ellen biztosítva legyen; út halad keresztül a váron, és kapu nyílik a „régí vár” felé.⁴⁹ Mindhárom megjegyzés arra utal, hogy a szendrői vár ekkor még nem a későbbi Várhegyen állt. A hegyekre felhúzott ágyúk elsősorban egy mélyebben fekvő erődítést veszélyeztethettek. Út a Felső váron soha nem haladhatott keresztül, hiszen mind az észak-déli főút, mind a kelet-nyugati kisebb utak a völgyekben, illetve a dombok peremén futhattak. Ha, miként arra valamennyi korabeli forrás alapján következtetni lehet, a „régí vár” a

későbbi Alsó vár helyén állt, akkor a Felső vár kapuja nem erre, hanem az ellenkező irányba nézett.

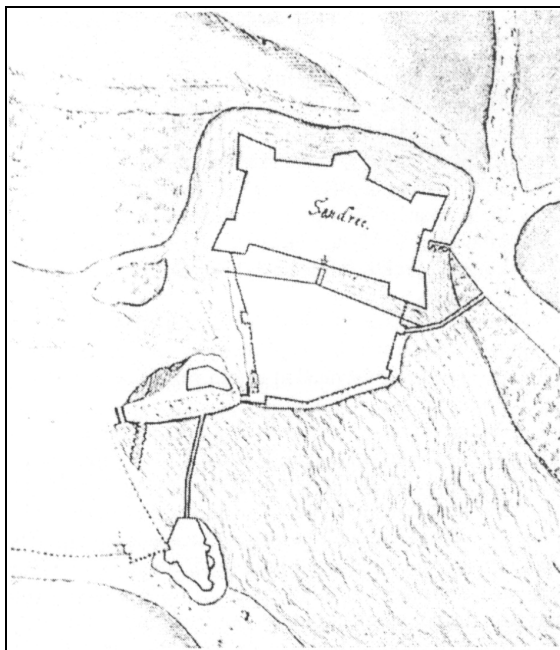
Alig néhány évvel a szendrői vár kiépítésének megkezdése után, 1585-ben várvizsgálatot tartottak.⁵⁰ Már ekkor megállapították, hogy az új erődítés védelmi képességei nagyon csekélyek: karókból készült kerítése nagyrészt tönkrement, árka sekély, s a földsáncokat könnyűszerrel meg lehet mászni. Mivel az erődítmény két közeli domb között helyezkedik el, az ellenség könnyűszerrel megfigyelheti a védők tevékenységét, s a dombokról akár egyenként is célba veheti a bent tartózkodókat. Kiderül a jelentésből, hogy a korábbi vár az egyik hegy oldalában állt, s bár kőfallal és bástyákkal volt megerősítve, veszedelmesnek tűnő elhelyezkedése miatt kezdték az új sáncot építeni. Ezzel azonban még nagyobb veszélyt idéztek elő, hiszen az új várat immár két oldalról is magaslatokról támadhatta az ellenség.

Harmadik forrásunk, melyre véleményemet alapozom, Révay Ferenc és társai 1588-as jelentése a végvárak állapotáról.⁵¹ Mídon végigjárták Felsőmagyarország véghelyeit, Szendrőről lesújtó véleménnyel voltak: értéktelennek, veszedelmesnek találták, s a korábbi jelentéssel egybehangzóan úgy vélték, hogy mivel két közeli hegy között fekszik, semmilyen mesterkedéssel nem lehetne megvédeni, hiszen az emelkedettebb helyekről ágyúval belőhető. Ezért azt ajánlották az uralkodónak, hogy semmiképpen se költsön több pénzt e vár erősítésére, inkább alkalmasabb helyen építtessen egy új erődítményt. Ezen új építmény helyéről a közeli hegy tetejét javasolták, s Stella egri építész tervét is mellékeltek. A jelentésből kiviláglik továbbá, hogy a várost ekkorra már sövénypalánkkal körülkerítették, és hogy Bebek – akinek korára még bizonyára emlékeztek –, a „castellum inferius”-t bírta.

A Révay Ferenc-féle jelentésben említett két közeli hegyet egyrészt a jelenlegi Várhegygel (relatív magassága a Bódvától 84,4 m), másrészt a Bódva nyugati partján emelkedő Kálvária-dombbal (Akasztó-domb, a Bódva irányába nyúló platójának relatív magassága 29,2 m) azonosíthatjuk. Ez utóbbi dombról, mely a Német városnak nevezett településrésztől mintegy 200 m távolságban helyezkedik el, valóban jól belátható a völgyben fekvő település: a kora újkorban több rajzoló is e dombról örökítette meg a települést. A fentiek alapján biztosnak tűnik, hogy az 1570-es, 80-as években a későbbi Alsó vártól nyugatra, a Bódva ágai által közrefogott sík területen fogtak hozzá egy új, bástyás erődítmény létesítéséhez. Ezt az új várat említhette Johannes Rueber kassai főkapitány 1576-ban „*das neue Schloß*”-ként.⁵² A vár helyét azonban valamely okból hibásan jelölték ki: nem tudni, hogy esetleg a tervező tapasztalatlansága, a Bódva mocsaraiban való túlzott bizodalom, a haditechnika rohamos fejlődése, vagy egyéb okok játszhattak közre, ám két évtized szorgos munkájával és tetemes anyagi ráfordítással

teljesen védhetetlen katonai objektumot sikerült létrehozni. Így érthető, hogy az építési számadásokban gyakran panaszkodnak arra, hogy az árokban víz fakad fel, s a zsilipek említése sem meglepő. Ezeket a kitételeket aligha tudnánk akkor megmagyarázni, ha a Felső vár építésére vonatkoztatnánk. A téglafelhasználás is érthetővé válik ily módon: az eddigi ásatások arra mutatnak, hogy a Felső várban csak igen korlátozott mennyiségben használtak falazótéglát.

Károly Gusztáv baden-durlachi örgróf a XVII. század végén összeállított egy főként magyarországi várakat bemutató váralaprajz-gyűjteményt, melyben fennmaradt egy térkép, amely Szendrőt és környékét ábrázolja.⁵³ A térkép jobb oldalán, a településtől északra egy korszerű, előművekkel és öt fülesbástyával ellátott erődítményt ábrázoltak. Ez minden bizonnyal csupán terv maradt, s esetleg azt jelzi, hogy a hasznavehetetlen második vár helyett újabb, bár továbbra is a völgybe helyezett erősséget terveztek.⁵⁴

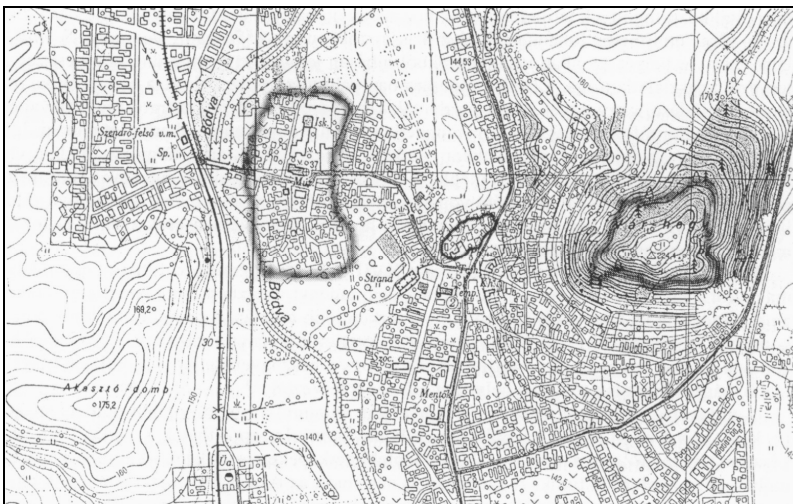

1. kép: Az Alsó vár és a Német város alaprajza (Kisari Balla 1998, 110 nyomán)

A térkép bal oldalán az Alsó vár, a Német vár, valamint a település többi részlete látszik (*1. kép*). Mivel az itt jelzett településrészek könnyűszerrel

azonosíthatók Szendrő 1816-ban készített térképén⁵⁵. sőt a modern 1:10000 léptékű térképeken is (2. kép), az ábrázolásnak ez utóbbi része hitelesnek tűnik. A szondázó ásátás során az Alsó várban a térképen jelölt helyen előkerült az északi várfal nyugati szakaszának egy része, valamint a déli fal visszabontott alapozása, s ez megerősíti az ábrázolás részleteinek hitelét is.

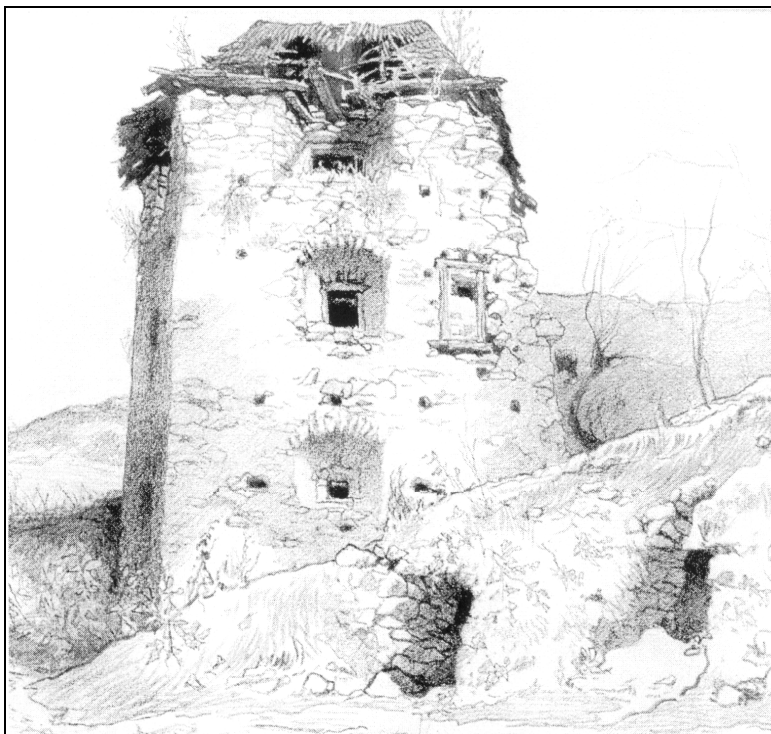
A térkép eredetijét a bemutatott építmények alapján a második erődítmény (Német vár, Földvár) kiépülése utánra, de a Felső vár felépítése előttre keltezhetnénk, s így megmagyarázható volna a hegyen épült erődítmény hiánya, illetve a tervezett szabályos alaprajzú erőd feltüntetése is. E XVI. század végi datálásnak azonban ellentmondani látszik az Alsó vár északi fala nyugati részének részleges régészeti feltárása. A közvetlenül a sziklára épült fal melletti legkorábbi feltöltési rétegből előkerülő kályhacsempetőredékek a XVII. század második feléből, végéről származnak. Johann Le Dentu 1639-ben készített ábrázolásán a kérdéses helyen fal nem látszik. A két utóbbi adat a fal építését, s így a térkép készítését is, inkább a XVII. század második felére valószínűsíti.

2. kép: 10000-es térkép: Az erődítések helye a mai településen

Az alaprajzon a (későbbi) Alsó vár szabálytalan, egyenes falszakaszokkal határolt alaprajzából északkeleti és délkeleti irányba két kisméretű bástya ugrik ki. A két bástya a vár mellett elhaladó országutat vigyázta, s talán a keletről emelkedő domb felől is védeni próbálta az erősséget. Az északkeleti bástya helyzete megegyezik az Alsó vár romjaiban még ma is álló bász-

tyamaradványával. E bástya korhatározása részletes felmérés és régészeti kutatás hiányában bizonytalan, de toronyszerű megjelenése (3. kép) nem teszi lehetetlenné azonosítását az 1585-ben említett bástyák egyikével. Az északi falon további kiszögellések mutatkoznak, ezek értelmezése (bástyák, tornyok, esetleg kiugró épületrészek) egyelőre még nem lehetséges.

3. kép: Az Alsó vár bástyája (MNM MTKCS)

A város és a Német vár között a térkép két, a Bódva ágai által közrezárt szigetet jelez. A nyugatabbi bejáratát kapuépítmény védte és palánk vette körül, melyen három kiugró, téglalap alaprajzú bástyácskát is jeleztek. Bizonyára ez lehetett az erődítés huszárvárként emlegetett része.

A Német várat szintén a Bódva ágai vették körül, két kapuja közül az egyik a huszárvár felé nyugatra, a másik észak felé nyílt. Alaprajza észak-déli irányban megnyúlt téglalaphoz közelített, melyből öt fül nélküli, de aránylag nagyméretű bástya ugrott elő.

A vár korszerűsítésével, a második szendrői erődítés kiépítésével párhuzamosan növelték a magyarokénál nagyobb harcértékű német csapatok létszámát: az 1570-től 1582-ig a Szendrőn állomásozó német gyalogság létszáma 300-ról 370-re, a lovasságé 50-ról 80 főre nőtt. A magyar katonaságot 200 huszár és 70 fős gyalogság képezte.⁵⁶ Az 1570-es évek első felétől már Szendrőből látták el Putnok, Krasznahorka, Balog, Csetnek erősségeit, s az „Újjonnan körbefalazott templomot Szádvár és Szendrő között”,⁵⁷ tehát a kiépülő erődítményrendszer a környékbeli kisebb erősségek központjává vált. A szendrői őrség ellátása már 1576-ban is évente több mint 12000 aranyforinttal terhelte meg a szepesi kamara költségvetését.⁵⁸

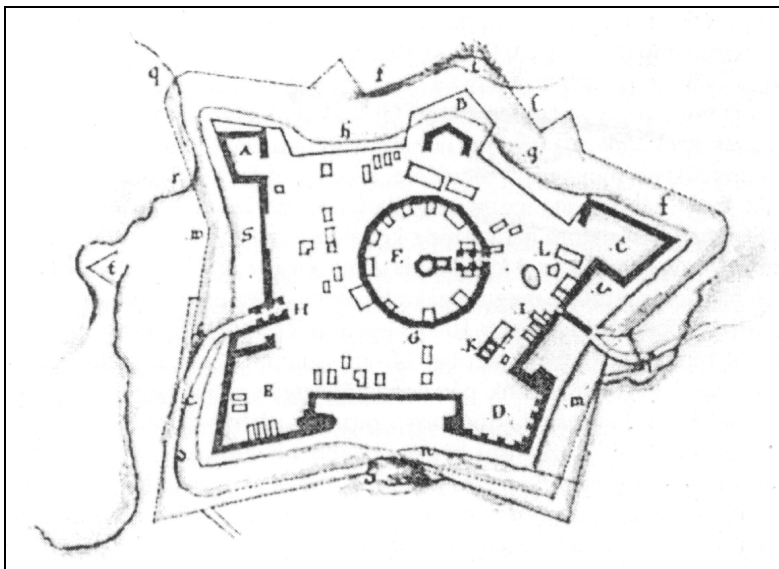
Claudius Roussel (1580-1584)⁵⁹ és Rákóczi Zsigmond (1584-1587)⁶⁰ szendrői főkapitányok későbbi pályafutása példázza, hogy ez idő tájt a korántsem jelentéktelen vár irányítása kedvező lehetőségeket nyitott meg a további emelkedéshez. Apró adat a Német város topográfiajához, hogy Rákóczi 1584-ben elfoglalta, s a királyi parancs ellenére sem szívesen adta át élelmezésügyi célokra a kapitányi házat, melyet elődje, Claudius Roussel emeltetett a várban.⁶¹

Úgy tűnik, a Révay-féle jelentés megállapításait és javaslatait a királyi udvar elfogadta, s rövidesen megindult a Felső vár kiépítése. Erre utal, hogy Cristoforo Stella egri építész székhelyét 1590-ben Egerből Szendrőre tette át.⁶² Az új vár építéséről már 1590 tavaszán szó esik.⁶³ A Felső vár építésére utal Sáros vármegyének 1592-es 200 Ft-os befizetése is, melyet „az új szendrői vár erősítésére és építésére” adtak.⁶⁴ A vár tervezői között Cristoforo Stellát az említett jelentéshez csatolt rajza miatt mindenképpen az első hely illeti meg, azt azonban egyelőre nem tudjuk, hogy Stella 1596-ban, Eger ostromakor bekövetkezett haláláig mennyi készült el az immár harmadik szendrői várból. A falak és a bástyák alapjai már elkészültek, amikor Fülek és más közeli várak visszafoglalása után a munkát félbeszakították.⁶⁵

A Felső vár ásatása során előkerült, s e lelőhelyen a legkorábbi típusokhoz sorolható kályhacsempékhez (4. kép) hasonló, azokkal szinte egyező kályhacsempékből Egerben talán már az 1570-es években, de bizonyosan 1596 előtt épült fel fűtőalkalmatosság. Bár a kályhacsempék motívumai közismerten hosszú életűek, a nagyfokú hasonlóság a két lelőhely leletcsoportjainak közel egykorú készítését tételezi. Elvileg nem zárható ki az sem, hogy egy másutt korábban felállított, majd lebontott kályha elemeit újbóli felhasználás céljából, utólag szállították fel a Felső várba, ám amíg ezt adatokkal alátámasztani nem lehet, kézenfekvőbb a csempecsoportot a Felső vár legkorábbi kályháinak maradványaival azonosítani, s a XVI-XVII. század fordulójára keltezni.⁶⁶

4. kép: Kályhacsempe a Felső vár ásatásából, XVI. sz. vége

5. kép: A Felső vár alaprajza, 1658 (Kisari Balla 2000. 471 nyomán)

A vár kb. 1,2 hektáron terült el, öt bástyája volt (5. kép). Alaprajzának szabálytalanságát elsősorban a terepadottságoknak tulajdoníthatjuk. A várudvar közepén 55 m átmérőjű, jelenleg kb. 4 méter magas domb emelkedik. E dombot az eredeti terepszint lefaragásával, illetve kisebb mértékű feltöltésével alakították ki, és sokszögű, övpárkánnyal ellátott, 220 cm vastagságú falazattal vették körül. E belső várba a nyugati oldalon nyílt feljárát. Kapujához középre nyúló emeletes épületrész csatlakozott, mely a belső vár közepén álló háromemeletes toronyhoz kapcsolódott. E torony sátoztetjét a hitelesnek tekinthető ábrázolások szerint 1639 és 1664 között cserélték barokkos hagymakupolára. Az átépítés időpontja feltehetően az 1645-ös ostrom utánra, legvalószínűbben 1656-ra tehető.⁶⁷ E toronyban őrizték a löport, a hozzá kapcsolódó épület, mint a vár legszilárdabb, az ásatási leletek szerint kúpcserépekkel fedett és üvegablakokkal ellátott építménye, a tiszteknek adhatott szállást. Ezt valószínűsíti az is, hogy itt a várudvar leleteihez képest nagyobb arányban kerültek elő üveg- és fajsztárgyak töredékei. Mivel az e helyen nyitott kutatóárkokban mázatlan kályhacsempék nem bukkantak napvilágra, az itt álló kályhák is magasabb – ám korántsem kiemelkedő – színvonalat képviseltek. Kemény János, akit I. Rákóczi György Esterházy Miklós nádorhoz küldött tárgyalásra, 1644 májusában feltehetően a toronyhoz kapcsolódó emeletes épület ablakából láthatta a német sereg csapatmozgásait.⁶⁸ A XVII. század második feléből származó ábrázolás sze-

rint a sokszögletű falazathoz belülről ágyúállások csatlakoztak. Az ábrázolás tanúsága szerint ezek az ágyúállások elsősorban fából készülhettek. A belső várban lehetett a várkáporna is, s ha hihetünk egy, a XVII-XVIII. század fordulója táján készített röplapnak, akkor az a kaputól délre helyezkedhetett el. Az előkerült leletanyag alapján a belső vár legfeljebb néhány évvel előzhetette meg a fő védőöv kiépültét, s könnyen lehet, hogy egységes terv alapján készült az ötbástyás falóvvel. A belső vár létrejöttének okát elsősorban a terep meglévő adottságainak kihasználásában kereshetjük, de aligha állhatott távol a vár tervezőjétől a teoretikus építészeti munkák ideális városában gyakorta felbukkanó központi torony gondolata. Magas ágyúállás (igaz, torony nélkül) Egerben is épült, még ha nem is a század végén. A fő védőöv eltérő méretű és szerkezetű bástyái sem utalnak feltétlenül építésük eltérő korára. A Várhegy meredek déli és nyugati oldalán a tervező elegendőnek tarthatott kevesebb munkával kivitelezhető, kisebb méretű, fül nélküli bástyákat is. Az északi oldalon, ahonnan az ostromlók rohama elsősorban várható volt, sokkal erőteljesebb védműveket alakítottak ki. Az ide helyezett két fülesbástya közül a nyugatabbi (Korláth-bástya) nyitott, süllyesztett oldalazó ágyúállásokkal rendelkezett, míg a keleti boltozott kazamatafolyosójával a vár legerősebb bástyája volt. A bástyákat és az ezeket összekapcsoló kötőgátakat tört mészkőből, helyben öntött technikával készítették. A vár egyetlen kapuját, mely lovasok és szekerek számára is járható volt, visszavonták a rohamnak kitett északi oldalról, s a kapubástyát megkerülő út végére, a keleti oldalra helyezték.

A Tizenöt éves háború mozgalmas éveket hozott Szendrő számára is. Eger várának elestével az Oszmán Birodalom határa még közelebb került Szendrőhöz, s a törökök és tatár segédcsapataik fosztogatásait az 1598 januárjában kinevezett⁶⁹ Johannes Rottal főkapitány által toborzott hajdúk kísérelték meg megakadályozni.⁷⁰ Az országgyűlés a XVII. század elején is szorgalmazta Szendrő építését: 1604 elején az erődítéshez Sáros és Szepes vármegye ingyenmunkáját rendelte.⁷¹ 1604. október 30-án, miután Bocskai hadai Kassát bevették, a Németh Balázs által vezetett hajdúk pár napos éheztetés után megadásra kényszerítették a szendrői várórségét. A katonák vallomásai szerint a várban állomásozó 180 fős őrségből csupán 23-an tartózkodtak a szendrői hegyen, s feljebbvalóik „lent a várban határoztak”⁷². Ezek szerint a vár lényegesebb eleme még a Bocskai-felkelés idejében is az Alsó vár, illetve a Német város lehetett. Az árok vizének említett elvezetése is csak a völgyben elhelyezkedő erődítmények ellen lehetett hatékony. Basta csapatai november 28-án Edelénynél megverték Bocskai hadait, s másnap az elhagyott szendrői vár a császáriak kezére jutott. Basta 300 gyalogot és egy kompánia lovast helyezett ide.⁷³ Császári kézen volt a vár 1605 áprilisáig, amikor Rhédey visszaszerezte Bocskai számára.⁷⁴ Bocskai ezután

haláláig uralta Szendrőt; a vár, több más erősséggel egyetemben, 1607. február 23-án ismerte el újból Rudolf császár fennhatóságát.⁷⁵

Az 1608-as várvizsgálat jelentéséből értesülünk első ízben arról, hogy Szendrőn három vár áll: az Újvár, Bebek vára és a Földvár (azaz német vár)⁷⁶. A fentebb már ismertetett elgondolás szerint Újvár alatt az 1588 után építeni kezdett Felső várat kell értenünk, Bebek váraként a középkori eredetű Alsó várat jelölték meg, míg a Földvár a főként 1578-1582 között épített, később Német városnak nevezett erődítés.

A vizsgálóbiztosok szerint *„Az hegyen való vár olyan, kiben lövészszer szám vagyon és őrizők is porkolábbal tartatnak benne. Ezt az várat kezdték volt építeni és nagyobbban fundálni, melynek most is minden fundamentoma megvagyon és bástyájának is jobb részét kövel igen szépen megrakták. Mely épületet hogyha véghözvitték volna, hát Magyarországbán egyik erős végház lótt volna ez főképp Eger ellen, és ebből az helyből oltalmazhatták volna meg a Tiszán innen való földet. Mert ez oly hely lehetne, ha megépítenék, hogy három Egernél is erősebb volna. Ennek pedig az építése igen könnyű móddal lehetne; mert mind fővenye, fája, mesze, köve helyben vagyon. Azért fölötte szükséges, hogy ez megépíttessék”* A Felső vár tehát korántsem állt még készen 1608-ban. Elképzelhető, hogy őrsege ekkor még, míg a külső falöv ki nem épült, csak a központi torony körüli belső várban állomásozott.

A *„Második vár, melyet Bebek várának neveznek szintén az alsó oldalában vagyon az felső várnak, kit most legfőbb erősségnek tartunk itt, kiben az derekas lövő szer szám és egyéb muníció tartatik. Oly hely azért ez és erősség, hogy az felső vár nélkül igen semmi, hogyha az meg nem építetik. Minekelötte az felső vár megépíttetének, szükséges, hogy ez az Bebek vára jobban megerősíttessék két kisebb bástyával, árok tisztításával és a benne levő romladozott házak újításával, bótozásával és sindelyezésével, hogy élésnek való hely lehetne és több ember lakhatna benne. És könnyű költséggel megkészülhetne, mivel minden építésre való eszközök helyben vagynak”* A várvizsgálók szerint tehát a XVII. század elején az erődítésrendszer leg-erősebb eleme az Alsó vár volt. E jegyzőkönyv is rámutat azonban arra, hogy a Felső vár nélkül az Alsó vár csupán rövid ideig védhető. Korszerűsítését kívánatosnak tartották, bár az említett két kisméretű bástya felépítése sem tehetné alkalmassá komolyabb ostrom visszaverésére az elavult és meg-kehetősen kedvezőtlen helyen épült erődítményt.

„Az harmadik vár, melyet német várnak is hívnak, oly alkalmatlan helyen építetett, hogy ellenséget ember meg nem várhatna benne, ki meg is próbáltatott az elmúlt esztendőben. Azért szükség, hogy az huszárvárosa felől való töltése levonattassék és a huszárvároshoz foglaltassék palánkkal, hogy ez is huszárvár legyen, ez okért, hogyha ellenség találkoznék, bele ne

szállhasson és az több helyeknek ártalmokra ne lehessen.” A német vár rosszul kiválasztott elhelyezkedése tehát hátrányos helyzetbe hozhatta volna a várvédőket. A jelentés nem látott módot a védhetőség javítására, ezért inkább azt javasolták, hogy szüntessék meg a német várat mint önálló erősséget. Ha az Alsó várhoz kapcsolódó huszárvárhoz csatolták volna az egykori német várat, akkor azt nemcsak a távolabbi Felső várból, hanem az Alsó vár irányából is tűz alatt lehetett volna tartani, s így az ostromlók nem használhatták volna a másik két erődítmény elleni további támadásra.

Szendrő erősödését, s talán a folytatódó építkezéseket is jelzi, hogy az egri káptalan és püspökség javait, melyek eddig az ónodi várnak hajtottak hasznot, a szepesi kamara Szendrőhöz rendelte.⁷⁷ 1613-ban Sáros, Szepes és Gömör megyék feladata volt Szendrő építése.⁷⁸ Melith Péter 1616-os várvizsgálata során megállapította, hogy a kapitány az Alsó várat építteti, pedig inkább a Felső várat kellene építtetnie. A Felső vár falainak követ az árkokból lehetne kitermelni, s az építéshez szükséges meszet és fát sem kellene a távolból szállítani. Javaslatot tesz a város körülkerítésének örökösen ismétlődő gondjának megoldására is: a lakosság saját udvarának szélességében saját maga építse fel, s így egy év alatt a kapukig el lehetne a fallal jutni. A várhoz legalább 200 gyalogot és 200 lovast tart kívánatosnak.⁷⁹

Bizonyára nem véletlenül őrzi a Felső vár északnyugati, második legnagyobb bástyája Korláth István nevét. Korláth, aki korábban (1602-3-ban) alkapitányként⁸⁰, később főkapitányként⁸¹ szolgált Szendrőn, sokat tehetett az építkezések folytatásáért: 1616 májusában Forgách Zsigmond országbíró és a szendrői kapitány sürgetésére szavazta meg Borsod megye, hogy a szendrői járás minden két portája 1-1 kocsi köteles 1 heti munkára Szendrő építésére küldeni.⁸² Két év múlva az egyik borsodi járás szolgáltatása portánként 4 palánkfa, 1 kocsi vessző, 2 gyalogmunkás.⁸³

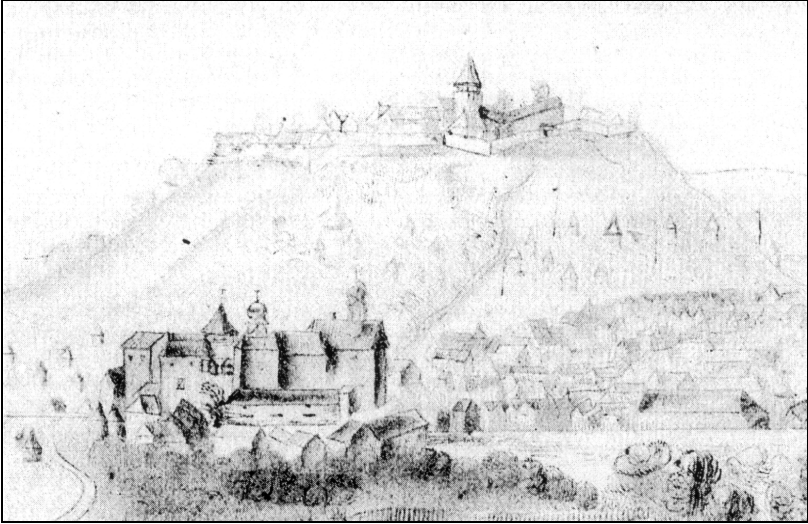
Hiába erősítették meg a palánkot, hiába építkeztek mind a Felső, mind az Alsó váron, mikor 1619 szeptemberében Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadai megtámadták Felső-Magyarországot, Szendrő ellenállás nélkül meghódolt.⁸⁴ November végén Homonnai György Lengyelország felől betörő diverziós serege elpusztította ugyan Szendrő környékét, de a várat nem tudta bevenni.⁸⁵ Az 1621. utolsó napján megkötött, s néhány nap múlva megerősített nikolsburgi béke értelmében Bethlennek Szendrőt át kellett adnia a Habsburgoknak, annak ellenére, hogy Borsod megyét élete végéig megtarthatta.⁸⁶ A következő év szeptember 21-én azonban Bethlen második hadjáratának sem állt Szendrő ellen, s így a fejedelem 1625 elejéig ismét a vár ura volt.⁸⁷ Feltehetően az erdélyi fejedelem szendrői uralmát, vagy legalábbis az erdélyi hatalom jelentős befolyását jelzik az egyelőre sajnos csak töredékesen előkerült stilizált Bethlen-címert ábrázoló kályhacsempék.

Roskoványi László alkapitány 1623 júliusában a várak elhanyagoltságát panaszolta Széchy György felsőmagyarországi főkapitánynak: az ágyúállások, valamint a falak tetejére helyezett, földdel töltött kasok sem a Felső, sem az Alsó várban nem voltak megfelelő állapotban.⁸⁸ Ez év végén kelt a vár korábbi főkapitányának, alsókálosai Korláth Istvánnak végrendelete, melyben meghagyja, hogy testét a szendrői temetőben helyezték nyugalomra, és sírja fölé fakápolnát emeljenek, melyet ellenséges ostrom esetén könnyen lerombolhatnak.⁸⁹ Mivel ostrom esetén a kápolna a védők számára hátrányt jelentett, feltehető, hogy a temető már ekkor a Felső vár közelében, a hegy oldalában volt. 1625-ben visszakerült a vár a Habsburg kormányzat kezébe; márciusban már Osgyáni Bakos István a főkapitány.⁹⁰

A XVI-XVII. században rendszeresen katonai, igazgatási és építészeti szakértőkből álló bizottságok ellenőrizték a végvárak állapotát: 1631 novemberében Tasy Gáspár és Franciscus Guyot de Montcour Johannes Landi fundator társaságában indultak Szendrő vizsgálatát is magában foglaló szemleútra.⁹¹ Egy év múlva Landi feljegyzéssel fordult Melith György és Bercsényi Imre szepesi kamarai biztosokhoz, melyben többek között leírta a Szendrőben uralkodó állapotokat is; két éve rendelkezésre áll kő, mész és 800 Ft készpénz, mely elegendő lett volna egy megkezdett bástya befejezéséhez, de a főkapitány mindent saját építkezésére fordított.⁹² Ezek szerint Szendrőn félbemaradt bástya állhatott valahol az 1630-as években. A leírásból nem derül ki, de feltehető, hogy nem a stratégiaileg jelentéktelen Alsó várra, hanem a Felső várra vonatkozik a leírás. Alább az 1660-as évek ábrázolásain látni fogjuk, hogy a felső vár kiépítése még a XVII. század második felére is áthúzódott.

Borsod vármegye követe az 1634-es országgyűlésen azt kívánta, hogy a 500 gyalogos és 500 lovas állomásozzék Szendrőben, a vár építésének költségeire pedig küldjenek pénzt.⁹³

1639 őszén Johann Le Dentu hadmérnök járta be a felsőmagyarországi várakat. A szemlézett várakat lerajzolta, s e rajzok nemcsak a következő fél évszázad várábrázolásainak képezte – gyakran félreértelmezett, eltorzított – kiindulópontjait, hanem a modern történeti kutatásnak is fontos forrásai. Szendrőről két rajz is készült: az egyik nyugatról, a másik északról (6–7. kép). A Felső vár mindkét rajzon távoli, apró foltocskának mutatkozik, ám az kiderül az ábrázolásról, hogy a központi torony és a bástyás falöv már állt ekkor. A bástyákkal megerősített alsó vár tűnik fel leghatározottabban a kép középső részén. Jól látszik a Bódva ágai által szétszabdalt település, melynek keleti részében sejtjük az ekkor már bizonyára polgári lakosság által használt német várost.⁹⁴

6. kép: Johann Le Dentu rajza Szendrőről. 1639 (MNM MTKCS)

7. kép: Johann Le Dentu rajza Szendrőről (MNM MTKCS)

I. Rákóczi György fejedelem felvidéki hadjárata idején Szendrő ismét országos jelentőségű események sodrába került. A fejedelem 1644 március 29-én kerítette Szendrőt hatalmába⁹⁵. Május 18-án azonban a császári hadak Christoph Puchheim és Esterházy Miklós vezetésével visszafoglalták⁹⁶ és erős őrséget helyeztek el benne. Rákóczi ellentámadása során a vár őrsége ellenállt. Huszár Mátyás vezette Szendrő ostromát, ami elsősorban csupán az erősség körbezárására korlátozódott.⁹⁷ Az újjászervezett császári sereg elől az erdélyiek visszahúzódtak, és 1644. szeptember 5-én Szendrő ostromáról is letettek. Götz fővezér csapatai két nappal később érték el a várat. Október elején a Gömörbe vonuló Götz serege ismét Szendrőben járt.⁹⁸

Szendrőt 1645 kora tavaszán Gyulai Ferenc és Gaudi András vezetésével ismét körülzárták a hajdúkból, magyar, német és székely gyalogosokból, valamint erős tűzérségből álló erdélyi egységek.⁹⁹ Az Alsó várat a támadók elfoglalták¹⁰⁰, de a Felső vár ellenállt. Rákóczi kiváló tűzérsege éjjel-nappal lőtte a Felső vár falait, és szinte földig rombolta a röviddel azelőtt kiépített keleti bástya egyik szárnyát¹⁰¹ (nyilván a Várhegy lankásabb oldala felé néző északkeleti Kapu- avagy Szent Gábor bástya északi és nyugati oldaláról van szó).

Komis Zsigmondnak Rákóczihoz írott leveléből¹⁰² kitérnek, hogy a „két innesső” bástya közti kötőgáton is rést törtek, s júniusban az ostromlók már azon munkálkodtak, hogy a roham előtt a kötőgátat pásztázó kazamaták ágyúit elnémítsák. Mivel a későbbi alaprajzi felmérésekből ismert, hogy kazamatája csak az északkeleti bástyának volt, az északnyugati fülesbástyának pedig a korabeli szóhasználat szerint szintén kazamataként megjelölhető ágyúkamrái voltak, az ostrom elsősorban a Felső vár északi oldalára összpontosulhatott. Ennek oka bizonyára az volt, hogy a Várhegynek ez az oldala a legkevésbé meredek, így rohamra ez az irány tűnhetett a legalkalmasabbnak. Komisék azt tervezték, hogy rohammal elfoglalják a két bástyát, s az ostromlottakat a belső várba üzik. Mivel a vár kútja az északkeleti bástya előterében volt, ez is az erdélyiek kezére került volna, és a császári katonaság víz híján aligha tarthatta volna magát sokáig. A város felőli bástyáról (ez a nyugati oldalon álló Sáros-bástya lehetett) Komis úgy vélekedett, hogy alacsony falai létrákon megmászhatók. A levélben Földbástyaként említett negyedik bástya vagy a később Császári-bástyának nevezett délkeleti, vagy a később Szent Mihály-bástyának nevezett déli bástya lehetett.¹⁰³ A terepadottságok miatt az utóbbi ostromlása tűnhetett kivihetőnek. Komis úgy tudta, hogy ezt a bástyát a várvédők a udvar felől elrekesztették, hogy ha az ostromlók elfoglalnák, az erősség többi része még védhető legyen.

Az erdélyiek már a rohamot fontolgatták, midőn elfogtak egy, az ostromlott várból Murányba levelet eljuttatni készülő német muskétást.¹⁰⁴ A levélből és a fogoly vallomásából az erdélyiek megtudták, hogy a német ka-

pitány felkészült a rohamra: a résen belül árkokat ásított, melyeket puska-
poros hordókkal töltetett fel, tetejüket pedig álcázta. Azt tervezte, hogy a
várba rontó erdélyieket biztos fedezékbe vonulva robbantatja fel. Bár Gaudi
és mások mindezt csak megtévesztő hadicselnek tartották, a fejedelem nem
akart kockáztatni, s a rohamot nem rendelte el. Götz és Puchheim gróf fel-
mentő csapatai megtámadták az ostromlókat, és megszalasztván az erdélyi-
eket, az ostromzárát az utolsó pillanatban feloldották¹⁰⁵, Rákóczi ugyanis
1645. június 12-én kelt levelében azt írta Lorántffy Zsuzsannának, hogy egy
héten belül a várat kevés véráldozat árán elfoglalhatták volna.¹⁰⁶

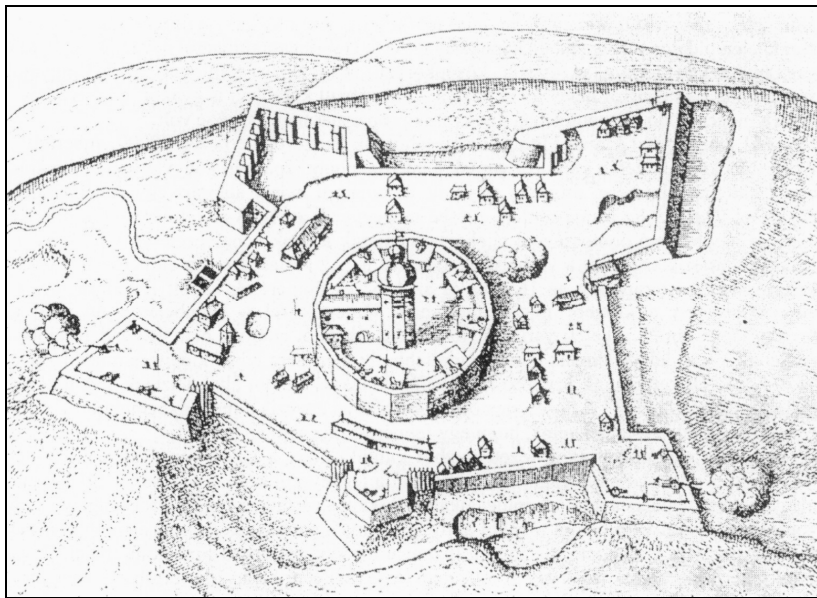
Az ostrom után Esterházy nádor által kinevezett¹⁰⁷, korábban (1639-
ben) alkapitányként szolgáló¹⁰⁸ Móré István az erdélyi ostrom szomorú kö-
vetkezményeit panaszolta Borsod vármegyének: „*ez az becsületes végház,
az ki ez felsőmagyarországi végházak metropolisa vala, annyira elromlott
és elpusztult minden erejében és épületiben s mind lakosiban, hogy nem
hogy országot oltalmazhatna, de az maga oltalmára is minden bizonyyal
erőtelen és elégtelen.*”¹⁰⁹

1652-ben a császári hadvezetés kimutatása szerint Szendrőn 86 német
gyalogos, 103 hajdú, 557 huszár, 10 tüzér és 4 rendkívüli besorolású katona
állomásozott. Havi zsoldjuk 3077 Ft-t tett ki.¹¹⁰ Ez a legénység magasan a
legerősebb volt a felső-magyarországi végházak között: Ónod őrsége alig
fele ennyibe került, s még Kassán is csupán havi 2000 Ft zsoldot fizettek
ki¹¹¹. 1660-ban a legénységi keret szerint 100 karabélyos, 200 huszár, 200
magyar darabont, 400 német gyalogos védte Szendrőt. Havi zsoldjuk 6909
Ft lett volna, ha a létszámhiány miatt nem kellene számukat alacsonyabbnak
vélni.¹¹² Szintén 1660-as adatok szerint a magyar lovas hadnép 200 veterán
huszárból, 128 újonc huszárból állt, akiket a főkapitány, a vicckapitány és 2
tiszt (*ductor*) vezetett. A 107 fős magyar gyalogságot 12 tizedes alatt három
szakaszba szervezték, ennek megfelelően 3-3 ductort, zászlótartót és dobost
találunk a seregben, A fentiekén kívül a várban szolgált még egy börtönőr,
egy óramester, egy porkoláb valamint egy viceporkoláb.¹¹³ Az óramester je-
lenléte arra enged következtetni, hogy a várban ekkor már (bizonyára a
központi toronyba szerelt) óra is működött.¹¹⁴

1658-ból ismerjük a Felső vár első felmérését, melyen már jelezték a
déli oldal átépítésének tervét¹¹⁵ (*5. kép*). A délkeleti bástyát Császári bász-
tyának, a délit Szent Mihály bástyának nevezték. A nyugati bástyát Sáros-
bástyának hívták ekkor, s ezt a nevet a vár fennállásának végéig csakúgy
megőrizte, mint az északnyugati oldalon emelt Korláth-bástya. Az északke-
leti oldalon elhelyezkedő kapubástyát Szent Gábor arkangyalról nevezték
el.¹¹⁶ Magas épületeket, tornyokat már a középkorban is gyakran ajánlottak
az arkangyalok védelmébe; a császárról nevet kapó bástya – bár másutt ko-

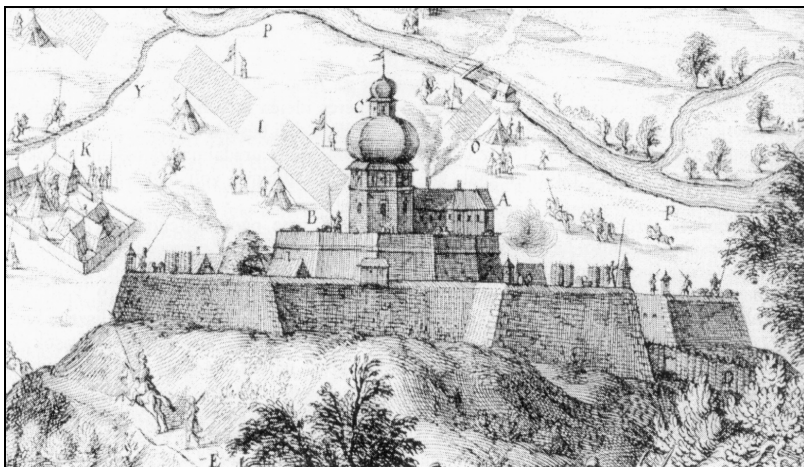
rábban is gyakori e bástya-név – talán a megerősödő központosítási törekvések propagálásának eszköze volt.

1661. augusztus 12. táján Montecuccoli tábornok Szendrőbe érkezett 20000 emberrel.¹¹⁷ Ekkoriban készülhetett a szendrői várnak a herzogenburgi apátsági könyvtárban fennmaradt egyik katonai felmérése, míg egy ugyanitt fennmaradt másik alaprajz egy évvel későbbi évszámot visel.¹¹⁸ Ez a rajz többé-kevésbé megegyezik az 1658-as felméréssel, s mindkét alaprajz megbízható pontossággal tájékoztat nemcsak a falak vonalvezetéséről, hanem – az eddigi feltárások szerint – a várbelső épületeiről is. Az ásátások során előkerült leletanyag keltezéséhez ad támpontot az 1658-as és az 1661-es felmérések között felfedezhető apró eltérés, ugyanis a korábbi rajzon még nem tüntették fel a kapubejárón átvezető út folytatásában emelt, a keleti várudvar többi házacsckájától eltérően nem észak-déli tájolású épületet. A vár déli oldalának előrehaladottabb, de még nem teljes kiépítése miatt 1662 és 1670 közé kell kelteznünk Szendrő felső várának Takáts Sándor által, jelzetek nélkül közölt távlati rajzát. (8. kép)¹¹⁹ A nézeti rajz olyan mértékben egyezik a fentebb bemutatott alaprajzokkal, hogy fel kell tételeznünk, hogy egy felmérési rajz alapján készült.

8. kép: A Felső vár madártávlati rajza (Takáts 1915 nyomán)

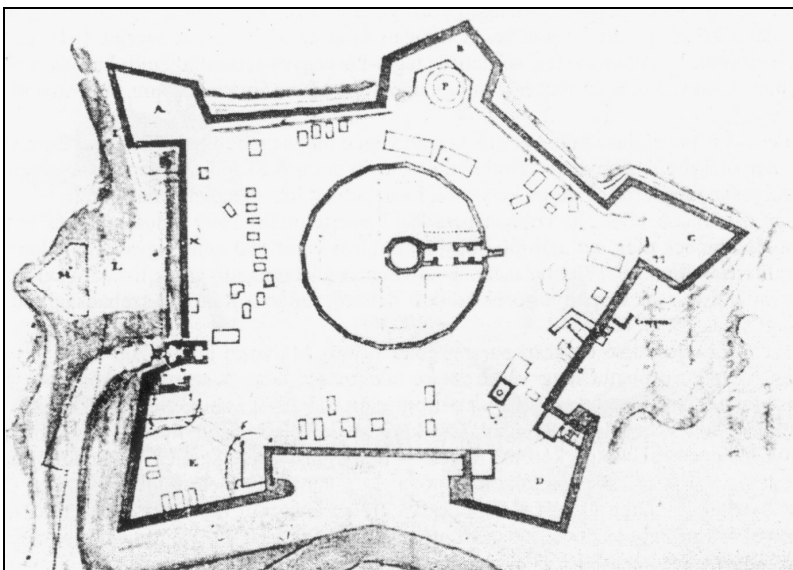
A három alaprajzból és a nézeti rajzból kitűnik, hogy a keleti várudvaron észak-déli tájolásban, a várfallal párhuzamosan épültek fel a legénységi szállások. Csupán a kapuépítmény melletti téglalap alaprajzú épület alkalmazkodott a várfalhoz képest ferde tengelyű kapu vonalához. A déli várudvaron további apró építmények sorakoztak és két nagyobb, a nézeti ábrázolás szerint közös tető alá fogott, bizonyára a többitől eltérő funkciójú épület. A vár északi részén nemcsak a várudvaron, hanem az északkeleti kapuvédő fülesbástya tetején is apró házacskák helyezkedtek el. A nyugati várudvaron szilárdabb anyagú épületeket is jelölnek: a Sáros-bástya torkánál állt az élelmezési raktár, valamint a nézeti rajz szerint egy kisebb torony és kissé északabbra a kútház is. Jelölnek továbbá egy amorf gödröt (vízgyűjtő?), mely jelenleg is kivehető a terepen. Az északnyugati fülesbástya (Korláth-bástya) befelé nyúló támpilléreit ez az ábra is feltünteti. Amint ez a nézeti rajzból érthetővé válik, a bástya belsejének feltöltése ekkor még nem fejeződött be. A vár nyugati oldalán gyalogkapu nyílt az Alsó vár felé. A kapuhoz vezető feljártót északról az Alsó várat a Felső várral összekötő palánk védte. A vár déli oldalának átépítése a felmérés idején folyamatban volt. Említésre méltó, hogy a korábban Szent Mihály bástyáként említett déli bástyát az 1662-es felmérésen Wesselényi-bástyának nevezik. Ez az elnevezés bizonyára az uradalmat zálogként birtokló Wesselényi Ferenc fiára, Lászlóra utal, aki Szendrő főkapitánya volt legkésőbb 1663-tól 1669-ig.¹²⁰

9. kép: A Felső vár északról. 1664 (MNM MTKCS)

Az 1664-es török hadjárat hatására Wesselényi Ferenc nádor elrendelte a csapatok összegyűjtését. A szendrői hadimustrán kb. 5000 fő vett részt.¹²¹ Az eseményt rajzon örökítette meg Georg Sicha hadmérnök, s az ez alapján Caspar Merian által készített rézmetszet sarkában a szendrői Felső vár egyik leghitelesebb ábrázolását találhatjuk.¹²² (9. kép) Az ábrázolás nemcsak a belső várat és a központi épületkomplexumot mutatja be realiztikusan, hanem a bástyák mögül kibukkanó kéményes házikók, a bástyákon felállított fonott kasok és őrhelyek, valamint a felső és alsó várat összekötő fonott palánk részletei is valóságúnak tűnek.

Az 1660-as években a felső várat németek, az alsót magyar katonák vigyázták. A város palánkjá elkésérítő állapotba juthatott, mert Wesselényi László főkapitány kétségbeesve kérte Csáky Ferenc felsőmagyarországi főkapitányt „írjon a megyéknek, hogy építő mestereket küldvén, még télen, az jó úton hordhassák az palánkfáját, vesszejét és Isten adván békességesen megérniök az kikeletet, mindjárt munkához foghassanak”. A palánk oly rossz, hogy a főkapitány azt jegyezte fel, hogy „csak az jó Isten tudgya, mikép fódózgattam a lukakot”.¹²³

10. kép: A Felső vár alaprajza, 1670 (Gerő 1955, 394 nyomán)

A Felső vár korszerűsítése utáni állapotot tükröz az az alaprajz, melyet 1670-re keltezett Gerő László (10. kép)¹²⁴. A Wesselényi-bástyát ismét

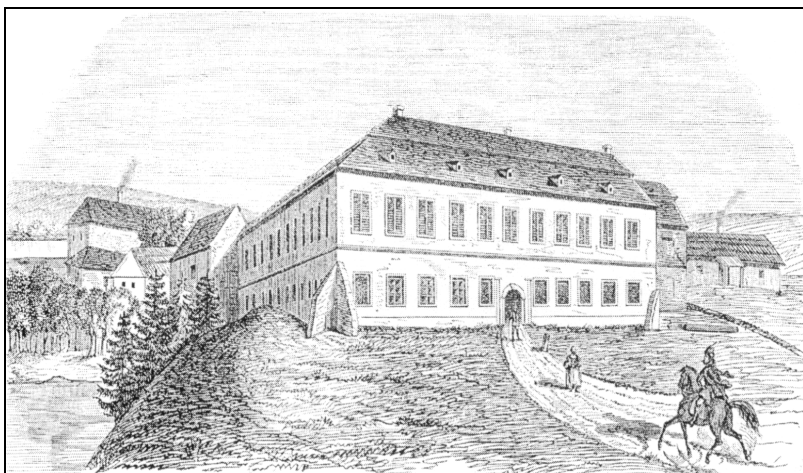
Szent Mihály bástyának nevezték, a korábbi alaprajzokhoz képest lényegesebb különbség azonban, hogy a déli kötőgátak és bástyák átépítése már befejeződött. A keleti várudvaron újabb házacskákat emeltek, s megváltozott a Sáros-bástyától keletre elhelyezkedő udvar beépítése is. A nyugati gyalogkapu mellett lépcsőfeljárót létesítettek, s az ágyúkamrák jelölése miatt valószínűsíthetjük, hogy a Korláth-bástya feltöltése is elkészült.

A korabeli felmérések és a felső várban végzett ásások alapján úgy tűnik, hogy az 1660-as években fejeződött be a felső vár kiépítése. A vár déli oldalát áttervezték, a déli és a délkeleti bástyát jelentősen megnagyobbitották. A déli oldal korábbi palánkfalát kőfállal váltották fel. A vár keleti udvarán nyitott kutatószelvények azt tanúsították, hogy korábbi szeméttörmelék és egyelőre alig értelmezhető cölöpös építmények helyén a XVII. század közepe táján épülhettek fel a legénység lakhelyeként szolgáló házacskák.¹²⁵ A házikók földbe mélyülő alapozás nélkül épültek; bizonyára fából készült felmenő falukat kötőanyag nélkül egymás mellé helyeztek kövekre helyezték. Fűtésüket agyagba rakott kőalapra felépített, kályhacsempékkel burkolt tűzhelyekkel oldották meg. E tűzhelyek egy része feltehetően félig zárttüzelőjű lehetett, azaz az erdélyi „cserepesekhez” hasonlóan átmenetet alkottak a kandallók és a cserépkályhák között. A részben helyben maradt, összetört kályhacsempékről megállapítható volt, hogy nagy részüket többször újra felhasználták, tehát az igénytelen barakkok kályháit több korábbi, lebontott kályha maradványából állították össze. A csempéket vastag mészréteg borította, ami a különféle elemekből összerótt fűtőalkalmatlanságoknak egységesebb kinézetet biztosíthatott. Feltűnően sok kályhacsempé előlapjára domborítottak különböző mértékben stilizált kétfejű sasokat. A császári sas jelenléte, bármily kezdetleges is kivitele, nem lehet független a végvár királyi tulajdonától, hiszen például a dél-borsodi ónodi várból, mely a Rákóczi család birtokában volt, egyetlen kétfejű sasos kályhacsempét sem ismerünk. A nagy mennyiségben előkerült zsindeleyszegek igazolják, hogy a házacskákat faszindellyal fedték.

A magyar végvári katonaság redukciója során elbocsájtott, a Partiumban táborozó bujdosó katonák 1672 augusztus végén rövid időre Szendrőt és több más várat is elfoglaltak.¹²⁶ Szendrőben csupán a szinte védhetetlen alsó vár jutott kezükre, s a főkapitány, hogy a bujdosók hasonló akcióit megghiúsíthassa, 1672. szeptember 28-án a várost és az alsó várat felgyújtatta.¹²⁷ A Felső vár Thököly hadjáratai alatt is biztos támaszpont maradt a császárhű erők számára.

Mivel a Wesselényi-féle összeesküvés megtorlásakor a szendrői uradalom is visszakerült a kincstár kezelésébe, 1690-ben a szomolnoki rézbánya feléért, valamint Szomolnok, Stósz és Svedlér városok feléért gróf Csáky István szerezhetette meg. Csáky rövidesen építkezni kezdett új birtokán, s

nemcsak a szendrői melegvízű forrás fölé építetett már 1690-ben faragómolnárokkal fürdőházat, hanem 1694-ben megkezdte kastélyának kiépítését is. A Csáky-kastély az Alsó vár helyén, a jelenlegi Hősök tere északi oldalán épült fel, oly módon, hogy az új épületegyüttesbe a korábbi vár két bástyáját valamint körítőfalait is belefoglalták. Bár jelenleg e kastélynak is csupán romjai állnak, a XIX. században és a XX. század elején készült rajzok és fényképek alapján képet kaphatunk az egykori épületről (11. kép).¹²⁸ Két árkádós épületszárnya északról és nyugatról L alakban vette körül a kastély háromszögű belső udvarát, melyet délkeletről az egykori Alsó vár körítőfala zárt le. A kastély északi szárnyának külső fala az Alsó vár északi falára épült; alatta boltozott pince húzódott, amelyen át a részben a mészkőbe vájt, részben karsztosodási folyamatok során természetes úton kialakult mélypincét lehetett megközelíteni. Északi szárnyának keleti végéhez az Alsó vár lebontástól megkímélt északkeleti bástyája, nyugati szárnyának déli sarkáéhoz pedig a mára teljesen elpusztult déli bástyája kapcsolódott. A kastély nyugati szárnya előtt az egykori vár megőrzött nyugati fala trapéz alakú külső udvart kerített le. A nyugati falat az ábrázolások szerint 1816 és 1861 között bontották le. Az emeletes, eredetileg téglakő vegyes falazattal épült kastély a XVIII. században, Csáky Antal építkezései során nyerhette el az ábrázolásokon ránk maradt formáját.¹²⁹

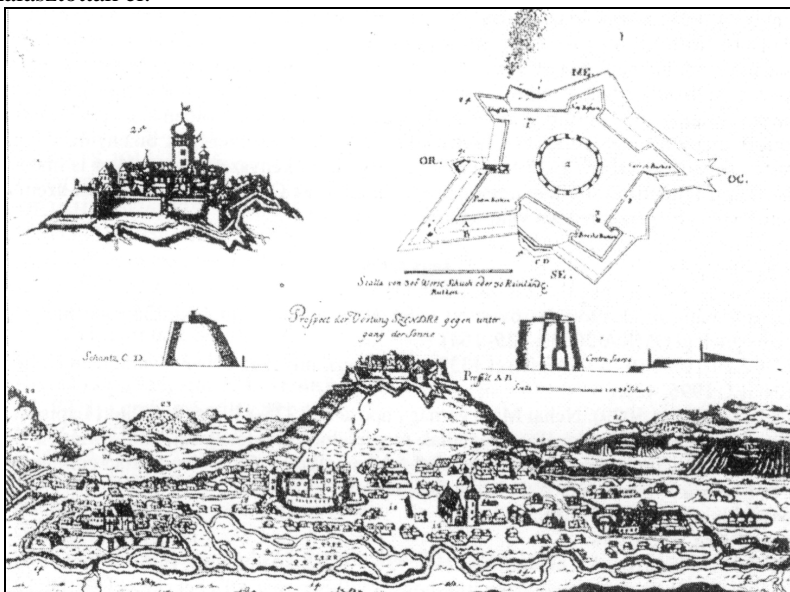

11. kép: Az Alsó vár helyére épített Csáky-kastély rajza (Luppa 1861, 220 nyomán)

A Felső vár pusztulása már a XVII. század végén megkezdődött. 1692. július 2-án villám csapott a nyolcszögű toronyba, s felrobbantotta az itt tá-

rott puskaport. A parancsnoki épületek olyan súlyosan megsérültek, hogy helyreállításuk helyett lebontásukat választották.¹³⁰

Talán a kurucok elleni harcokban betöltött szerepe miatt, 1699 januárjában és februárjában a Haditanács még azt ajánlja, hogy a szendrői várat 150 német gyalogos állomásoztatásával tartsák fenn.¹³¹ 1702 tavaszán azonban már a lebontandó várak listájára került¹³², s megsemmisítését csak a spanyol örökösödési háború, utóbb a Rákóczi-szabadságharc kitörése miatt halasztották el.

12. kép: Röplap Szendrő ostromáról (Hadtörténeti Intézet térképtára)

A szendrői vár utolsó császári parancsnoka Alfons Malvezzi gróf (1700-1704¹³³) 1703 júniusában sietve próbálta meg védekezésre alkalmassá tenni a szendrői erődítményt. Az alaprajzi felmérések szerint az 1703-as ostrom előtt, de 1670 után kellett elkészülniük a fő védőöv előtt elhelyezett védműveknek (12. kép). A délkeleti bástya nyak- és homlokfalától kiindulva cölöpsorral vették körbe a várat. A Sáros bástya elé szintén palánkfából épített koronaművet, a két fülesbástya közötti kötőgát és a kapubejáró elé földből készített pajzsgátakat emeltek. A kapufeljárót a kapubástya elé palánkfából felhúzott pajzsgáttal, kettős cölöpsorral és rönkfából készített alsó kapuépítménnyel fedezték.¹³⁴ Bár a vár messze elmaradt a XVIII. század eleji erődépítészet színvonalától, a kurucok ostromának így is sokáig ellen

tudott állni. Ocskay László és Ónodi János deák csapatai megrohanták és felégették a várost, a várat pedig ostromzár alá vonták. Malvezzi, látva helyzete tarthatatlanságát, tárgyalásokat kezdeményezett a vár feladásáról. II. Rákóczi Ferenc által megbízott Szentpéteri Imre borsodi főispán¹³⁵ és a várparancsnok hosszas alkudozás után, 1704. augusztus 23-án pecsételték meg a vár átadásáról szóló okmányt.¹³⁶

Az ágyúkat és egyéb hadfelszerelést tételes jegyzékben adták át a kurucoznak. A jegyzékből kiderül, hogy ekkor összesen 13 harcképes ágyú volt a bástyákon. 3-3 löveg állt a korábban Korláth-bástyának nevezett Breshe-bástyán, a Sáros-bástyán és a Scharfen Eck bástyán, míg a kapubástyára (Picken Bastion) és a korábban Wesselényi-bástyának is nevezett Új-bástyára csupán 2-2 jutott. A Sáros bástyán további három mozsárágyút helyeztek el, míg az egyetlen üzemképes „Haubitiz”-ot a kapubástya kazamatájában állították fel. Négy seregbontó, többcsövű „orgona” is volt a várban, melyek közül kettő a Sáros bástyán, 1-1 a Scharfen Eck és Picken bástyákon nézett farkas szemet az ostromlókkal.¹³⁷

Mivel a vár stratégiai jelentőségét elveszítette, 1707. elején a fejedelem elhatározta lerombolását. A falak felrobbantását Lemaire francia hadmérnök végezte el ez év áprilisában, munkaerőről a vármegye gondoskodott.¹³⁸ A feltárások eddigi eredménye szerint legsúlyosabban a bástyák sarkai közelében rongálódtak meg a falak. A robbantás azonban nem pusztította el a kulcsfontosságú pontok közötti falszakaszokat. E falmaradványokat alighanem a helyi lakosok bontották el rövidesen, hogy építőanyaghoz jussanak. Kőfalak már a XX. század elején sem látszhattak, mert Szendrei¹³⁹ máskülönben bizonyára megemlítette volna azokat.

Szendrő Felső vára egyike volt azon kevés, ám annál meghatározóbb jelentőségű kora újkori erődítésünknek, melyek felépítésekor a középkori eredetű épületek toldozgatása helyett teljesen új létesítményt emeltek. Bár kezdetben a korszak több jelentős új erődítés éve megegyező módon vízi vár kiépítésével próbálkoztak, utóbb kénytelenek voltak a domborzat által nyújtott lehetőségek kihasználásával felépíteni az új erődöt. A domborzat és a rendelkezésre álló erőforrások szükségége azonban korlátokat is szabott: a déli oldal kisebb méretű bástyái csak aránytalanul nagy ráfordítással lettek volna bővíthetők. Az építkezés így is csak rendkívül vontatottan haladt előre, hisz az 1590 körül elkezdett védőöv végleges igényű kiépítésére csupán 1670 körülre került sor. Az európai összehasonlításban már építésekor elavult erődítmény a magyarországi háborúban elegendően korszerűnek bizonyult: ostromtüzéség csupán egy ízben, 1645-ben próbálta megadásra kényszeríteni, s ekkor is hiába. A várban folyó feltárásoktól újabb adatokat remélhetünk az Oszmán Birodalommal szemben felállított végvárrendszer anyagi valóságáról.

Jegyzet

A tanulmány módosított és rövidített változata a település monográfiájában megjelent szövegnek (TOMKA 2002a, 125-164).

- 1 FÜGEDI 1977, 197 a vár építését 1332 utánra teszi, mivel ez évben a várat nem említik.
- 2 ENGEL 1996, 425.
- 3 Zs II/1, 642 (nr. 5099). Néhai Máté várnagy apósa az 1275-84 között említett Lapispataki Vejtech volt. Ha az oklevélben foglaltak megfelelnek a valóságnak, akkor Máté a XIV. század elején, de legkésőbb a század első felében élt. Ez a bizonytalan említés egyben a szendrői várra vonatkozó legkorábbi nyom.
- 4 NOVÁKI-SÁNDORFI 1992, 49-50.
- 5 GYÖRFFY 1966, 784.
- 6 ENGEL 1977, 216. Az eladományozást 1387-1392 között tartja valószínűnek; Fügedi Csánki adatát tévesen értelmezve írta, hogy 1370-ben már a Bebekeké (FÜGEDI 1977, 197).
- 7 ENGEL 1996, 425.
- 8 Zs II/1, 389 (Nr. 3276).
- 9 CSÁNKI I., 164; BOROVSZKY 1908, 4 (DI. 16463.).
- 10 BOROVSZKY 1908, 5 (NRA fasc. 178 nr. 2; fase 214. nr.42).
- 11 SZALAY 1861, 29.
- 12 MIKÓ 1858, 18-19.
- 13 TAKÁTS 1922, 146-147.
- 14 LUKINICH 1918, 121: 1565; BOROVSZKY 1908, 6: 1566 tavasza.
- 15 SÖRÖS 1899, 614-615.
- 16 BOROVSZKY 1908, 6.
- 17 OL E 244/1462 fol.14r 1571.3.28. Ezzel szemben HÓVÁRI, 1987, 65-66 szerint 1569-ig tartott a szolgálata.
- 18 KAPOSSY 1956 II., 191, Nr. 172.
- 19 KAPOSSY 1956 II., 191, Nr. 180.
- 20 KAPOSSY 1956 II., 191, Nr. 183.
- 21 TAKÁTS 1922, 148.
- 22 KAPOSSY 1956 II., 192, Nr. 206.
- 23 KAPOSSY 1956 II., 196, Nr. 285.
- 24 DOMOKOS 2000, 34-35.
- 25 KAPOSSY 1956, II., 194. Nr. 250.; E 244/1462, 27.
- 26 KAPOSSY 1956, II., 195, Nr. 260.
- 27 DOMOKOS 2000, 83, 89.
- 28 KAPOSSY 1956, II., 195, Nr. 272; KAPOSSY 1956, II., 196, Nr. 282.
- 29 KAPOSSY 1956, II., 196, Nr. 282.
- 30 KAPOSSY 1956, II., 196, Nr. 288.
- 31 OL E 244/1462 f.131. (1572.7.22.)
- 32 KAPOSSY 1956, II., 196. Nr. 297.
- 33 KAPOSSY 1956, III., 318, Nr. 317.

- 34 TAKÁTS 1915-17, II, 83.; 1575.8.11. és 1575.10.14.
- 35 TAKÁTS 1915-17, 26.
- 36 GEŐCZE 1894, 668-690.
- 37 DÉTSHY 1976, 575.
- 38 KAPOSSY 1956, III., 322, Nr. 444.
- 39 OL E 211, Lymbus, Ser II., 907.
- 40 PÁLFFY 1995a, 70 (OL E 211, Lymbus, Ser II., 27).
- 41 MÁRKUS 1899, 682-683; 1578 27. tc. 9 §.
- 42 OL E 211, Lymbus, Ser II., 963.
- 43 OL E 244/1464 f. 13 (1581.8.9.).
- 44 KAPOSSY 1956, III., 324, Nr. 485.
- 45 OL E 211, Lymbus. Ser II., 891-916.
- 46 BOROVSZKY 1908 6-7.
- 47 BÁRTFAI 1910, 270.
- 48 PÁLFFY 1995a, 70 szerint 1577-től kezdődtek volna meg Ottavio Baldigara tervei szerint a Felső vár kiépítésének munkálatai.
- 49 GEŐCZE 1894, 668.
- 50 OL E 244, Liber copiales 1581-88, fol. 300-301 (1585.11.22).
- 51 I-R 1894, 42; Annak, hogy 1588-ban még nem állt a Felső vár, ellentmondani látszik, hogy a Bebek-féle várat „inferius”-nak írják. Talán az egykor mellékelte, a Felső vár tervét is ábrázoló rajzon jelölték meg így a középkori eredetű várat?
- 52 PÁLFFY 1995a, 70 (a szerző vélekedésével szemben szerintem az adat nem az új Felső várra, hanem a később Németvárosnak nevezett erődítésre vonatkozik)
- 53 A gyűjtemény keletkezéséről: Kisari BALLA 1998, 3; Az alaprajzok: Kisari BALLA 1996, 51 és 92; Kisari BALLA 1998, 57 és 110.
- 54 Hasonlóképpen terv maradt Nicolo Angelini 1570-es években készült rajza, mely Érsekújvárhoz és Károlyvároshoz hasonlóan szabályos hatbástyás erőd-ként képzelte el Szendrő kiépítését (BALOGH 1975, 106-107).
- 55 A térképet közli: Nováki-Sándorfi 1992, 129.
- 56 TAKÁTS 1908, 274; TAKÁTS 1922, 148; PÁLFFY 1995b, 155.
- 57 PÁLFFY 1995a, 69.
- 58 ACSÁDY 1888, 252.
- 59 SZABÓ J. Gy. 1977, 126.
- 60 SZABÓ J. Gy. 1977, 129; SZABÓ J. Gy. 1981. 27 és 5. jegyzet.
- 61 OL E 244/1464, fol. 265. (1585.6.4.)
- 62 SZABÓ J. Gy. 1981, 30.
- 63 OL E 244/1465 f. 105. (1590.5.3.)
- 64 BOROVSZKY 1908, 7.
- 65 OL E 244/1466 f. 396. (1607.6.24.)
- 66 E megállapítás maga után vonja az ún. Miskolci Mihály körbe tartozó kályha-csempék egy részének az eddig feltételezettnél későbbi keltezését. A témára egy későbbi tanulmányban kívánok visszatérni. Néhány adat: TOMKA 2002b (sajtó alatt).
- 67 1656 augusztusában hagyta jóvá a Szepesi Kamara a szendrői vár kútjának és tornyának helyreállítását (OL E 249/85 (X 9229, 31504/477. felvétel)).
- 68 KEMÉNY 1986, 193.

- 69 OL E 249/83 (X 9229, 31504/95. felvétel).
- 70 TOLDY 1857, 61; TAKÁTS 1908, 258.
- 71 MÁRKUS 1899, 946-947; 1604. évi 8. tc. 4. §.
- 72 GÖMÖRY 1895, 550-552.
- 73 VERESS 1913, II., 531, Nr. 1721; TOLDY 1857, 69.
- 74 MAKKAI 1985, 732.
- 75 LUKINICH 1918, 212-213.
- 76 TAKÁTS 1915-17, II., 26.
- 77 SZEDERKÉNYI 1891, 431.
- 78 MÁRKUS 1900, 100-101. (1613. évi 8 tc.)
- 79 BOROVSZKY 1908, 10.
- 80 BOROVSZKY 1908, 35.
- 81 BENDA 1972, 302, Nr. 57.
- 82 BOROVSZKY 1908, 10-11.
- 83 BOROVSZKY 1908, 11.
- 84 ANGYAL 1898, 232.; BOROVSZKY 1908, 11.; LUKINICH 1918, 259.
- 85 BOROVSZKY 1908, 11.
- 86 ANGYAL 1898, 338; LUKINICH 1918, 271.
- 87 ANGYAL 1898, 358.
- 88 TAKÁTS 1915-17, II., 124-125.
- 89 BOROVSZKY 1909, 332.
- 90 BOROVSZKY 1908, 11, 34; TAKÁTS 1908, 71-72 szerint osgyáni Bakos István 1627 után szendrői huszárcapitány volt.
- 91 DÉTSZY 1998, 228.
- 92 DÉTSZY 1998, 230.
- 93 BOROVSZKY 1909, 334.
- 94 Le Dentu rajzát közli: NOVÁKI-SÁNDORFI 1992, 128; A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnokának grafikai anyagának áttekintésében Vajda László volt segítségemre. Szívességét ez úton is köszönöm.
- 95 BOROVSZKY 1908, 16.
- 96 CSEH-SZOMBATHY 1956, 67; R. VÁRKONYI 1985, 1710: április végére utal; BOROVSZKY 1908, 16 szerint erre csak júniusban került sor. Szalárdi János szerint a fejedelem kivonta őrsgét Szendrőből, nem akarván sorsukat egy esetleges ostrom során kockáztatni, vagy azért, hogy seregében a gyalogosok száma növekedjék. (SZAKÁLY 1980, 221, 237).
- 97 CSEH-SZOMBATHY 1957a, 193.
- 98 CSEH-SZOMBATHY 1957a, 194-196.
- 99 SZAKÁLY 1980, 246.
- 100 SZILÁGYI 1883, 841; CSEH-SZOMBATHY 1957b, 113; Május 10-én sikerült az Alsó várat elfoglalni.
- 101 SZAKÁLY 1980, 249.
- 102 Komis Zsigmond levele I. Rákóczi Györgyhöz, 1645. június 8. MTA KK. Ms 425/III. 1751-1755: tartalmát közli ORGONA 2000, 273 (a szerzőnek köszönöm, hogy a forrásra felhívta figyelmemet).
- 103 A déli és nyugati oldalon mindhárom bástya földdel feltöltött, kövel kifalazott volt.

- 104 SZAKÁLY 1980, 249-250.
- 105 KRAUS 1994, 170; Szalárdi szerint a visszavonulás rendben, veszteségek nélkül történt meg (SZAKÁLY 1980, 250).
- 106 BOROVSZKY 1908, 17.
- 107 KRAUS 1994, 171.
- 108 BOROVSZKY 1908, 35.
- 109 BOROVSZKY 1908, 17.
- 110 TAKÁTS 1908, 293.
- 111 TAKÁTS 1908, 12-13.
- 112 TAKÁTS 1908, 296 (az idézett helyen parancsnokként a szerző Rotthal János Jakabot tünteti fel. Mivel hasonló nevű főkapitány a XVII. század elején szolgált Szendrőben, itt talán Rottal János császári biztosnak, az udvari tanács magyar szakértőjének névegyezéséből származó félreértés történhetett).
- 113 TAKATS 1908, 297.
- 114 A XVII. század második felében ez nem szokatlan: még az apró füzéri várban is volt toronyóra: SIMON 2000, 28.
- 115 Kisari BALLA 2000, 147 és 471 (az adatra Tolnai Gergely hívta fel a figyelmet, segítségét ezúton is köszönöm). A feliratok olvasata nem mindenütt meggyőző: véleményem szerint Saß Thor helyett Daß Thor; dermer Stock helyett dernier Stock olvasandó. Az alaprajz korábbi közlése (GERŐ 1975, 321) nyomán a Borsod vármegye várait ismertető könyvbe 1670-es datálással került be (NOVÁKI-SANDORFI 1992, 49 és 129). A félreértést bizonyára az okozta, hogy Gerő László szövegében nem az ott közölt alaprajzra, hanem egyik korábbi könyvében közölt, valóban későbbi állapotot tükröző felmérésre utalt (GERŐ 1955, 394).
- 116 GERŐ 1955, 394, 396.
- 117 HAIN 1910-13, 289.
- 118 KOMÁROMY 1966, 31.
- 119 TAKÁTS 1915, oldalszám nélkül.
- 120 BOROVSZKY 1908, 34 által adott szolgálati időt R. VÁRKONYI 1984, 355, 40. jegyzet és R. VÁRKONYI 1987, 140 alapján bővítettem.
- 121 R. VÁRKONYI 1987, 206-207.
- 122 Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok, T 785; közli: GERŐ 1955, 395; KOMÁROMY 1966, 28.
- 123 KANORA 1872, 697.
- 124 GERŐ 1955, 394. Az általam elért reprodukciókon az évszám utolsó jegye nehezen kivehető, és esetleg 1679-nek is értelmezhető.
- 125 A házak alatti betemetett gödrökben talált kályhacsempetőredékeken és cseréppákon alapuló régészeti keltezést írott források is támogatják. 1646-ban a németek számára házacskákat és magtárat építettek (OL E 249/84 (X 9229, 31504/417)). Barakkokat és házacskákat emeltek 1653-54-ben is (OL E 249/85 (X 9229, 31504/477)).
- 126 R. VÁRKONYI 1985, 1730.
- 127 BOROVSZKY 1908, 24.
- 128 Képét közli: LUPPA 1861, 220; alaprajza: NOVÁKI-SÁNDORFI 1992, 129.

- 129 Az épületen 2002 tavaszán Fülöp András végzett falkutatást. A barokk átépítés valószínű kezdeményezőjét a bélyeges téglák alapján valószínűsíthetjük.
- 130 Az eseményről egy röplap tájékoztat: Grundriss und Prospect der Vestung Szendre (fényképmásolata a Hadtörténeti Intézet térképtárában, G I. H 641-1) A röplap jelzetéért Balassa Ivánnak tartozom köszönettel.
- 131 TAKÁTS 1908, 310.
- 132 GERŐ 1955, 408.
- 133 BOROVSZKY 1908, 35.
- 134 Röplap: Grundriss und Prospect der Vestung Szendre, Hadtörténeti Intézet térképtára, G I. H 641-1. A röplap datálását kérdésesnek tartom. A térképtárban 1692-es dátummal tartják nyilván, ez azonban csak a röplapon említett löporobbanás dátuma. Mivel a Felső várat már a központi torony nélkül ábrázolták, ez után az esemény után kellett a röplapon említett rebellióknak megesnie, amely során a Csáky-kastélyt elfoglalták és a Felső várat blokád alá vonták. A már elkészültnek ábrázolt Csáky-kastélyt csak 1694ben kezdték építeni. A szóba hozható rebellió ezért vagy a Hegyaljai felkeléssel, vagy a Rákóczi-szabadságharccal azonosítható. Mivel csak az utóbbi során került sor a Felső vár blokádjára, véleményem szerint a röplap 1703-1704-re keltezhető.
- 135 OL, P 1701: 7; 23, 30, 32, 34.
- 136 OL, P 1701: 6; 1-2, 16-18.
- 137 OL, P 1701: 6; 62-65.
- 138 BOROVSZKY 1908, 32.
- 139 A Borsod megye várait bemutató gazdag adattárban ez az adat tévesen szerepel (NOVÁKI-SÁNDORFI 1992, 47): az említett toronymaradványt és a téglabélesű ciszternát Szendrei nem Szendrőn, hanem Dédesen látta, amint ez a műben hivatkozott forrásból is (VERES 1979, 172) kiderül.

Irodalom

- ACSAÁDY 1888: Acsády Ignác: Végváraink és költségeik a XVI-XVII. Században I-II., In: Hadtörténelmi Közlemények I. (1888), 64-85, 246-267.
- ANGYAL 1898: Angyal Dávid: Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig. A magyar nemzet története VI., Budapest, 1898.
- BALOGH 1975: Balogh Jolán: Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeink. Galavics Géza (szerk.): Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok. Budapest, 1975., 55-135.
- BÁRTFAI 1910: A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története, Budapest, 1910.
- BENDA 1972: Benda Kálmán: A királyi Magyarország tiszti címtára, 1607-1608. In: Levéltári Közlemények 43/2 (1972), 265-325.
- BOROVSZKY 1908: Borovszky Samu: Szendrő vára. Értekezések a történeti tudományok köréből. XXII./2., 1908. Reprint: Érc- és Ásványbányászati Múzeumi Füzetek 20., Rudabánya 2000.

- BOROVSZKY 1909: Borovszky Samu: Borsod vármegye története. I., Budapest, 1909.
- CSÁNKI: Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I-V., Budapest, 1890-1913.
- CSEH-SZOMBATHY 1956: Cseh-Szombathy László: I. Rákóczi György 1644-es hadjárata. In: Hadtörténelmi Közlemények 1956, 43-76.
- CSEH-SZOMBATHY 1957a: Cseh-Szombathy László: I. Rákóczi György 1644-es hadjárata. II. rész In: Hadtörténelmi Közlemények 1957, 179-203.
- CSEH-SZOMBATHY 1957b: Cseh-Szombathy László: I. Rákóczi György 1645. évi hadjárata. In: Hadtörténelmi Közlemények 1957, 101-135.
- DÉTSHY 1976: Détsky Mihály: Végvárrendszerünk XVI. századi kiépítésének kérdéséhez. Hadtörténelmi Közlemények XXIII., 1976, 571-577.
- DÉTSHY 1998: Détsky Mihály: Johannes Landi fundator. In: Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára (Művészettörténet - műemlékvédelem X., szerkesztette: Bardoly István és László Csaba), Budapest, 1998, 227-233.
- DOMOKOS 2000: Domokos György: Ottavio Baldigara. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon. Budapest, 2000.
- ENGEL 1977: Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban. (Értekezések a történeti tudományok köréből. 83.) Budapest, 1977.
- ENGEL 1996: Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301-1457 I-II., Budapest, 1996.
- FÜGEDI 1977: Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Értekezések a történeti tudományok köréből 82., Budapest, 1977.
- GEŐCZE 1894: Geőcze István: Hadi tanácskozások az 1577-ik évben. In: Hadtörténelmi Közlemények 7 (1894), 501-537, 647-678, 699-715.
- GERŐ 1955: Gerő László: Magyarországi várépítészet. Budapest, 1955.
- GERŐ 1975: Gerő László: Várépítészetünk. Budapest, 1975.
- GÖMÖRY 1895: Gömör Gusztáv: Miképen esett Szendrő vára a hajdúk kezébe 1604-ben? Hadtörténelmi Közlemények VIII. (1895), 550-552.
- GYÖRFFY 1966: Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. kötet. Budapest, 1966.
- HAIN 1910-13: Hain Gáspár: Lócsei krónika. Kiadta Bal Jeromos, Förster Jenő, Kaufmann Aurél, Lócse, 1910-1913.
- HÓVÁRI 1987: Hóvári János: A hütlen Dobó, Budapest, 1987.
- I - R 1894: I - R: Révay Ferencz jelentése a magyarországi végvárok állapotáról 1588-ban. In: Történelmi Tár 1894, 29-50.
- KANDRA 1872: Kandra Kabos: Jelentés a gróf Csáky-féle missilis levelekről, különös tekintettel a borsodi végházak történetére a XVII. században. Századok VI. (1872), 695-703.

- KAPOSSY 1956: Kapossy János - Bánrévi György: Művészettörténeti regeszták a királyi határozatokból és rendeletekből. I-III. In: Művészettörténeti Értesítő v., 1956, 47-53; 190-197; 318-330.
- KEMÉNY 1986: Kemény János önéletírása. A szöveget gondozta és jegyzetekkel ellátta V. Windisch Éva. Budapest, 1986.
- KISARI BALLA 1996: Kisari Balla György: Törökkori várrajzok Stockholmban. Budapest, 1996.
- KISARI BALLA 1998: Kisari Balla György: Száz várrajz Württembergben. Budapest, 1998.
- KISARI BALLA 2000: Kisari Balla György: Karlsruhei térképek a török háborúk korából. Budapest, 2000.
- KOMÁROMY 1966: Komáromy József: Városképi adatok Szendrő történetéhez. A Herman Ottó Múzeum Közleményei 7, 28-33.
- KRAUS 1994: Georg Kraus: Erdélyi krónika 1608-1665. Vogel Sándor fordításával, bevezetésével és jegyzeteivel. Budapest, 1994.
- LUKINICH 1918: Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Budapest; 1918.
- LUPPA 1861: Luppa P.: Felső-borsodi képek. Vasárnapi Újság 8. 220-222.
- MAKKAI 1985: Makkai László: A Bocskai-felkelés. R. Várkonyi Ágnes (szerk.): Magyarország története 1526-1686. Magyarország története tíz kötetben (főszerkesztő: Pach Zsigmond Pál) 3/1, Budapest, 1985, 709-773.
- MÁRKUS 1899: Márkus Dezső (szerk.): Magyar törvénytár. Az 1526-1608. évi törvényzcikkek. Budapest, 1899.
- MÁRKUS 1900: Márkus Dezső (szerk.): Magyar törvénytár. Az 1608-1657. évi törvényzcikkek. Budapest, 1900.
- MIKÓ 1858: Mikó Imre (szerk.): Sepsi Laczkó Máté krónikája. Erdélyi Történeti Adatok III. Kolozsvár, 1858. 1-246.
- NOVÁKI-SÁNDORFI 1992: Nováki Gyula-Sándorfi György: A történeti Borsod megye várai, Budapest-Miskolc, 1992.
- ORGONA 2000: Orgona Angelika: Komis Zsigmond, I. Rákóczi György katolikus tanácsura. In: Erdély és Patak fejedelemasszonya Lorántffy Zsuzsanna (Szerk.: Tamási Edit) Sárospatak, 2000, 227-287.
- PÁLFFY 1995a: Pálffy Géza: A magyarországi török és királyi végvárendszer fenntartásának kérdéséhez. Keletkutatás 1995 tavasz, 61-86.
- PÁLFFY 1995b: Pálffy Géza: A magyarországi és délvidéki végvárendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei. In: Hadtörténeti Közlemények 108/1. (1995), 114-185.
- R. VÁRKONYI 1984: R. Várkonyi Ágnes: Zrínyi Miklós szövetsége Wesselényivel és Nádasdyval a török ellen 1663-ban. Történelmi Szemle 27 (1984), 341-369.

- R. VÁRKONYI 1985: R. Várkonyi Ágnes (szerk.): Magyarország története 1526-1686. Magyarország története tíz kötetben (főszerkesztő: Pach Zsigmond Pál), 3/1-2 kötet, Budapest, 1985.
- R. VÁRKONYI 1987: R. Várkonyi Ágnes: Magyarország visszafoglalása 1683-1699. Budapest, 1987.
- SÖRÖS 1899: Sörös Pongrácz: Ghimesi Forgách Simon báró. Századok, 1899, 595-617.
- SZABÓ J. Gy. 1977: Szabó János Győző: Az egyház és a reformáció Egerben (1553-1595). Az Egri Múzeum Évkönyve XV. 103-165.
- SZABÓ J. GY. 1981: Szabó János Győző: Rákóczi Zsigmond egri főkapitányi instrukciója és kinevezésének körülményei. Archivum 10., 1981, 27-43.
- SZAKÁLY 1980: Szakály Ferenc: Szalárdi János és Siralmas magyar krónikája. Budapest, 1980.
- SZALAY 1861: Szalay Ágoston: Négy száz magyar levél a XVI. századból. 1504-1560. Pest, 1861.
- SZEDERKÉNYI 1891: Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. III. kötet. Eger, 1891.
- SZILÁGYI 1883: Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok I. Rákóczi György keleti összeköttetései történetéhez. Budapest, 1883.
- SZILÁGYI 1893: Szilágyi Sándor: I. Rákóczi György. 1593-1648. (Magyar történelmi életrajzok 23.) Budapest, 1893.
- TAKÁTS 1908: Takáts Sándor: A magyar gyalogság megalakulása, Budapest, 1908.
- TAKÁTS 1915-17: Takáts Sándor: Rajzok a török világból I-III., Budapest, 1915-1917.
- TAKÁTS 1922: Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. Budapest, 1922.
- TOLDY 1857: Toldy Ferenc: Sárospataki magyar krónika. Magyar Történelmi Tár IV. (1857), 43-87.
- TOMKA 2002a: Tomka Gábor: Szendrő várjai. Szendrő monográfiája (szerk.: Veres László-Viga Gyula), Szendrő, 2002, 125-164.
- TOMKA 2002b (s.a.): Tomka Gábor: Zwei Ofenkachelgruppen von Ónod und Szendrő. Gotické a renesančné kachliarske umenie v Karpatoch. Ed.: Ján Chovanec, Trebišov, 2002.
- VERES 1979: Veres László: Szendrei János 20. század eleji műemléki felmérései Borsod megyében. Borsodi Történelmi Évkönyv VI., 1979, Miskolc, 165-175.
- VERESS 1913: Veress Endre: Basta György levelezése és iratai (1597-1607). Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak 37., Budapest, 1913.
- ZS: Zsigmondkori oklevéltár. (Összeállította Mályusz Elemér, kiegészítette Borsa Iván) I-VI., Budapest, 1951-1999.

(A tanulmány a Folia Historica XXIII – I. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2002. évkönyvben jelent meg.)

Dr. Jalsoviczky Zoltánné Bárczay Róza

Visszaemlékezés Mezőberényre

Ajánlás

*Nem sokaknak írom, csak a keveseknek
Azoknak, kik máma úgy mint én szenvednek,
Kiknek fáj az idő örök elmúlása
Régi szent eszméik sárba tapadása
Kik a múlt időket úgy mint én siratják:
Soraimat csak ők, mások ne olvassák!*

Csöndes, nyugalmas este volt Borsodon 1905. október 30-án. Kint a messzeségben már voltak nyugtalanító zajok, melyek nem hallatszottak ide. Még a szénbánya sem nyílt meg a szomszéd Edelény községben, ami ronghatta volna a levegőt. Csönd, nyugalom és békesség lebegett a régi avargyűrű, a Bors vezér földvára és a tövében fekvő Borsod falu fölött. Ebbe a csöndes, nyugodt világba születtem egy középbirtokos család első gyermekeként, majd utánam három testvérem, Sándor, Lilla és Tibor.

A házunk szép nagy, újonnan épült ház volt. A kertje is nagy, virágos és zöldszégyes, gyümölcsös. A kertben lévő teniszpályán sokat teniszeztünk. Szerettem korcsolyázni és a kertben tevékenykedni.

1936. januárjában mély gyászba borított bennünket apám halála.

Ez év márciusában eljött hozzánk Jalsoviczky Zoltán, aki megkért. A 21 évnyi korkülönbség miatt nehezen határoztam el magamat.

Az esküvőt június 6-án tartottuk egészen szűk családi körben, csak a szülők és testvérek jelenlétében. A Zsigmond utcában fekvő új lakásunkba költöztünk, ahová mind a négy gyermekünk: Ida (1937), Róza (1938), László (1941) és Lilla (1948) született. Ez volt az otthonunk 1951-ig. Zoltán a Pénzügyminisztériumban szolgált, ahonnan 1941-ben ment nyugdíjba mint miniszteri tanácsos.

Az 1951-es nyár nagy változást hozott életünkben. Ekkor három nagyobb gyermekünk az általános iskolába járt, a negyedik még csak hároméves volt.

Már a nyár elején hallottuk, hogy egyeseket Budapestről kitelepítenek. 24 óra csomagolási időt adnak, megsabták, hogy személyenként mennyi bútor vihető. A veszély fenyegetően lebegett fölöttünk, lehet, hogy visznek minket is.

Június 18-án reggel 4 órakor csöngettek. Fölbredve rögtön gondoltuk, hogy miről van szó. Zoltán kiment és nemsokára letörten jött vissza egy papírlappal a kezében: Igen! Fölkeltünk mindnyájan és csomagolni kezd-

tünk. Kétfelé csomagoltunk. Amit magunkkal vittünk, és ami ott maradt. Hamarosan jött baráti és rokoni segítség is. Ők cipelték a bútorokat a házban emeletről le, emeletre föl. Mert akadtak, akik vállalták a holmik elhelyezését. Alig egy-két darab maradt a lakásban, amit a rendőrség elvitt. Jalsoviczky Lajos elismerő csodálkozással mondta nekem: te egyáltalán nem is vagy kétségbeesve. Nem érek rá, feleltem, csomagolni kell! A viceházmesterné, jóakarátú kis öregasszony, sopánkodott: Borzasztó, hogy a nagyságos asszonyékat is viszik négy gyerekkel! Amire bennem fölülkerekedett az akasztófahumor. Dehogy borzasztó, feleltem, hát nem olvasta az újságban, hogy ez a helyes?! Ő csak sopánkodva ingatta a fejét, majd hozott nekünk egy 2 kg-os kenyeret az útra. Jöttek a házból „hiénák” is, akik segítség ürügyén azt lesték, hogy mit lophatnak el. Nem sokat törődtem velük. Akár ők viszik el, akár itt marad a rendőrök számára. Általában én csak azzal törődtem, amit vittünk: három fehér kis szekrény, ami könnyen mozdítható volt, ágyak, díványok, egy asztal, néhány szék. Ágynemű, ruhanemű zsákokba csomagolva, konyhaedény ládába. Zoltán törődött azzal, ami ott maradt.

Károly sógorom „fütött”. A kályhában tüzelte el az általa veszélyesnek tartott könyveket. Egész nap és egész éjjel csomagoltunk. Nem értem rá kétségbeesni csakugyan. Még sajnálkozni sem azon, ami ottmaradt: a naplóm, regényeim, verseim. Csak az volt a fontos, amit magunkkal vittünk. Június 19-én hajnalban megjelentek értünk a rendőrök a teherautóval. Abban már ült egy másik, elkeseredett család. Fölrakták a mi holminkat is. A házbeliék egy része kikísért a kapu elé. Vigasztaló szavakat mondtak, hogy nem lesz rosszabb, mint az ostrom volt. Azután elindult velünk a teherautó. Ragyogó napsütéses nyári reggelben mentünk át a Margit hídon.

Az autó valamelyik külvárosi pályaudvarra vitt. Ott bútorainkat tehergagyonokra rakták, minket személykocsikba tereltek. Beültünk. Már korán reggel meleg volt. Az órák múltak és a vonat állt. A kis Lilla nyafogott, hogy menjünk haza! A nagyobbakat egyik kitelepített figyelmeztette: gyerekek, ne menjete az ablakhoz, a rendőrök nem szeretik!

Déltájban azután elindult velünk a vonat. Ment, vitt, egyelőre Mezőberénybe. Hogy ott hogyan lesz és mi lesz majd tovább? Erre nem volt válasz. Nem is akartam előrenézni a jövőbe. Hiszen szomorú példa volt elég. A németek bánásmódja a zsidókkal, Mauthausen, Auschwitz Most még egyelőre itt vagyunk a vonaton. Cegléd felé vittek. Sorban következtek az ösmerős állomások. Hányszor utaztunk el ezek mellett valamikor, amikor hétvégi pihenésre Nagykőrösre mentünk. A vonat lassan dőcögött és sokáig ácsorgott. Amikor Szolnokra befutott, több hosszút és rövidet sípolt vegyesen. Az egyik katonaviselt megdöbbenen mondta: A mindenit! D betűt sípolt! (*Deportáltak*)

Azután elindultunk Szolnokon át, a Tisza hídján. Mezőtúr után alko-nyodni kezdett. Este kilenc óra tájban érkeztünk meg Mezőberénybe. Le-szálltunk, kirakták a bútorainkat. A faluba bemenni egyelőre nem tudtunk. Szép meleg nyári este volt, a telihold fényesen világított az égen. Lefeküd-tünk az állomás melletti gyepre és ott aludtunk reggelig. Hajnalban gyönyör-ű napsütésre ébredtünk. Zoltánnak ekkor sikerült taxit fognia, belepakolt engem a négy gyerekkel és beküldött a Petőfi utca 11 alá, ahová a kitelepít-ésünk szólt. Ő maga ottmaradt a bútoraink teherautóra rakásánál. Gyorsan megérkeztünk a ház elé és kopogtunk az ablakon. A háziasszony kinézett, azután hamarosan kijött. Kétségsbeesetten és erélyesen tiltakozott az invázió ellen, hogy önála már három család van, többet nem vállal. A gyerekek ott maradtak, az asszony kijött velem az állomásra tiltakozni az ott intézkedő tanácsstagok előtt. Azok rögtön elintézték:

– Hát akkor menjenek szembe a nyolcasba Braun Samuékhoz! – Akkor már bútoraink is föl voltak pakolva. Fölkapaszkodtunk Zoltánnal mi is a te-herautóra és mentünk a bizonytalan hajlék felé. A kiüzöttség, a kitagadott-ság hangulata nehezedett rám, amint a ragyogó nyári reggelben a teherautón imbolyogtam a módos, tekintélyes magyar képű emberek között. Egyikük büszkén mutatta a református „magyar” templomot, amint itt nevezték. Ké-sőbb hallottam, hogy a régi nagygazdákat, az úgynevezett kulákokat rendel-ték ki beszállításunkra.

Kinyitották a 8-as számú ház zöld kapuját, és berobogtunk rajta a nagy teherautóval. A háziasszony, az öreg Braun nénit láthatólag kellemetlenül érintette váratlan megjelenésünk, de rögtön kijelölt számunkra egy udvari szobát meg egy nagy konyhát. A szobában ugyan egyelőre még egy pulyka volt a kicsinyeivel, így első éjszaka egy kamrában aludtunk.

Másnap felsúroltam a szobát, elhelyeztük a bútorokat. A konyha be volt rendezve a háziak nagy asztalával, kredencével, amibe beköltöztünk a konyhai edényekkel és az evőeszközökkel.

Szép nagy ház volt, látszott rajta a sváb nagygazdák régi jómódja. Ter-jedelmes virágos udvar, tágas mellékhelyiségek, hátul nagy kert.

A kitelepítettek jelentkezhettek munkára a Hidasháti Állami Gazdaság-ban. A három nagyobb gyerek mindjárt jelentkezett, de én még néhány na-pig a kicsomagolással és rendezgetéssel voltam elfoglalva. Mire én is ki-mentem, már tökéletesen informálva voltam a kinti viszonyokról. A gyere-kek mindenről részletesen beszámoltak. Július 2-án egy hétfői napon azután én is fölszálltam velük a vontatóra, ami hajnali háromkor indult még telje-sen sötétben, hogy hajnalhasadáskor már kint legyünk a borsóföldön, mert a borsót csak harmatosan lehetett szedni. Sokan voltunk, alig fértünk föl.

Szedtük a borsót. A gyerekek unták, fáradtak is voltak és nem sokat produkáltak. Különösen Laci, hiszen még csak tízéves volt. De azért mégis

érdemes volt őket kihozni, mert elég jó és nagyon olcsó kosztot kaptunk odakint. Zoltán addig otthon főzött a kis Lillának. Délelőtt a borsót szedtük, délután a gyapot közül kellett kihordanunk a kikapált dudvát.

A gyapottal akkor kezdtek kísérletezni, amióta Egyiptomból nem kaptak. Néhány év múlva abbahagyták. A gazdaság rengeteget ráfizetett, de a mi számunkra őszi felé ez jelentette a legjobb keresetet. Este azután órákig vártunk a vontatóra. Volt olyan eset is, hogy egyáltalán nem jött értünk és gyalog kellett hazamennünk a 11 kilométerre lévő faluba.

Kovács tanító volt velünk felügyelőként az iskolaszünet idejére. Ropant jóakarattal volt irántunk és mindig a mi érdekeinket nézte. Utólag is csodálkozom, hogyan volt ehhez bátorsága abban az időben. Déli ebédszünetekben gátlás nélkül politizált velünk, nézetei teljesen a kitelepítettekével voltak azonosak. Ugyanúgy várta a változást, mint mi.

A borsószedés befejezése után kaprot arattunk. Sarlóval kellett levágni a magnak való kaprot, csomóba rakni és spárgával összekötni. Ez már érdekesebb munka volt és még Laci is nagy ambícióval dolgozott benne. A kévekötésnél az egyik hölgy megkérdezte:

– Tanító úr kérem, masnira kell kötni?

A társaság nagy részének fogalma sem volt a mezei munkáról. Én még legalább láttam belőle valamit Borsodon és a kertben kapálgatás révén is konyítottam valamit hozzá. Napraforgó kapálás volt soron, az idő meleg volt és a száraz földnek már nyári, csaknem őszi szaga volt. Mert más szaga van a földnek nyáron és ősszel, mint tavasszal. Szerettem kertészkedni, szerettem a földet. Az őseim mind falun éltek, a földből éltek. Kedvvel kapáltam és nagyon jól haladtam. Amikor a sor végére értem, visszafordultam a másik soron. Egyre maradoztak el mellettem a szembejövők. Az egyik kitelepített férfi, aki elég kényelmesen dolgozott, megszólalt:

– Méltóságos asszony, maga úgy látom, túlságosan szorgalmas. Higgye el nekem, hogy nem érdemes a kommunistáknak dolgozni.

Megálltam, és a kapa nyelére támaszkodva feleltem:

– Én nem a kommunistáknak dolgozom, én a magyar földnek dolgozom

Szeptember elején Rózi és Laci megkezdték az iskolát. Ida már kijárta a nyolc általánost, de most szó sem lehetett arról, hogy valamelyik közép' iskolába folytathatná tanulmányait. Járt hát ki velem együtt a gazdaságba továbbra is. Megkezdődött a gyapotszedés. Jártunk a sorok között és tömtük a zsákba a kinyílt gubókból kihúzott selymes fehér vattát. Egészen jó munka volt, mert akkor már az idő sem volt túlságosan meleg.

A társaság kellemes volt. Sok régi ösmerős, vagy ha nem ösmerem is őket, tudtam róluk, hogy kik. Voltak mások is, akikről nem tudtam, hogy kik. Ezek között viszont akadt néhány nagyon művelt. Témájuk a politikán

kívül a tudomány és művészet volt. Ezeket Ida nagy érdeklődéssel hallgatta. Örültem, hogy ha már nem tanulhat, legalább művelődik.

Ősszel újabb merénylet volt ellenünk a hatóságok részéről a békekölcsön jegyeztetés. Az embereket behívták a tanácsra és fenyegetések, sőt tetteleges bántalmazások mellett kényszerítették őket, hogy jegyezzenek ötszáz, ezer forintot vagy még többet. Pénze senkinek sem volt és ezt a kényszerű, behajthatatlan adósságot mindenki lidércnyomásnak érezte.

Nekünk még szerencsénk volt, mert Zoltánt az elsők között hívták be, és amikor arra a kérdésre, hogy mennyit kíván jegyezni, ezt felelte:

– Tavaly száz forintot jegyeztem, most megemelem száz százalékkal. Akkor szó nélkül belenyugodtak.

Volt, akit a pincébe való levitetéssel fenyegettek, fél lábra állítottak megverték, hogy nagyobb összeg jegyzésére vegyék rá.

A napok, különösen a reggelek hűvösödni kezdtek. Mindig több és több ruhát kellett rétegesen magunkra szednünk. Ha az eső kivert a munkából, behúzódtunk valamelyik közeli tanyába vagy istállóba, amíg elállt. Lasankint a talaj is fölázott. Ragadós sárban szedtük a gyapotot.

Későn ősszel néhány hétre akadt jobb munkánk is. A községi legelő szélét fásítottuk. Kis csemetéket ültettünk, nem kellett mély gödröt ásni, nem volt fárasztó. Elég jól fizették, azonkívül közel volt a faluhoz, nem kellett a vontatóra várni, és délután ötre mindig otthon voltam.

1951. októberben beszüntették Zoltán nyugdíját és most már csak Ida és az én sovány keresetemre épült a megélhetés. Az életszínvonal ment lefelé. Fűtés tekintetében szerencsések voltunk, mert a szobánkban volt egy kissé rozzant, de még használható kemence. Vettünk két szekér szalmát és azzal fűtöttünk. A szobában nem volt nagy meleg, de nem is fáztunk.

Mikor a faültetést befagyasztotta a hideg, megkezdődött a gubószedés, majd annak fejtése. A ki nem nyílt gyapotgubókat egy erre a célra lefoglalt korcsma helyiségben fejtettük ki. A munkát hangulatossá tette, hogy két ki telepített jó hangú férfi operaáriákat énekelt.

Karácsony előtt óriási szeretetsomag érkezett szülőföldemről. Borsodon a falu népe összegyűjtött számunkra egy nagy láda élelmiszert. Lisztet, zsírt, cukrot, diót, mákot, szalonnát, kolbászt, stb. Így a karácsony nem volt olyan szűkös, mint enélkül lett volna.

Újév után meglátogatott Lilla húgom. Megnyugodva látta, hogy elég jól megvagyunk. Akkor már Taktaszadán ő hozzá is telepítettek két családot. Mondta, hogy igyekszik lehetőleg elviselhetővé tenni a sorsukat, habár ő maga is nehezen birkózik a körülményekkel. Adó, beszolgáltatás... Mindig el volt készülve rá, hogy becsukják.

A mi egyik házigazdánk is hetek óta börtönben volt már, a másikinál pedig megjelent a végrehajtó és jóformán mindenüket elvitte. Többek közt a

konyhaasztalt és a nagy kredencet is, amit mi használtunk. Így evőeszközt, edényt mindent ismét vissza kellett pakolnunk a ládába. Egy rossz mosogatópad maradt. Ebédnél sorban arra ültünk le kezünkbe fogva a tányért.

– Mint a szüruban – ahogy Lilla mondta.

Lillát elvittem a gubófejtéshez is. Egymás mellett ültünk, lábunknál három zsákkal. Egyikben volt a fejteni való gubó, a másikban a kifejtett gyapot, a harmadikban az üres gubóhéj. Ezt mindenki hazavitte tüzelőnek. Zsúfolt és levegőtlen volt a nagy helyiség. Februárban Idával leginkább csak gubót szedni jártunk ki. Hideg volt a sáros talajon járkálni, sokszor térdelni, de leghidegebb volt a vontatóra való várakozás. Ilyenkor egyesekből élénken kitört a türelmetlen méltatlankodás és erősen fenték a fogukat, hogy változás esetén majd mennyire bosszút állnak mindezért. Rezignáltan hallgattam, már kezdtem leszűrni a tanulságot, hogy egyik társadalmi rendszer sem jobb, vagy rosszabb, mint a másik. Mindegyiknek vannak hibái. Csak egy van, ami mindegyiknél rosszabb: az egyikről a másikra való hirtelen átmenet. Mi éppen ebbe estünk bele, de nem szóltam róla egy szót sem. Hadd fenjék a fogukat. Tudtam, hogy melegíti őket.

Március végéig tartott a gubófejtés. Akkor megjelentek a gazdaság emberei a következő nyárra szerződötteni. Mi Idával hosszas gondolkodás után leszerződöttünk egész nyárra kintlakással úgy, hogy hétfőn kivisz, szombaton hazához a vontató.

1952. februárban a házakat államosították. Államosították a mezőberényi házak egy részét is, azt is, amelyikben laktunk. Nagy kertjét felosztották használatra a lakók között. Tavasszal megkezdtem a kertészkedést. Erre most ráértem, mert a gazdaságban a munkát csak április végén kezdtük. Akkor kivonultunk, egyelőre csak hatan: egy öreg házaspár, egy volt tábornok egy öreg bíró, egy nagyvendéglős felesége és én. Első héten csak egy hálólhelyiség volt a számunkra, ebben oszlottunk el, egyik végében a nők, másikban a férfiak. Egészen jól megvoltunk egy héti, hiszen úgylis olyan hideg volt a helyiség, hogy ruhában aludtunk.

Következő héten azután átmentünk egy másik tanyára. Ott már külön épület volt a nők, külön a férfiak számára. Lassankint mind többen és többen jöttek ki. Néhány nap múlva kijött Ida, iskolazárás után Rózsai és Laci is. Kapáltunk kukoricát, répát, napraforgót, de leginkább gyapotot. A díjazás silány volt és már a koszt sem olyan jó, mint előző évben, de jobb híján beértük vele.

Ebédszünetben folyt a beszélgetés. Leginkább politizálás, vagyis reménykedés. Egyesek egészen fantasztikus dolgokban reménykedtek. Én csak abban az egyben, hogy ami eddig volt, azt is kibírtuk, hát talán ki fogjuk bírni azt is, ami ezután jön.

Margit sógornőmet anyjával és a két kisebb gyerekkel kitelepítették Miskolcra a Hortobágyra még sokkal rosszabb körülmények közé, mint minket. Sándor öcsém és a két nagyobb gyerek éppen nem volt otthon és így őket nem vitték el.

Az idő előrehaladtával változtak a munkák. Júliusban megkezdtük az aratást. Ezt nem szerettük. Az aratógép által levágott kékvetet kellett keresztbe raknunk. A kékvet nem voltak mindig összekötve, sőt olyan eset is volt, hogy fűkaszázó gép vágta le a gabonát. Ezeket kellett csomóba gyűjtenünk, kékvetbe kötnünk és keresztbe raknunk. Nehéz munka volt, azonkívül a tarlón valahogy mindig melegebb is volt, mint másutt.

Nagyon meleg nyár volt az 1952-es. Sokszor, amint délidőben vonultunk a napsütötte tarlón az erős déli szélben, olyan volt mintha forró vízben mennénk. De csodálatosképpen bírtuk. A nálam sokkal öregebbek is. Sohasem lett rosszul senki.

Ősszel megint kezdtek a békekölcsönjegyzéssel zaklatni bennünket. Most már Zoltán sem úszta meg 200 forinttal, mint tavaly, ezért kellett jellemeznie. Újabb lidércnyomásként nehezedett ránk ez az adósság. Kifizetni lehetetlen volt, hiszen a jövedelmünkből a legnagyobb takarékoság mellett éppen hogy csak silányan megéltünk.

Ősszel Rózsai és Laci megint iskolába jártak. Mi Idával dolgoztunk tovább a földeken. Megkezdődött a gyapotszedés eleinte szép meleg időben, később hidegben, sárban.

Tél felé azután hazamentünk és vártuk a tavaszt. Lisztet és kenyeret akkor már nehezen lehetett kapni, de mi a gazdaságban megkerestük az egész család számára való liszt fejadagot. Ezen éltünk meg azon, amit nyáron a kertben termesztettem. Mert pénzünk gyéren volt.

Azután múlt a tél és eljött 1953. március eleje. Egy délelőtt éppen pirított grízt főztem a konyhában. Az ajtó nyitva volt a szép verőfényes időben. Egyszer csak megáll a konyha ajtó előtt a házban lakó kitelepített és ragyogó arccal megszólal:

- Roppant szomorú hír van! Sztálint megütötte a guta.
- Meghalt? – kérdeztem.
- Nem, még nem, de biztos, hogy meg fog.

Hát ez csakugyan nagy hír volt. És néhány nap múlva megjött a megerősítés; csakugyan meghalt. Az orosz szovjet legerősebb oszlopa kidőlt. Nagy, zseniális szervezőtehetség volt. Meg kell, hogy látszódjon a hiánya. Az optimizmus ismét dúsan kihajtott és virágozott. És nem egészen alaptalannul. A boltokban javult a kenyérellátás, nem kellett annyit sorban állni, mint eddig.

Tavasszal megjelent nálunk környezettanulmányon egy nyomozó a békekölcson ügyében. Ebből Zoltán eddig még csak 100 forintot fizetett ki. A nyomozó elösmerte, hogy bizony, elég megélni!

És néhány nap múlva megküldték a 100 forintos kötvényt. Ez a teher is leesett rólunk.

Megkezdtem ismét a kertészkedést. Kelt a retek, a saláta, a spenót. Egyesek már hazaútról fantáziáltak. Pedig hát se lakás, semmi. Biztosabb volt a kertészkedés.

Április végén nagy ijedtségünk volt. Lacit vakbélgyulladással be kellett vinni a békéscsabai kórházba, mentők vitték be. Nekünk nem lett volna szabad elhagynunk Mezőberény határát, de azért másnap vonattal beszöktem Békéscsabára.

Kicsit bizony már elkésett az operáció, gennyes volt, de azért elég hamar meggyógyult.

Hazafelé a rendőrség előtt kellett elmennem, messziről láttam, hogy a kapuban ott áll két rendőr, visszafordultam hát, és kerülő úton mentem haza, nem akartam a rendőrség előtt elmenni. Bujkáltunk, mint a gonosztevők, de lassan már megszoktuk ezt is. Gond volt a kórházköltséggel, mert az idén még nem dolgoztunk, nem járt az SZTK. A tanácsházán kérni kellett, hogy „szegénységi alapon” rendezzék a költségeket. Ezt nagy nehezen sikerült elérni.

A rendőrség viszonylag ritkán zaklatott bennünket. Egy éjjel bezörgettek, bejött két rendőr, szétnéztek a szobában, megszámoztak bennünket. Zseblámpával bevilágítottak még a kis Lilla gyerekágyába is, megnézték az asztalon levő könyvet (egy mesekönyv volt), azután elmentek.

Májusban ismét volt egy ügynevezett választás. Csak egy párt indult, erre kellett leadni a szavazócédulákat. Nekünk, mint kitelepítetteknek és háborús bűnösöknek nem volt választójogunk. Ennek nagyon örültünk. Május vége felé megint kiköltöztünk az állami gazdaságba Idával. Rózsai továbbtanulása miatt felkerestem az iskolát. Az iskolában az asztalnál az igazgató beszélt egy asszonnyal, akinek a fiát továbbtanulásra biztatta.

– Nemigen érdemes neki – mondta az asszony –, csak hármas tanuló.

– De igen! – érvelt az igazgató. – Igyekezzen, tegyen éjt nappallá, mutassa meg, hogy a régi napszámosok gyerekei is alkalmasak szellemi munkára.

Ezalatt a másik asztalhoz léptem az osztályfőnökhöz, aki nagyon jó hírében álló pedagógus volt, példás fegyelmet tudott tartani. Sajnos semmi remény sincs rá, X-es besorolásban van, az iskola nem ajánlhatja Rózsit.

A közepes tanuló, aki nem is vágyik rá, rábeszéljük a továbbtanulásra, az én jó tanuló leányaim pedig nem tanulhatnak. Láttam az osztályfőnöknő arcán a résztvevő együttérzést.

Június elején azután Rózsi is kijött dolgozni. Kezdtek a munkát a répa-egyeléssel és folytattuk a borsószedéssel.

Egyik este a gyerekek ezzel fogadtak: Ottó bácsi azt mondja, hogy a kitelepítettek mehetnek oda, ahová akarnak.

– Ugyan! – hitetlenkedtem.

– De igen – mondta Zoltán is. – Csakugyan van valami hír. Nagy Imre miniszterelnök beszédet mondott, amelyben megígérte a kitelepítettek föl-szabadítását.

Jó optimista hangulat volt hétfőn reggel az értünk jött kocsiknál. Mint szabad embereket üdvözöltük egymást. Pedig előbb meg kell kapnia mindenkinék a föl-szabadító végzést. És azután is hol kapunk lakást, ha a szabadságunkkal élve elmegyünk? Azért jobb kedvvel szedtük a borsót mint eddig. Amikor a borsószedésnek vége volt, a kender következett. Vágni, a magját kiverni, kévébe kötni kellett és kúpba rakni. Nehéz munka volt és fárasztó, háládatlan, keveset jövedelmezett. Ekkor már sorban kaptuk meg a föl-szabadító végzéseket. Egyesek, akik kevesebben voltak, vagy bátrabb, vállalkozóbb szelleműek, kezdtek elköltözni Mezőberényből. Többnyire Budapest környékére mentek, méregdrágán bérelt albérleti lyukakba. Budapestre nem volt szabad beköltözni. Mi maradtunk. Hová is mehettünk volna hatan? Vertük hát tovább a kendert. Mire ez készen volt, megért a tengeri, törtük és vágtuk a szárát. Elég jó munka volt. Végül egészen tél felé kezdődött a gyapotszedés. Ezt szerettük, mert a gyapottábla közepén volt a szállásunk, nem kellett sem gyalogolni, sem a szekerekre várni.

Egyszer, már úgy novemberben roppant hideg, metsző éles szélben szedtük a gyapotot. Azaz lassankint már csak én magam szedtem. A többiek már mind beszállingóztak a szél elől a fűtetlen, de védett szobába. Bennem is csak a régi gyermekkori korcsolyázások emléke tartotta a lelket. Akkor is sokszor korcsolyáztunk ilyen süvítő szélben a Bódva jegén. Egyszerre hirtelen rám köszön valaki. Fölnézek. Fiala fiú, barna arcú, barna szemű alföldi magyar típus.

– Szedi a gyapotot? – kérdezi.

– Szedem – mondom.

– Aztán mennyit tudnak ezzel keresni?

– Hát úgy napi húsz forintot, ha jól szedjük. Akar talán maga is szedni? Hirtelen előnti a pulykaméreg. Az arca kipirul, a szeme villog.

– Szed az öregisten nekik még csak egy szálát is!

Ezzel megfordult, és továbbment.

Utánanézttem. Biztos vagyok benne, hogy fog ő is. Ha nem gyapotot szedni, akkor mást dolgozni nekik. Mert rá fogja vinni a kényszerűség ugyanúgy, ahogy engem rávitt. Mégis jólesően melegítettek a szavai még utólag is. A magyar nép, a magyar föld kemény kitartó dacát éreztem ben-

nük. Szedtük azután a gyapotot még sárban is, hóban is úgy december elejéig. A szállásunk fűtetlen volt, éjjel jól felöltözve aludtunk. Néha föl-fölbredtünk rá, hogy egér szalad át rajtunk Nem sokat törődtünk vele, aludtunk tovább.

December elején hirtelen föl mondtak nekünk, mert a szállásunk más munkásoknak kellett. Nem is nagyon bántuk, hogy véget ér a kinti fagyoskodás és mehetünk vissza a családhoz.

Otthonról télen még kijártunk egy TSZ-be gyapotgubót szedni. Ez elég jól fizetett munka volt és a vontatót is idejében küldték értünk. Egy szomorú epizódja volt ennek a munkának. Az egyik idősebb kitelepített munka közben összeesett, eszméletlenül hoztuk haza a vontatón. Hazulról rögtön kórházba szállították, és ott néhány nap múlva meghalt.

Újév után véget ért ez a munka is. Útunk bent a szobában és vártuk a tavaszt.

1954. tavasszal ismét megkezdtem az otthoni kertben a kertészkedést, azon kívül a két leánnyal együtt leszerződtem az állami gazdaság egy közelebb fekvő részlegéhez. Most csak heti három napra, mert kibéreltem a volt jegyzőéknek egy szőlőskertjét is.

Reggel gyalog mentünk ki és este gyalog jöttünk haza az egész napi munka után. A földek különböző távolságra feküdtek, 5-6 kilométernyire. Fárasztó volt, mert most már nem öreg kitelepítettekkel, de leginkább fiatal tanyasi leányokkal dolgoztunk együtt.

Ezekkel nehéz volt lépést tartani. És deprimáló volt, hogy mennyire műveletlenek, többen a 8 osztályt sem végezték el. Az egyik fiú a munkeredmény fölmérésnél sehogy sem akarta elhinni, hogy 3x25 az csak 75, amikor 10x10 az 100. Hiszen a 25 sokkal többel több a tíznél, mint amennyivel 3 kevesebb. Látszott tehát, hogy nem volt buta, hiszen gondolkozni tudott, csak abszolút tanulatlan volt. Két társaság volt csak kellemesnek mondható: a gyerekeké és az értelmi fogyatékosoké. Az iskolaszünetben kint dolgozó gyermekek közt volt néhány igazán nagyon helyes. A fogyatékos szellemi képességük között pedig sok egyszerű jóakaratot találtam.

Tavasszal egy ideig nem tudtak más munkát adni nekünk, így a legelőt kellett acatolnunk. Az egyik végén fémlemezzel ellátott botokkal szurkáltuk ki a fű közül az oda nem való növényeket. Ez könnyű munka volt, de végtelenül unalmas, Hideg, borús, szeles idő is járt éppen. A legelő tocsogói között bíbicek fészkeltek. Föl-fölröppentek jellegzetes hangjukon szólva. Találtunk is néhányszor fészket, benne tojással. Ennek a nedves tavaszi tocsogós legelőnek érdekes különös hangulata volt. Visszahozta a régi gyermekkori bíbictojás kereséseket.

Nyár közepe felé azután kiköltöztem a gazdaságba, így csak egyszer hetenként kellett ki- és begyalogolnom. Szerda esténként mindig nagy örömmel jöttem végig a gyalogutakon hazafelé. Rózsi kitartott egész héten.

1954. augusztusban Zoltán visszakapta a nyugdíját. Igaz, csak 200 forintot, nem volt sok, de mégis valami és a viszonyok nagy javulását mutatta. Idának sikerült bejutnia Békéscsabán egy gyors- és gépiró tanfolyamra. Később őszig tartott a gazdasági munka. Ősszel már nem laktam kint. Gyaloglás reggel, este. 4-5 kilométer, vissza ugyanennyi. Közben egész nap szedni a répát. De bírtam csodálatos módon. Pedig akkor már 49 éves voltam. Rózsi állást kapott a békéscsabai evangélikus árvaházban, mosott, főzött, takarított. Kéthetenként jött haza.

1955. tavaszán már nem szerződtem le a gazdaságba, csak a szőlőskertet béreltem tovább. Elég sok zöldség, gyümölcs termett benne és örömmel jártunk ki szedegetni a nyáron. Ida levizsgázott a gyors- és gépiró tanfolyamon, de állást nem kapott. Mindenki félt fölvenni egy kitelepítettet. Laci elvégezte az általános iskolát, de felsőbb iskolába nem vették föl. Ősszel Idával elmentünk a Csárdaszállási Állami Gazdaságba répát szedni. Ott magas protekciónk akadt: a volt borsodi ispánunk fia volt az egyik agronómus. A répa szedés befejeztével Ida beiratkozott a gyors-és gépiró tanfolyam második évére is, abban a reményben, hogy elvégzésekor, esetleg előbb is kap állást.

Télen megjelent Békéscsabán a plakát, hogy fiatal általános iskolát végzett fiúk jelentkezzenek kőműves tanulónak. Laci bement, és jelentkezett. Megkérdezték tőle, hogy kitelepítés folytán került-e Mezőberénybe, és amikor megmondta, nem vették föl. Szomorúan jött haza, de néhány nap múlva kapott egy expressz levelet Budapestről, hogy azonnal jelentkezzen. Úgy látszik, ott hiány volt jelentkezőkben és Békéscsabáról jelentették, hogy ott kik maradtak ki.

Másnap este elindultam vele az éjszakai személyvonattal. Reggel érkezünk meg Budapestre, és elmentünk a fölvételre. Az orvosi vizsgálaton kőművesnek nem felelt meg, de fölvtették kályhásnak. Mielőtt a szerződést megírták volna, be kellett mutatni a születési és az iskolai bizonyítványt. A hivatalnok az iskolai bizonyítványba belenézett, de mást nem kérdezett. Akkor láttam! hogy mekkora különbség van Budapest és a vidék között. Budapesten már nem érdekes a származás. Laci bevonult az iparitanulótthonba, én hazajöttem megnyugodva, hogy Laci el van helyezve. Nemsókára írt. Meg volt elégedve a helyzetével, szeretett ott lenni.

Ida bejárt Békéscsabára a tanfolyamra, melyet nyár elején elvégzett. Az egyik tanár segítségével sikerült állást kapnia a békéscsabai Terményforgalmi Vállalatnál. Eleinte még kevés fizetést kapott, mégis nagyot lendített rajtunk ez a körülmény.

1956 nyarán Rózsi fölmondott az árvaházban és Pesten szeretett volna munkát találni. Így augusztusban vele együtt fölmentem én is.

Lilla húgom Budapest mellett, Szilasligeten vett egy kis házat, Rózsival hozzá szálltunk. Reggel bementünk Pestre állást keresni. Egyszer, amint az utcán megyünk Budán, a régi lakásunk közelében találkoztunk az egyik korábbi munkavezetőnkkel, aki az állami gazdaságban felügyelt minket. Szocialista volt és egyesek félték tőle mint spiclitől, mert gyakran politizált velünk. De én elég sok jóakaratot tapasztaltam nála és mindig meg mertem mondani neki véleményemet a dolgokról, hiszen tudtam, hogy más fölfogást úgysem várhat tőlem. Most láthatólag megöregült nekünk.

– Kezét csókolom nagyságos asszony! – mondta. – A gazdaságban még csak Jalsoviczkyné, kedves voltam neki, és udvariasan kezét csókolta. Érdeklődött, hogy mi járatban vagyunk, és amikor mondtuk, hogy Rózsi munkát keres. Ajánlkozott, hogy segítségünkre lesz.

Először eljött velünk a munkaközvetítőhöz. Ott nagy tömeg várt és jobbnak láttuk tovább menni a csokoládégyárba, ahol ismerősünk dolgozott. Az irodában azt mondták, hogy nincs fölvétel. Erre az öreg elővette a „veterán” igazolványát és erősködött:

– De az unokahúgomat csak föl fogják venni! – Erre csakugyan föl-vették.

Miért tette? Egyrészt visszaemlékezett rá, hogy ő valamikor özvegyen nevelt föl öt gyereket és így mindig jóakarattal volt a sokgyermekes családok iránt. Azonfelül a hiúságának is tetszett, hogy valakit protezsál. És talán nézett a másik oldal felé is, hogy hátha fordul a kocka?

Rózsi tehát fennmaradt Szilasligeten, onnan járt be a csokoládégyárba. Később, néhány hét múlva beköltözött Pestre. A régi lakásunk egy részét véletlenül ösmerős kapta meg: Zoltán egy barátjának volt régi takarítónője. Befogadta Rózsi a szobájába, ahol rajta kívül még egy öreg nem normális tűzoltó is lakott. A régi magunkról el sem lehetett volna képzelni, hogy ilyen helyre menjünk lakni, de Rózsi egészen meg volt elégedve, nem zavarta az öreg, egyedül a papagáj, amelyik mindig rászállt, amikor éjszakai munka után nappal aludt. Később egy fűthetetlen albérleti szobába költözött. Néhány év múlva ismét továbbköltözött egy másik, ugyancsak fűthetetlen albérletbe.

1956. október 23-án este felé ájtött hozzánk Kuun Istvánné. Nekik volt rádiójuk. Beszélte, hogy Budapesten az egyetemisták tüntetnek. Csodálkoztunk rajta, de nem tulajdonítottunk neki fontosságot. Néhány nap múlva Mezőberényben is megjelentek a budapesti forradalmárok. Átvették a hatalmat és nagygyűlést rendeztek. Reménykedés és lelkesedés, de az én részemről aggodalom is. Hallatszott a híre, hogy a fiatalok – lányok is – har-

colnak. Csak nem fog hozzá Rózsi is harcolni?! Laciról úgy tudtuk, hogy éppen akkor Pécsen dolgozik.

November 4-én már rosszabb hírek jöttek. Mezőberényben is átvette a hatalmat ismét a régi tanács. Posta nem működött, a villanyvilágítás akadozott. Békéscsabára elég hamar megindult a vasúti közlekedés. Ida bejárt, de nem rendszeresen, mert az ő hivataluk is sztrájkolt néha. November 13-án este nagy sárban jöttem haza a bérelt kertből, aggódva gondoltam a gyerekekre. A szobába beérve nagy meglepetés várt: Laci itthon volt. Elmondta, hogy november 3-án visszamentek Pécsről Pestre. Másnap kezdődött a rettenetes harc. A felügyelők nem engedték ki őket az utcára, de ők néha mégis kimászáltak. Rózsinaál előző nap volt, jól van. Táviratozni akartam Rózsina, hogy jöjjön haza, de a posta még nem vett föl táviratot. Laci egy ideig itthon volt, azután visszament Pestre. Az élet lassankint megindult ott is. Mezőberényben csönd és nyugalom volt végig. Féltünk, hogy a forradalom leverése után nagy politikai rosszabbodás következik. Szerencsére nem így volt. Az élet úgy ment tovább, mint eddig. De a forradalomban részt vettek itt is üldözték. Egy volt vasutast úgy megvertek, hogy később belehalt a belső sérülésekbe. Ez annál igazságtalanabb volt, mert egyetlen kommunistának sem esett bántódása. És leszűrtük a forradalom szomorú tanulságát: hiába minden, a túlerővel szemben mozdulni nem lehet. A nyugati hatalmakra pedig nem számíthatunk. Azok csak biztatni és uszítani tudtak a rádiókon keresztül. „*Maul halten und weiter dienen!*” – ahogyan a régi osztrák katonák mondták. Nekünk, magyaroknak is csak ez az egy lehetőségünk maradt. Karácsonyra hazajött Rózsi is, Laci is, így megint együtt lehettünk. Rózsina megszűnt a csokoládégyári betanított munkási állása és egy szövőgyárban tudott csak elhelyezkedni, mint munkásnő. Ebben a gyárban majdnem 5 évig dolgozott.

Tavasszal már nem béreltem tovább a szőlőskertet, elég volt munkának a házi kert is. Ida beköltözött Békéscsabára, és elkezdett az esti közgazdasági középiskolában tanulni, csak hétfégen járt haza. Lilla iskolába járt. Az élet lassan nyugodtan ment tovább. Akkor már a kitelepítettek nagy része elköltözött Mezőberényből. Mi – úgy látszott – a végtelenségig itt maradtunk. 1958. február közepén Zoltán kezdte rosszul érezni magát, néhány nap múlva már erősen fulladt. Az orvos eljött, injekciót adott, de láttam, hogy nem nagyon bízik.

1958. február 19-én hunyt el 73 éves korában. Vigasztaló gondolat volt, hogy megérte a sorsunk jobbra fordulásának kezdetét, a gyerekeknek az élet útján való elindulását. A szobában ravataloztuk fel, mi pedig elmentünk aludni, szétszóródva a házbeli többi lakóhoz. A református temetőben tettük el, ahonnan később exhumáltattuk. A nagykőrösi családi kriptá kertjébe helyeztettük.

Laci tavasszal fölszabadult, mint kályhássegéd dolgozott a pesti burkoló vállalatnál. Rózsi szőtt, Ida Békéscsabán dolgozott. Most már ketten maradtunk Mezőberényben Lillával.

1959. tavaszától Laci a mezőberényi KTSZ-nél dolgozott. Vett nekem egy rádiót. Ez már régi vágyam volt. Rajta keresztül bejött a mezőberényi szobába a nagyvilág és egy-egy régi színdarabon keresztül a régi világ is.

1960. őszén Laci lebontotta a banyakemencét és rakott egy hordozható cserépkályhát. Egy délután megcsinálta. Amíg dolgozott vele, idéztük Illyés Gyula versét: „*Először szánt a magáén ez a béres*”. Sokkal kényelmesebb és könnyebb volt ezután a fűtés, mint eddig a szalma húzogatása a szalmakazalból.

Unokaöcsém följánlotta, hogy ha Pesthez közelebb akarunk kerülni, menjünk legalább részben Szilasligetre lakni, ahol egy szinte fűthetetlen kis házat tudott rendelkezésünkre bocsátani. Gondolkodóba estünk. Ida éppen befejezte a békéscsabai Közgazdasági Technikum esti tagozatát, leérettségizett és szeretett volna továbbtanulni. Lilla akkor került az általános iskola VIII. osztályába. Félni lehetett tőle, hogy Mezőberényben nem fogják javasolni a gimnáziumba való fölvételét, mint volt kitelepítettét. Budapest és környéke sokkal jobb volt ebben a tekintetben. 1961. őszén Idával és Lillával felköltöztem Szilasligetre. Laci egyedül ottmaradt Mezőberényben, ő is hozzáfogott az esti gimnáziumban a tanuláshoz, hasonlóképpen Rózsi is továbbtanult munka mellett Pesten. Szilasligeten a nyár, a kerti munka kellemes volt. Szedtük a diót, szilvát, főztük a lekvárt, ástuk a kertet már jövő tavaszra. Télen Ida épített egy földbe vájt tyúkólat és szerzett négy tyúkot. Tavasz felé ezek igen jól tojtak. Lilla Kerepesen járt iskolába, majd fölveték Budán a Kaffka Margit Gimnáziumba. Így a Szilasligetre költözés célját elértük. Ősszel Rózsi elment más albérletbe, Ida és Lilla költöztek be a helyére. Ida ekkor már a Kőbányai Gyógyszerárúgyárban volt gépirónő.

1962 októberben Lacit két évre behívták katonának. Budapesten szolgált a díszezredben, nem kellett fásztó gyakorlatokon részt vennie, leginkább díszőrséget állt ünnepélyeken. Júniusban Lilla elvégezte az első gimnáziumot, szeptemberben visszamentem vele Lacihoz Mezőberénybe. A második osztályba ott járt, a harmadik, negyedik osztályt a Kaffkában végezte.

1963-ban Rózsi egy magányos nőnél lakott, aki ki akart vándorolni és hajlandó volt tanácsi lakását elcserélni egy szövetkezetire, hogy tulajdonjoga Rózsié legyen. Ez sikerrel járt, a lakás a Rózsi nevére került. Mindhárom lány Csepelre költözött. Ekkor lett családunknak önálló otthona.

Az orosz hadsereg 46 év után végre kivonult Magyarországról, 1991. június 19-én hagyta el az országot az utolsó orosz katona. Ezen a napon tartotta mezőberényi kitelepített társaságunk összejövetelét a 40. évforduló al-

kalmából. Nem mentem el, mert fárasztónak találtam volna, de fölveték vi-deokazettára, és megnézhettem. Érdekes volt látni az akkori fiatalokat öre-gekként.

Az alábbiakban a gyerekek további sorsát foglalom össze.

Ida munka mellett elvégezte a technikumot, majd az egyetemet, okleve-les vegyészmérnök, később szabadalmi ügyvivő lett. Későn ment férjhez, egy gyermeke született.

Rózi könnyebb munkát talált a Beloiannisz Híradástechnikai Gyárban, a dolgozók gimnáziumában leérettségizett, férjhez ment és három gyermeke született. 1972-ben kaptak egy lakótelepi szövetkezeti lakást. Háztartásbeli volt, gyermekeit nevelte. Néha vállalt csak munkát.

Laci kályhásként dolgozott Mezőberényben, levelező tagozaton tanult tovább a békési gimnáziumban, ahol 1968-ban leérettségizett, nem nősült meg. Szegeden telepedett le, ahol postai távíró-kézbesítő lett.

Lilla a Bánki Donát Felsőfokú Gépipari Technikumot nappali tagozaton végezte el. A csepeli Transzformátor Gyárban, majd két és fél évig Kelet-Németországban, Drezda mellett dolgozott. Hazajött, férjhez ment és egy gyermeke született. Hamar elváltak, azóta együtt lakunk. Jelenleg a Richter Gedeon RT-nél dolgozik.

Budapest, 1993. május hó

Utószó:

A kitelepítés a családot egzisztenciálisan időszakosan tönkretette, de lelkében nem törte meg, sőt inkább megedzette. Dr. Jalsoviczky Zoltánné, sz. Bárczay Róza 1995. november 10-én hunyt el, Nagykőrösön, a Jalso- viczky családi kriptá kertjében van eltemetve.

Őt unokája rendezett családi körülmények között önálló lakásban él, neveli 16 dédunokáját.

A neki járó kárpótlási jegyeken vett földeket még életében gyermekei akarásával összhangban – mert a vagyont az utódok számára, megőrzésre kapja az ember – átruházta unokáira. Gyermekei is részesültek kárpótlás- ban egyrészt a kitelepítésért, másrészt apai jogon.

(2007. májusában Jalsoviczky Ida adta át közlésre édesanyja visszaem- lékezését. Sz. K.)

(A visszaemlékezés Széchenyi Kinga: Megbélyegzettek: A kitelepítések tragédiája című, a Kráter kiadónál, Pomázon 2008-ban megjelent könyvből került átvételre.)

ÉVFORDULÓK

Szablyár Péter

50 éve alapították a jósmafői Papp Ferenc Karsztkutató Állomást

A jósmafői Kutatóállomás – mint a Budapesti Műszaki Egyetem létesítménye (az ÉKME – *Építési és Közlekedési Műszaki Egyetem*) – 1957-ben jött létre dr. Papp Ferenc professzor különleges oktatás- és tudományszervező tevékenysége nyomán. Szellemében megjelenítette egy mélységesen humánus, természet-szerető és ismerő reneszánsz alkatú tudós életművét.

A Kutatóállomás helyét a közelében 1954-ben feltárt Vass Imre-barlang határozta meg. Papp professzor úr zseniális helykiválasztása a Mezna-tető DK-i letörésének peremén, a Kis-tohonya-forrás közelében, néhány száz méterre a Vass Imre-barlang bejáratától történt, egy olyan kilátópontra, ahonnan végig lehetett látni a Tohonyavölgyön, a Tohonya- és Gerge-bérc lankái mögött a Nagyoldalig.

A Kutatóállomás alapépületének alsó szintjén egy laboratórium, középső szintjén egy hálóhelyül és könyvtárként egyaránt használható társalgó és gondnoki lakás, tetőterében 16 fő számára alkalmas szállás és a ház vízellátó rendszerének hidroforja helyezkedett el. A ház mellett „meghagyott” kisházban egy műhely-konyha-technikusi lakás és raktár együttest alakítottak ki.

A ház mögött egy meteorológiai állomás működött, amely a hidro-meteorológiai mérőhálózat részeként ma is üzemel.

A Kutatóállomás története 3 nagy korszakra bontható. Az első – a hőskor

A Kutatóállomás 1968-ban

– a Műegyetemhez kötődő korszak. Ebben az időben a nagy áldozatokkal létrehozott kutatóhely, a kőré csoportosult fiatal szakembergárda, a Papp professzor úr által indukált program, annak tartalma és végrehajtásának következetessége egységes és eredményes volt. E korszak végén épült meg a második épület, amelyben további személyzeti lakhelyek, közösségi tér, hálósobák, műhely, fotólabor és észlelősobák is helyet kaptak. Ekkor már országos hálózatra kapcsolt energiaellátás, telefonkapcsolat és bővített személyi állomány segítette a munkát.

*Dr. Papp Ferenc, a magyar
barlangkutatás fáradhatatlan
szervezője*

Az 1968-ban méltatlan körülmények között nyugdíjazott Papp professzor úr érzékelte, hogy a Kutatóállomást veszély fenyegeti, ezért még 1969. januárjában bekövetkezett halála előtt megszervezte azt, hogy az állomás 1968-ban a VITUKI kötelékébe kerüljön. Innen kezdődik az állomás második korszaka. Ekkor már a Papp Ferenc-i komplexitás erősen redukálódott, dominánssá váltak a karszt-hidrologiai kutatások, a hidrologiai észlelőhálózat fokozatosan bővült, az oktató-gyakorló bázis szerep fokozatosan megszűnt.

1985. áprilisától a Kutatóállomás az Észak-Magyarországi Vízügyi Igazgatóság kezelésébe kerül. Ekkor kezdődött történetének harmadik korszaka. Az Országos Meteorológiai Szolgálattal közösen üzemeltetett meteorológiai állomáson folytatódtak az észlelések. A Kutatóállomás a vízrajzi észlelőhálózat része maradt, s mivel ennek egy része törzsállomás, így az országos törzshálózat részeként tovább gazdagítja azt a több, mint harminc évet átölelő adatsort, amely különös jelentőségűvé teszi ezt a területet. Ebben a harmadik korszakában tovább erodálódtak a kezdeti időszak szerteágazó, különleges tudományos eredményeket hozó jegei; a Kutatóállomás „végvárrá” vált.

A Kutatóállomás tudományos eredményei, különös tekintettel az Aggteleki-karszt vonatkozásában

A Kutatóállomás tudományos programjának Papp Ferenc-i alap gondolata a karsztfolyamatok kölcsönhatásainak rendszer szemléletű kutatása volt. A karszt szilárd fázisaként a karsztos kőzetet, ásványos kiválásait és a felhalmozott üledékeket vizsgálták. A karszt folyékony fázisaként az oldott kőzetanyagot tartalmazó karsztvizet, annak mozgásait, mennyiségi és minőségi mutatóinak változásait regisztrálták. A karsztos kőzet hézagterfogatá-

ban, ill. a karsztos üregekben mozgó, Ca, Mg aeroszolokat tartalmazó közeget – mint a karszt légnemű fázisát vették vizsgálat alá. A karsztos kőzetek radioaktív sugárzását és erőtereit a karszt mikrofizikai fázisaként, míg a barlangi- ill. karsztfelszíni élővilágot mint a karszt biológiai fázisát elemezték.

A Kutatóállomáson végzett speciális tudományos vizsgálatok – változó intenzitással – 1963-óta az alábbi fő témakörökben folytak:

- levegő-hőmérséklet mérés;
- páratartalom mérés;
- légáramlásmérés távregisztrálással;
- légnyomás-különbségmérés távregisztrálással;
- rádióaktivitás-mérés;
- radon aktivitás mérés és helyi regisztrálás;
- befoglaló kőzet-mozgás (litoklázis fluktuáció) távregisztrálás;
- csepegés-hozam mérés távregisztrálással;
- karsztvízszint változás regisztrálás észlelő kutakban;
- forráshozam helyi- és távregisztrálás;
- cseppkőnövekedés mérés robot-cseppkövekkel;
- heliktitek növekedésének mérése mikroszkóppal.

A Kutatóállomás eredményei az oktatás és környezeti nevelés területein

*Maucha László évtizedeken át
vezette a Kutatóállomást*

A Kutatóállomást létrehozó gondolatok egyik alapvetése az volt, hogy az egyetemi tanulmányaikat végző hallgatók néhány hetet ott töltsék közvetlen közelében, kerüljenek a tanulmányaik során megismert területnek, helyszíni vizsgálatokat végezzenek, kóstoljanak bele az adatgyűjtés, adatfeldolgozás sokszor fáradságos és száraz munkájába, de legyen sikerélményük is néhány új megfigyelés rögzítésében, esetleg publikálásában.

E sorok írója abban a szerencsés helyzetben volt, hogy geológiai technikumi hallgatóként négy nyarat a Kutatóállomáson tölthetett. Az életre-szóló élmények sokasága mellett a legnagyobb hatást rá a rendszerességre, pontosságra és a tervsze-

rű-, tudatos megfigyelések előkészítésére és végrehajtására való készség kifejlesztése jelentette.

A Kutatóállomáson megfordult több ezer középiskolás és egyetemista fiatal zömét megérintette itt a természet közelsége, néhány nap alatt számtalan közvetlen információhoz jutottak („Több egyszer látni, mint százszor hallani róla” – mondja a kínai közmondás), a felszíni kirándulásokat követő barlangjárás, majd néhány forrás vízhozam észlelése pillanatok alatt felépíthette azt a szemléletet, amelyet más módon talán nem is lehet megszerezni, csak itt, ebben a környezetben.

A Kutatóállomás lehetőségeit nagyban felértékelték az a tény, hogy kezdetben egy határ-menti, meglehetősen elszigetelt zónában, később egy tájvédelmi körzetben, majd egy MAB terület határán, 1985-től az Aggteleki Nemzeti Park szívében, napjainkban pedig egy világörökség listára került barlangokat tartalmazó karszterület magyarországi központjában fekszik.

A Kutatóállomás hajdani műszerei a Jósvafői Tájház időszaki kiállításán

Ez a lehetőség azonban jelenleg messze nincs kihasználva, a Kutatóállomás oktatási- és környezeti nevelés szempontjából érdemben nem műkö-

dik, ennek feltételrendszere – különösen a humán erőforrások tekintetében – teljesen hiányzik.

Tekintettel arra, hogy az Aggteleki Nemzeti Park egyik fő tevékenysége pontosan az oktatás és a környezeti nevelés, a Kutatóállomás bázisán – a szükséges feltételek megteremtését követően – mindez kiválóan művelhető.

Összefoglalva megállapítható, hogy a karsztfejlődés jelenségeinek in situ tanulmányozására – az adatgyűjtéstől a szintetizálásig – igen alkalmas feltételrendszere és háttere volt az alapító gondolatra felépített Kutatóállomás.

Vitathatatlan tény, hogy az Aggteleki-karszt területére vonatkozó legtöbb adat, megfigyelés és ezekből szintetizált publikáció a Kutatóállomáson, vagy annak hatósugarában működő személyektől, kutatóktól származik.

Bár kezdetben a kutatások középpontjában a Vass Imre-barlang, annak vízgyűjtő területe, hidrológiai rendszere állt, a kutatás hamarosan kiterjedt egy lényegesen nagyobb területre; az Alsó-hegytől a karszt-terület Ny-i határáig.

Az alapítói eszmerendszert fokozatosan háttérbe szorító átszervezések és működtetői érdekek sajnos megakadályozták, hogy egy átfogó kutatási program szülessen a teljes karsztterület komplex kutatására. Ennek hiánya okozta azt, hogy az igen jelentős részeredmények és kimagasló tudományos eredmények sem voltak képesek egy olyan összegződési folyamat részévé válni, amely az ezredforduló táján átütő nemzetközi elismeréshez vezethetett volna.

Mégis némi elégtételt jelent az, hogy a Világörökség listára történő felkerülés meghatározó részösszetevője volt az az ismeretanyag, amely az itt folyt kutatások eredményeként az előterjesztésekbe beépült.

A jósvafői Kutatóállomás létrehozását követően a barlangkutatók zárandokhelyévé vált. Az ott kikísérletezett módszerek, kifejlesztett eszközök, és az az igény, hogy a barlangjárás során végzett rendszeres adatgyűjtés jelentős új eredményeket hozó összegzésekhez vezethet, országos jelentőségűvé tette ezt az intézményt. Barlangkutató generációk fordultak meg itt, könnyen megismerve a tudatos, tervezett kutatás, megfigyelés rendszerességét, igényességét.

Mindezek alapján a jósvafői Papp Ferenc Kutatóállomás integrálása az Aggteleki Nemzeti Park szervezetébe a Papp Ferenc-i életmű örököseinek kötelessége. Ennek a kutatóállomásnak a szakmai múltja, telepítési helyéből fakadó adottságai messze túlmutatnak azon az alkalmi szálláshely funkción, amit több, mint egy évtized óta betölt.

A terület barlangjainak Világörökség listára kerülése, az eredeti állapotát még európai átlagot is meghaladó mértékben megőrzött karsztterület, a közeli bioszféra rezervátum, az elmúlt évtizedekben végzett számtalan, igen

értékes eredményt hozó tudományos kutatás, megfigyelés mind-mind abba az irányba mutat, hogy ezen a területen egy önálló – de a Nemzeti Park szervezetébe ágyazott – kutatóhely mihamarabbi létrehozása indokolt.

A Kutatóállomás meglévő – bár felújításra szoruló – építményei, kiépített infrastruktúrája olyan adottság mindennek a megteremtésére, amely egyetlen hazai karszterületen sem lelhető fel. A Kutatóállomást alapító dr. Papp Ferenc professzor szellemi örökségét akkor vihetjük át méltó módon a huszonegyedik századba, ha az általa létrehozott tudományos műhely ismét a tudományos kutatás, a természeti nevelés és oktatás helyszínévé válhat! Az 50. évfordulón felavatott emléktábla – ha áttételesen is – de erre emlékeztet!

Pados Imre (ÉVIZIG igazgató) emlékbeszédét tartja az új emléktábla előtt

Béres Gyula

70 éve hunyt el
Dr. TÓTH-SZABÓ PÁL
történész-levéltáros (1872-1938)

1872. január 28-án született a torna vármegyei, Hidvégdárdóban. Apja Tóth – Szabó János, anyja Tyúkody Barbara volt. Alap és középfokú tanulmányai befejezése után, belépett a jászói premontrei szerzetesrendbe. A teológiai tanulmányok elvégzését követően, 1896. szeptember 16-án pappá szentelték. 1897-től Nagyváradon premontrei rendi tanárként dolgozott, ahol 1898-ban főgimnáziumi tanárrá nevezték ki. 1899. július 2-án, Ballagi Aladár¹ ajánlására évdíjas, rendes tagja lett a Magyar Történelmi Társulatnak mint premontrei kanonok, nagyváradai főgimnáziumi tanár.² 1901-ben a Magyar Tudományos Akadémia és rendfőnöke engedélyével, több hónapig kutatást folytatott a vatikáni levéltárban a magyar királyi főkegyúri joggal kapcsolatban. Továbbá VI. Sándor pápa és a Jagelló-kor, javadalom – adományozási gyakorlatát vizsgálta.³ 1903 május 2-án, Jászó a főkegyúri jog történetében, május 7-én A kegyúri jog átruházása, október 12-én, Giskra. Különös tekintettel Abaúj megyére címmel tartott felolvasást a Magyar Történelmi Társulatban.⁴ 1907-től az egyháztörténelem tanára lett a Norbertinumban és a 14-16. század történetének egyetemi magántanára a budapesti egyetemen. 1908-ban a Magyar Történelmi Társulat igazgató választmányi tagjává választották két évre.⁵ Tanulmányai a Századok, Turul, Művészet folyóiratokban jelentek meg. Munkatársa volt a Történelmi közlemények Abaúj – Torna vármegye és Kassa múltjából című történelmi folyóiratnak. A husziták története Magyarországon című munkájáért az akadémia 1910-ben Ipolyi Arnold díjban részesítette. A premontrei rendből 1912-ben kilépett és a Fővárosi Levéltárban lett levéltáros. Az 1917-ben megjelent, A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon című munkájáról a tudományos akadémia az előző munka kibővítését követően, ismét nagy elismeréssel nyilatkozott.

A Tanácsköztársaság hatalomátvétele után, 1919. májusától az Országos Levéltár vezetőjévé nevezték ki. A tanácskormány bukását követően, 1919. augusztus 8-án hivatalától megfosztva, visszatért a Fővárosi Levéltárba, ahol nyugdíjba vonulásáig, 1925-ig dolgozott. Tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak, Magyar Néprajzi Társaságnak a Szent István Társulatnak a Magyar Történelmi és Heraldikai valamint Genealógia Társaságnak. 1938. október 28-án hunyt el Budapesten.⁶

Tisztelegjünk emléke előtt a hírneves kutató-püspök, Ipolyi Arnoldtól származó idézettel: „Őrizzük emlékeinket, gyűjtsük össze töredékeinket, nehogy végleg elveszenek, és azáltal: üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, és kétesebb a jövő.”

Munkái:

1. A magyar főpapság a rendi alkotmányban a vegyes királyok alatt. Bp., 1898. Atheneum (különnyomat).
2. A bihari vár. Századok, 1900., 547-551. o.
3. Mallyó József prémontrei pap, a jászai konvent naplóírója. Magyar Állam, 1901. április 7.
4. Mallyó József . Bp., 1901. (különnyomata Századokból) Századok, 1901., 231-341. o.
5. A prémontreiek ünnepélye. Alkotmány, 1902. április 6.
6. Magyar ötvösök Rómában. Jakab barát, pécsi festő. In.: Művészet, 1902. / 3., 229. o.
7. Miklós, Hertul fia, Nagy Lajos király udvari festője. Bálint festő. Tamás festő. Antal kassai ötvös. In.:Művészet, 1902. / 6., 434. o.
8. Oklevelek a kegyúri jog történetéhez. 1508 – 1521. Magyar Történelmi Tár, 1903., 99-117. o.
9. Magyarország a XV-ik század végén a pápai supplicatiók világánál. Bp., 1903. (különnyomat a Századokból).
10. Torna megye XV. századi oláh telepei. Ethnographia. 1903., 8. füzet.
11. A jászói konvent mint hiteleshely a középkorban. In.: Turul, 1903., 110-119. o.
12. Giskra, különös tekintettel Abaujmegyére. Bp., 1904. Értekezések a történetudomány köréből XIX. 10.
13. Nagyvárad az erdélyi fejedelmek és a török uralom korában. Nagyvárad, 1904.
14. Jászó a főkegyúri jog történetében. Századok, 1905., I.: 119-137. o., II. : 223 – 247. o. Bp., 1905. (különnyomat a Századokból).
15. Nagy Lajos király és a jászai konvent. Századok, 1905., 574-575. o.
16. Szathmári György prímás(1457-1524). Bp., 1906. Magyar Történelmi Társulat, Atheneum, Magyar Történelmi Életrajzok XXII. évf., 1-3 füzet rajzokkal és hasonmásokkal.
17. A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bp., 1917. Hornyánszky.
18. A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Történeti Szemle, 1921/1-4. 165-170. o.

Jegyzet

1. Művelődéstörténetész ,a budapesti egyetem tanára, 1884 június 5-től a MTA levelező tagja. Szinyei József: im.
- 2 Századok, 1899., 576.o.
- 3 Századok, 1902., 184.o.
- 4 Századok, 1903., 266., 590., 866.o.
- 5 Századok, 1908., 372.o.
- 6 Életrajzához: www.mke.hu, Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990., Századok, 1902., 184.o., 1905., 80.o., 1910., 687.o.,
<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC15363/15970.htm>,
Szinyei József: Magyar írók élete és munkái.,
<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/t/t28290.htm>, Századok adatbázis

A környezetvédelmi és vízügyi miniszter 13/2008. (V. 20.) KvVM rendelete a Rudabányai őshominida-lelőhely természetvédelmi terület természetvédelmi kezelési tervéről

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 85. § b) pontjában kapott felhatalmazás alapján, a környezetvédelmi és vízügyi miniszter feladat- és hatásköréről szóló 165/2006. (VII. 28.) Korm. rendelet 1. § b) pontjában meghatározott feladatkörömben eljárva a következőket rendelem el:

1.§

Az Országos Természetvédelmi Hivatal elnökének 16/1977. OTvH számú határozatával védetté nyilvánított, valamint a Rudabányai őshominida-lelőhely természetvédelmi terület védettségének fenntartásáról szóló 69/2007. (X. 18.) KvVM rendelettel fenntartott védettségű Rudabányai őshominida-lelőhely természetvédelmi terület természetvédelmi kezelési tervét a melléklet szerint állapítom meg.

2. §

Ez a rendelet a kihirdetését követő 8. napon lép hatályba.

Budapest, 2008. április 30.

Dr. Fodor Gábor s. k.,
környezetvédelmi és vízügyi miniszter

Melléklet

a 13/2008. (V. 20.) KvVM rendelethez

A Rudabányai őshominida-lelőhely természetvédelmi terület természetvédelmi kezelési terve

1. Természetvédelmi célkitűzések

- A területen található ősmaradvány-lelőhelyeknek a káros természeti hatásoktól és emberi tevékenységektől való védelme.
- Az ősmaradvány-lelőhelyek tudományos kutatásához szükséges feltételek biztosítása.
- Az ősmaradvány-lelőhelyek nagyközönség számára történő bemutatása.

2. Természetvédelmi stratégiák

- Gazdálkodási célzatú tevékenységek mellőzése a területen. A csak részterületeket érintő - külön tervben kidolgozandó – rekultivációs munkák lehetőségének biztosítása. A terület kivett („ásatási terület”) művelési ágának megtartása.
- A lelőhelyeket körülvevő területen a folyamatos növényborítottság biztosítása, a pionír jellegű őshonos lombos fafajok térfoglalásának segítése, az idegenhonos fafajok (elsősorban az akác) fokozatos visszaszorítása.
- A lelőhelyeken a földtani és őslénytani értékek védelme érdekében a fás szárú növényzet teljes körű visszaszorítása.
- A felhagyott külszíni művelésű vasércbányához kötődő táji és kultúr-történeti értékek megőrzésének biztosítása a rekultivációs tervekben.
- A természetvédelmi célok érdekében szükséges minimális infrastruktúra kialakítása és fenntartása.
- Az ősmaradvány-lelőhelyeken a természetvédelmi kezelővel egyeztetett módon történő kutatási tevékenység lehetőségének biztosítása.
- A terület látogathatóságának biztosítása, igényeseten speciális képzések, egyetemi oktatási gyakorlatok stb. megvalósításával. A nagyközönség érdeklődését kielégítő, valamint a turisztikai hasznosítást és bemutatást szolgáló bemutatóhelyek és tanösvény kialakítása.

3. Természetvédelmi kezelési módok, korlátozások és tilalmak

3.1. Művelési ághoz nem köthető természetvédelmi kezelési módok, korlátozások és tilalmak

Azokkal az intézetekkel [Magyar Állami Földtani Intézet (Budapest), Magyar Természettudományi Múzeum (Budapest), Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum (Rudabánya)] és önkormányzatokkal (Felsőtelekes, Rudabánya), amelyek a területtel kapcsolatos természetvédelmi kezelési feladatokba bevonhatók, együttműködést kell kialakítani a természetvédelmi kezelőknek. A területtel kapcsolatos tervekről meghatározott időközönként egyeztetést kell tartani az együttműködés résztvevőinek. Az egyeztetések során meghatározott tevékenységeket az éves feladattervben meg kell jeleníteni.

A természetvédelmi kezelési terv az őslénytani feltárások közül a védett természeti területre eső, a feltárások sorszámozása szerint azonosított alábbi ősmaradvány-lelőhelyekre vonatkozóan tartalmaz előírásokat.

3.1.1. Földtani, felszínalaktani természeti értékek, barlangok védelme

– A terület védelméről, rendszeres ellenőrzéséről folyamatosan gondoskodni kell.

Az I. számú ősmaradvány-lelőhelyre vonatkozó előírások

– A lejtős tömegmozgások (iszapfolyás, csuszamlás és suvadás) megszüntetésére, mérséklésre tervet kell készíteni, és gondoskodni kell az ehhez szükséges előzetes vizsgálatok elvégzéséről.

– A lejtős tömegmozgásokat kiváltó okok megszüntetését követően egy oldalt nyitott, fedett építmény létesítésével kell megőrizni a lelőhelyet.

A II. számú ősmaradvány-lelőhelyre vonatkozó előírások

– A megrongálódott védőcsarnokot helyre kell állítani, hogy a lelőhelyre csapadékvíz és egyéb ráfolyó víz ne juthasson.

– A lelőhely fölötti domboldalról lefutó és beszivárgó víz elvezetését a már meglévő árok nyomvonalán kialakított új övárók-rendszerrel kell megoldani a víznek a bányagödör e célra kijelölt mélyebb területére történő elvezetése érdekében. A lelőhelyet védő csarnok leendő új tetejéről lefolyó víz elvezetését e rendszerhez kapcsolódva kell megoldani.

A VII. számú ősmaradvány-lelőhelyre vonatkozó előírások

– A feltárt terület fölé egy olyan, oldalt nyitott tetőt kell emelni, amely biztosítja, hogy a csapadék, valamint a leszivárgó víz ne érje a sziklafelületet.

3.1.2. Élőhelyek kezelése, fenntartása

– Az arra alkalmas helyeken pionír jellegű őshonos fa- és cserjefajokat (rezgőnyár, mezei juhar, mogoró, vadkörte stb.) csemete, illetve mag útján kell telepíteni, az erdő foltok fokozatos – állandó növényborítottságot biztosító – átalakítása érdekében.

3.1.3. Táj- és kultúrtörténeti értékek

– A területen esedékes fejlesztések során a bányaudvarokra és bányatavakra való kilátást - különösen a II. számú lelőhely csarnoka mellől – továbbra is biztosítani kell.

3.1.4. Látogatás

– A területet átmenő forgalom nem érintheti, a parkoló mögötti elzárt területre a látogatók nem hajthatnak be.

– A területet látogatása során a parkolótól induló gyalogösvényről tilos letérni.

– A területen kerékpárral, motoros és egyéb járművel tilos közlekedni.

3.1.5. Oktatás, bemutatás

– Az ősmaradvány-lelőhelyek turisztikai és ismeretterjesztési célú bemutatását biztosítani kell.

– A bemutatás kulturált körülményeinek biztosítása érdekében a gépkocsi parkolót fel kell újítani.

– Földtani tanösvényt kell kialakítani a terület bányászati, földtani, ásványtani, tájképi stb. látnivalóinak bemutatásával.

– A területen a látogatás irányítás érdekében gyalogösvényt kell kialakítani. Az építményekkel és járőfelülettel nem fedett lelőhelyeken kívüli területeket parkosítani kell.

– A bemutatóhely és a tanösvény működtetése mellett igény szerint szervezett szakvezetést, információt kell biztosítani a látogatók számára.

3.1.6. Kutatás, vizsgálatok

– Rendszerezni kell valamennyi, a természetvédelmi kezeléssel, a terület állapotának folyamatos nyomon követésével kapcsolatos, valamint a terület rendszeres ellenőrzése során keletkező archív és új adatot (paleontológiai, természetföldrajzi, tájtörténeti, biotikai adatok, antropogén hatások, fényképek, térképek stb.).

– A területen található őslénytani lelőhelyeken csak megfelelő felkészültségű, tudományos igényességű referenciamunkákkal rendelkező szakemberek – részletes kutatási terv összeállítása és a szükséges engedélyek beszerzése után – végezhetnek kutatási tevékenységet.

3.1.7. Terület- és földhasználat

– A területen csak az őslénytani lelőhelyek hatékony védelme és a bemutatás-oktatás-kutatás feladatainak ellátása érdekében szükséges építmények, illetve közművek helyezhetők el.

– A területen sem ipari, sem bányászati tevékenység nem indítható.

– Rekultivációs tevékenység csak külön e célra készített, és a természetvédelmi hatóság, illetve a természetvédelmi kezelő által is véleményezett rekultivációs terv alapján végezhető. Az I., II. és VII. számú őslénytani lelőhelyek megőrzésének, illetve a terület egyéb műtárgyainak, építményeinek védelmét a rekultiváció közben biztosítani kell.

– A kommunális hulladékot és a bányaművelés után visszamaradt roncsokat (beton-, téglá- és fémépítmények stb.) el kell bontani és el kell szállítani a területről.

– Az őslénytani lelőhelyek védelme érdekében a területen vadászati-vadgazdálkodási létesítményt elhelyezni tilos.

– A jelenleg ligetes facsoportok üzemtervezett erdőként való esetleges felvételét követően az erdőkezelést – az erdőkre vonatkozó általános jogszabályok betartásával – az őslénytani lelőhelyek megőrzésének és a kutatásnak, bemutatásnak alá kell rendelni.

– Az őslénytani lelőhelyeket védő meglévő övárorendszer fel kell újítani, folyamatosan karban kell tartani, és vizsgálatokat kell végezni esetleges újabb vízterelő művek építésének szükségességéről.

3.1.8. Természetvédelmi infrastruktúra

– Építmények elhelyezése az őslénytani lelőhelyek maximális védelmével és kíméletével, a természetvédelmi, tudományos és egyéb szempontokat egyaránt mérlegelő építési tervdokumentációk birtokában, érvényes építésügyi hatósági engedéllyel lehetséges. A felmerülő igények alapján az alábbi építmények létesíthetők, illetve tartandók fenn: parkoló, védőcsarnok a II. számú lelőhely felett, védőtető az I. és VII. számú lelőhely felett, vízelveztető övárorendszer, járdák, ösvények, korlátok, pihenőpadok, hatósági tájékoztató-, információs és egyéb táblák, hulladékgyűjtők. A nevezett létesítmények építése során a környezetbe harmonikusan illeszkedő építészeti megoldásokat, illetve a természetes építőanyagokkal (pl. terméskő, cserép, téglá, fa) fedett felületeket kell előnyben részesíteni. A létesítményekhez vezető közműveket – ahol őslénytani lelőhelyet e megoldás nem veszélyeztet – a felszín alatt kell elhelyezni.

– A II. számú lelőhely fölé emelt, többször is megrongált, statikai szempontból rossz állapotú csarnok tetejét (a teljes körű felújítás során vagy az elbontást követő újjáépítéskor) olyan anyaggal kell befedni, amely biztosítja a lelőhely védelmét az időjárás elemektől, illetve megfelel az előző bekezdésben szereplő tájvédelmi szempontoknak.

(A rendelet a Magyar Közlöny 76. számában jelent meg 2008. május 20-án.)

Béres Gyula

Egy elfelejtett nyomári költő : Somogyi Ignác

Somogyi Ignác 1840-ben született Nyomáron és 1860. június 21-én hunyt el Kupán. Életéről sokkal többet nem is tudunk. Munkásságáról pedig csak a fennmaradt versek árulkodnak. Versei a Hölgfutárban (1858-60), a Kalauzban (1858), a Családi Lapokban (1858), a Népújságban (1860), a Vasárnapi Újságban (1859-60) és a Magyar ifjúság Évkönyvében (Pest, 1860) jelentek meg. Télizöld címen 1858-ban, Egerben megjelent munkáját Bezegeh Endre úrnak ajánlja névnapi emlékül. Az alábbiakban három versét közöljük.

Szülőföldemen

(Nyomár, sept. 8-án 1856.)

Láttalak hát újra, szivtam ajkad csókját
Régi szerelmesem, édes kedves tájék.
Láttam a kis falut, a mezőt, az erdőt,
A hol én először napvilágot láték.
Olly setéten mentem, mint a felhős este.
Mire fényt csak egy pár halvány csillag feste:
Setét volt a lelkem, bánattal volt telve,
Csak édes vágyaim ragyogának benne.

Elmentem a házhoz, mellyben bölcsőm ringott,
Jaj de a réginek se hire, se hamva;
A két gesztenyefa, melly beárnyalá azt,
S olly szépen virágzott, régen ki van halva.
Megnéztem a kertet, mellynek tulsó vége
A dalos erdőnek széleihez ére,
Hol ugy elhallgattam a gyászos madarkát
Mellyet a lomboknak suttogása csalt át...

Elmentem jó áldott öreg tanitómhoz,
A ki belém oltá a tudomány vágyát.
Szivem dobogása jelenté, hogy a bu
Oszlani kezd, s belé a szent öröm szállt át ...
És kérdezék sokat ő elbeszél mindent,

Elbucsuzásunktól fogva élte hogy ment,
S közbe közbe egy pár halovány könnycseppje
A mit mondott szentül megerősítette.

Elmentem a völgybe haj de ugy mint régen
Nem futott előmbe csevegő patakja
Akkor azt gondoltam könnyü gyermekésszel,
Hogy mindenik habját egy kis angyal lakja;
Mert ha belenéztem, láttam a kék eget,
S egyegy gyermekarczot, melly onnét integet
Virágai most is mind rám mosolyogtak,
Szót akartak adni édes illatjoknak. –

Elmentem megnézni a Bujárt, az erdőt,
Hol dajkám regéje csendült meg felettem:
Hogy ottan találtak engem bepólyázva,
Hogy én az erdőnek árnyában születtem.
S kérdezém az erdőt forró szeretettel:
Régi örömeim, hol találhatnám fel?
Elmaradtak tőlem, itt kell lenni nekik,
Elhozott vágyaim most őket keresik.–

Elmentem megnézni testvéreim sirját.
Enyészetnek indul rajta már a márvány:
De a szomorufűz most is épen van még,
Mint örökös bánat lefelé hajolván
Köszöném részvétét neki, s az akácznak,
Mellynek lombjai e kedves sirra vágnak ...
És azután lassan, forrón könyörögtem
Üdvökért, a kik rég szunnyadoznak ott lenn ...

Látalak hát mélyen szeretett szülőföld;
S a hogy kebeledre bocsátám az arczám:
Szép gyermekéveim ezüst harangjának:
Az emlékezetnek bűvös hangját hallám,
S hívó szavaira, mint a buzgó hivek,
Eltűnt örömeim mind eléjövének
S látásukra szépen kiderült a lelkem ..
Bened a vigasznak hajnalát felleltem!

Forrás: Vasárnapi Ujság

Oh, hogy hagyjam én itt...

(Eger, augusztus 11. 1859.)

Oh hogy hagyjam én itt ezt a csendes helyet?
Ugy tartóztat minden, úgy kér, hogy ne menjek...
Egy-egy régi emlék ráborúl szívemre,
Mint haló anyára a szerető gyermek...
És én érzem a kint, azt a tenger mély kint,
A mit nem is képzelt soha árva lelkem –
Reszketve ver szívem... köny ragyog szememben...
Mind hiába! innét el kell nekem mennem.

Jönnek jó barátim sötéten, borúsán –
Arczaiknak gyásza mondja, hogy: szeretnek...
És általkarolnak esdeklő szavakkal –
Érzem forróságát hulló könyeiknek...
Lefestik előttem a zajgó világot
Ezer csalódással, ezer szenvedéssel . .
Mondják, hogy az tenger; – az öröm, a remény
benne olyan könnyen, oly hamar merül el...

És én hiszem – tudom, hogy igazat szólnak –
Látom a jövőnek vadon pusztaságát,
A melyen borongó szemeim világa
Egy biztató zöld fát, egy virágot sem lát...
Sejtem: a szerencse ellenségemmé lesz,
De mit bánom én azt? elélek nélküle –
Majd tán kárpótlásul poraim halmára
Egy emlékfát ültet – velem kibékülve.

Megyek tehát, megyek... hogy is maradnék itt!
A hol minden óra, minden vérengző kánya –
Szívemet; ez árva szenvedő galambot,
Mint hű martalékját körül- körülszállja . .
Hol a kis lelkeknek haldokló részvéte,
S halvány irigysége, mint valami rémváz,
Nyomaimban lépked – siet, hajt, üz, kerget –
S a nyugalom édes karjaiból felráz . .

Megyek, s ha majd egykor terhes utaimban
Elfáradva végkép, csüggedés környékez –
Lelkemet elküldöm hozzátok, barátim,
Hogy hozzon egy fátyolt égő könyeimhez,
S e gyengéd fátyollal: az emlékezettel
Letörlöm arczomról, szívemre boritom . .
És pihenni fogok, legalább egy perczre.
A multon: e kedves szép virágos siron!

Az én kedves anyámnak.

Hogy ha fáj az élet, bú nyomja a lelkem,
Hogy ha a világnak hidegségét érzem,
Ha az irigységnek kaczagását hallom,
És nincs egy rokon szív, mely hő napsugárként
Szétverné felhőit, kebelem egének:
Édes jó anyámra gondolok ilyenkor
S feltűnik szívének meleg hő szerelme,
Mint a szivárvány a siránkozó eget
Engem átölelve . .

Ilyen forró szívet vajjon ki is látott?
Lángba boritana százezer világot!
S hogy ha talán a nap kihamvad az égen
Ez a szív fog újra ragyogni helyette,
S örök-kikeletet fog lesugárzani
A hervadó, beteg, öreg természetre;
Nem is tudom én azt, hogy birhatom én meg
Ezt a mennyországi édes melegséget?
Oh hogy is lehet az, mikor rajta csüggök,
Hogy porrá nem éget? –

Miért is szeretsz úgy édes anyám engem?
Hiszen e szerelmet én meg nem érdemlem!
Nem érdemlem – s mégis, ha te nem szeretnél,
Sötét pokol lenne előttem az élet,
Melyben a szenvedés: ez a gonosz lélek
Reményt, örömeket, mindent összetépett,
S minden utat elzárt, mely az éghez vezet;
De így szerelmednél lennék bár megvetve:
Megáldom a perczet, s melyben beléptem
E zajgó életbe.

Emlékembe hozom azt az egy pár perczet,
Midőn jó szivedtől elszakadnom kellett:
Sötétben borúltál vérező keblemre,
Mint a gyászos felhő a bucsuzó napra,
Reszkető két kezed az anyai áldást
Vigasztaló édes utitársul adta . .
Oly nehéz volt válnom... sokszor megindultam,

Vissza-visszahivott forró zokogásod . .
Szemeidben a kin elsirt drága, fénylő
Gyöngyözöne látszott...

Emlékembe hozom a keserű órát,
Mely lelkemen annyi édes but szövött át...
Midőn megláttalak, bolyongásom után,
És te már hallottad, hogy édes
Álmaid, reményid semmivé levének...
Sötét éj volt, tudom . . egy csillag sem volt már
Tán köny alakjában mind lehullt arcodra?"
Pirongatni kezdél – jaj de már a vége
Csókokba volt folyva...

Emlékembe hozom, midőn haloványan
Feküdtem a kinnak tövises ágyában,
Halkan vert a szívem – alig lélekzettem
Oly közel voltam már a sirnak révéhez!
Suttogtak körültem – azt mondá mindenki:
Ez is nemsokára már a halálé lesz!
Szivednek lángjával virrasztál felettem,
Nem engedted jőni a halált hozzám el,
Nem is mert az jőni; mert tán megvakítád
Szerelmed fényével?...

Emlékembe hozom – oh de hiszen oly sok
Az az édes emlék, mely szívemben ragyog,
Mint a tiszta égen a millió csillag,
A melynek nagy számát sem tudhatja senki,
Mint végtelen számu gyöngyét a nagy tenger
Az én szívem azt mind, mind magába rejti,
S oly jól esik olykor, ha vérzik a szívem,
Hogy ha el elnézek e végtelenségben,
És bánatom elég szerető szivednek
Szent verőfényében...

Forrás: 1860. június 24. Vas Ujs.

Hírek a Borsodi Tájháizról

A Művelődési Központ, Könyvtár és Szekrényessy Árpád Múzeum pályázatot nyújtott be az Oktatási és Kulturális Minisztérium által meghirdetett „Tájházak a Közösségért” című pályázatára 2008-ban. A négy támogatási cél (I. A mi házunk; II. A mi kiállításunk; III. A mi programunk; IV. A mi diákjaink) közül az intézmény „A mi házunk” című alfejezet kapcsán a *Vadászy ház homlokzatának rekonstrukciójára* és „A mi kiállításunk” alfejezet kapcsán *A Borsodi Tájház* című színes, magyar, angol és német nyelven kiadásra kerülő kiadványra pályázott.

A Vadászy ház homlokzat rekonstrukciójára 2.249,- eFt-ot, A Borsodi Tájház című kiadványra 600,- eFt-ot nyert az intézmény. Mind a két pályázatnál 10 % önrészt kellett biztosítani. 2008 novemberére mind a két pályázat megvalósult.

Az 1903-ban épült Vadászy ház előző tulajdonosa a stukkódíszes tűzfalat lebontotta, a két kis ablak helyett egy háromosztatú ablakot helyezett el és a falat kőporozta. A rekonstrukció után eredeti szépségében látható az épület homlokzata.

A kiviteli tervet Dobos Péter Imre okl. építészmérnök, a kőműves és ácsmunkát a GTM-Ház Kft. (Edelény), az ablakokat a Gyöngyfa 2004 Kft. (Szögliget), a stukkódíszeket a Kerecsen Bt. (Mogyoród) készítette.

A Vadászy ház homlokzata a rekonstrukció előtt.

A homlokzat-rekonstrukció folyamata

A felújított homlokzat

A Borsodi Tájház című kiadvány hiánypótló. Az eddig csak sokszorosított formában, fekete-fehér változatban terjesztett füzet most színes nyomtatással, angol és német nyelven is az érdeklődők rendelkezésére áll.

**A
BORSODI TÁJHÁZ**

Edelény, 2008

**THE BORSOD
VILLAGE HOUSE**

Edelény, 2008

**DAS
BORSODER
HEIMATMUSEUM**

Edelény, 2008

Az Edelényi Füzetek sorozat megjelent kötetei

(1987 – 2008)

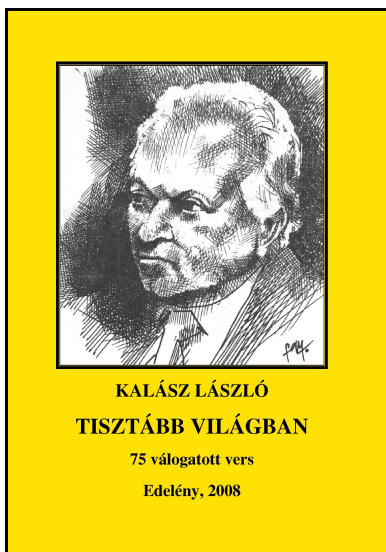
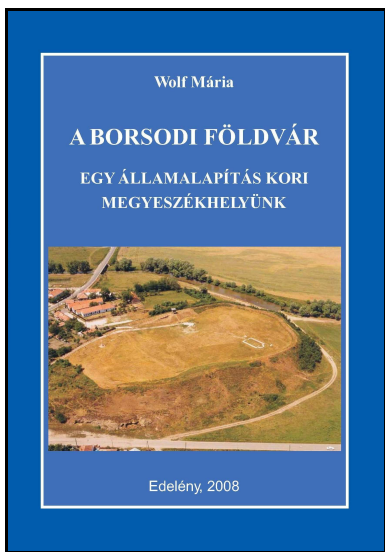
1. **EDELÉNY ÉS KÖRNYÉKE** / összeáll., szerk.: Szezsák Imre. – 1987. – 110 p. : ill.
2. **„KIÖNTÖTT A BÓDVA VIZE MESSZIRE...”** : Edelény környéki népdalok / Béres János ; szerk.: Szezsák Imre ; ill.: Mezey István. – 1988. – 189 p.
3. **EDELÉNY** : monográfia / Kis Benedek János ; szerk.: Szezsák Imre. – 1990. – 16 p. (Reprint, 1930)
4. **KEMÉNY ÚTON** : versek / Demjén István ; Feledy Gyula rajzaival ; szerk., előszó: Szezsák Imre. – 1992. – 70 p.
5. **KALÁSZ LÁSZLÓ** : pályatársak Kalász Lászlóról: bibliográfia / szerk., összeáll.: Kéthely Anna, Lukács László. – 1993. – 52 p.
6. **HOLDFÉNYBEN** : versek / Fecske Csaba ; ill.: Sóvári Oszkár ; szerk., előszó: Szezsák Imre. – 1992. – 72 p.
7. **EDELÉNY, A HOLTIG HÚ SZERETŐ** : igaz história három énekben / írta: Reviczky Gyula ; ill.: Feszty Árpád ; utószó: Laki-Lukács László. – 1993. – 24 p. (Reprint, 1893)
8. **ÚJ JERUZSÁLEM FELÉ** / Gyülvézi István ; szerk.: Laki-Lukács László. – 1993. – 24 p. : ill.
9. **DR. GYÁRFÁS ÁGNES** : bibliográfia / összeáll.: Eszenyi Miklós ; szerk.: Laki-Lukács László. – 1995. – 38 p.
10. **A CSÁSZTAI LÓNYAYAK** : szemelvénygyűjtemény / összeáll.: Laki-Lukács László. – 1995. – 32 p. : ill.
11. **EMLÉKKÉPEK** : edelényiek a második világháborúról / összeáll., szerk.: Hadobás Pál. – 1995. – 120 p. : ill.
12. **DR. VARGA GÁBOR** : bibliográfia / összeáll., előszó: Laki-Lukács László ; ill.: Cs. Uhrin Tibor. – 1995. – 32 p.
13. **RAGÁLYI TAMÁS** : borsodnak hírneves követe / összeáll., szerk.: Laki-Lukács László. – 1995. – 68 p.
14. **FEJEZETEK AZ EDELÉNYI ISKOLÁK TÖRTÉNETÉBŐL** / összeáll., szerk.: Hadobás Pál. – 1996. – 118 p.
15. **TALENTUMOM MEGŐRIZTEM, GYARAPÍTOTTAM...** : három neves szuhogyi / összeáll., szerk.: Laki-Lukács László. – 1996. – 99 p. : ill.

16. **CSENKESZFAI POÓTS ANDRÁS ÉLETE ÉS KÖLTÉSZETE** / szerk.: Hadobás Pál. – 1997. – 135 p.
17. **KÖLTŐ A BÓDVA-VÖLGYBEN** / Cs. Varga István ; szerk.: Laki-Lukács László ; rajz: Mezey István. – 1998. – 140 p.
18. **1848-1849 EMLÉKEI EDELENYBEN ÉS KÖRNYÉKÉN** / szerk.: Hadobás Pál ; gyűjtötte: Laki-Lukács László ; rajzok: Korkos Jenő Zoltán. – 1998. – 100 p.
19. **TÖRŐDÉSBEN** : sorsok, művek, históriák / M. Takács Lajos. – 1999. – 136 p. : ill.
20. **BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE KISMÚZEUMAI** / szerk.: Hadobás Pál. – 2000. – 56 p. : ill.
21. **ORMOSBÁNYA** : epizódok egy bányatelep múltjából / írta és szerk.: Hadobás Pál. – 2000. – 79 p. : ill.
22. **MEGSZÁLLNI VALAHOL** : válogatott versek / Ormos Gyula ; szerk.: Fecske Csaba ; ill.: Mezey István. – 2000. – 65 p.
23. **EDELENY VÁROSKÖRNYÉK VÁLOGATOTT HONISMERETI BIBLIOGRÁFIÁJA** / összeáll., szerk.: Hadobás Pál ; ill.: Fazekas Péter. – 2000. – 82 p.
24. **A HODOSSYAK** : egy edelényi kovácsdinasztia történetéből / összeáll., szerk.: Laki-Lukács László. – 2001. – 108 p. : ill.
25. **IRODALMI KÁVÉZÓ** : kritikák, kisesszék, tárcák / Kaló Béla ; szerk.: Hadobás Pál. – 2002. – 128 p.
26. **AZ ÉLET ÚTJAIN** : válogatott írások / Slezsák Imre. – 2002. – 297 p. : ill.
27. **MADARAK A SZUTERÉNBAN** : Takács Lajos újságíró-gyakornok cikkei 1970-ből / szerk.: dr. M. Takács Lajos. – 2002. – 164 p. : ill.
28. **A MIKLÓS GYULA KERTBARÁT KÖR 25 ÉVÉBŐL** / Slezsák Imre. – 2002. – 184 p. : ill.
29. **KALÁSZ LÁSZLÓ (1933-1999)** : bibliográfia, szemelvények / szerk., összeáll.: Hadobás Pál ; előszó: Dr. Cs. Varga István. – 2003. – 182 p. : ill.
30. **AMI MARAD** : írások Fecske Csabától és Fecske Csabáról / szerk., összeáll.: Hadobás Pál. – 2003. – 92 p. : ill.
31. **A SZÜLŐFÖLD VONZÁSÁBAN** : válogatott írások / Hadobás Sándor. – 2003. – 121 p. : ill.
32. **EMLÉKHELYEK EDELENYBEN** / szerk., összeáll.: Hadobás Pál. Művelődési – 2004. – 88 p. : ill.

33. **MÉG** : cikk, tanulmány, fordítás. / Dr. M. Takács Lajos. – 2005. – 103 p. : ill.
34. **EDELÉNY ÉS KÖRNYÉKE AZ IRODALOMBAN** / összeáll., szerk.: Hadobás Pál. – 2005. – 181 p. : ill.
35. **EGY BORSODI UDVARHÁZ TÖRTÉNETE** / Szekrényessy Attila. – 2006. – 168 p. : ill.
36. **AZ EDELÉNYI FÜZETEK 1987 - 2006** / összeáll., szerk.: Hadobás Pál. – 2006. – 75 p. : ill.
37. **BÓDVA-VÖLGYI KORTÁRS IRODALOM** / összeáll., szerk.: Hadobás Pál. – 2007. – 131 p. : ill.
38. **A BORSODI FÖLDVÁR** : egy államalapítás kori megyeszékhelyünk / Wolf Mária. – 2008. – 77 p. : ill.
39. **TISZTÁBB VILÁGBAN** : 75 válogatott vers / Kalász László ; szerk.: Hadobás Pál. – 2008. – 115 p.

*Kiadja az edelényi
Művelődési Központ, Könyvtár és Szekrényessy Árpád Múzeum*

Tartalom

MEGEMLEKEZÉSEK

Hősök Napja	5
Kessler Hubert Emlékház Jósvafőn	14

TÖRTÉNELEM

Tomka Gábor : Adatok a szendrői kora újkori erődítések építés- és hadtörténetéhez	19
Dr. Jalsoviczky Zoltánné Bárczay Róza : Visszaemlékezés Mezőberényre	53

ÉVFORDULÓK

Szablyár Péter : 50 éve alapították a jósvafői Papp Ferenc Karsztkutató Állomást	68
Béres Gyula : 70 éve hunyt el Dr. Tóth-Szabó Pál történész-levéltáros (1872-1938)	74
A környezetvédelmi és vízügyi miniszter 13/2008. (V. 20.) KvVM rendelete a Rudabányai őshominida-lelőhely természetvédelmi terület természetvédelmi kezelési tervéről.....	76
Béres Gyula : Egy elfelejtett nyomári költő: Somogyi Ignác	81
Hírek a Borsodi Tájházzól	86
Az Edelényi Füzetek sorozat megjelent kötetei (1987 - 2008)	90

A Borsodi Tájház
közleményei
23–24
Edelény, 2008

